

- ¹ Ovaj izraz je poslovičan: experimentum facere in corpore vili. Karijac je bio pojam bezvrednog, s čime se moglo činiti šta se hoće.
- ² Ova poslovića je na grčkom nešto drugačija, no smisao je ovaj. Ista poslovića se nalazi i u »Gorgiji« (514 e6) i doslovno prevedena glasi: kao kad bi neko stao izučavati zanat lončara, pa počeo sa izradom velikog lonca.
- ³ Solon, fr. 10
- ⁴ Solon, fr. 10.
- ⁵ Iliada, 5. 223.
- ⁶ Iliada, 8. 108.
- ⁷ To je grčka teška pešadija, tzv., hopliti.
- ⁸ Kromion je mesto kraj Korinta.
- ⁹ Lamah je atenski voskovođa.
- ¹⁰ Aiksone je jedna od atenskih dema. Njeni stanovnici su bili poznati po brbljivosti.
- ¹¹ Ody. 17. 347.

St. II
p. 203

a Išao sam putem koji pored gradskih zidova vodi iz Akademeje pravo prema Likeju. Kad sam prišao malim vratima, tamo gde se nalazi Panopov izvor, namerih se tu na Hipothala, sina Hijeronimovog, Ktesipa Pajaniejca i mnoge druge mladiće gde stoje u gomili. Viđevši me kako prilazim, Hipothal reče: Sokrate, kuda i otkud?

b Iz Akademeje, rekoh ja, a idem pravo prema Likeju.

Ovamo, reče, pravo na nas. Hoćeš li svratiti? Zaista vredi svratiti.

Gde, i ko ste to vi?

Ovamo, reče, i pokaza mi neki ograđeni prostor nasuprot zida i otvorena vrata. Tu, reče, provodimo vreme i mi sami i veoma mnogo drugih lepih mladića.

204 A, šta je to, i čime se bavite?

To je, reče, novoizgrađena palajstra, a uglavnom razgovaramo. Rado bismo ti dopustili da učestvuješ.

Baš lepo od vas, rekoh ja. No, podučava li neko tu?

Tvoj prijatelj i hvalitelj, Mik

Zevsa mi, rekoh, on nije običan čovek, već vrstan sofist.

Podi s nama, reče, da vidiš one koji su tu.

b Najpre bih rado čuo, rekoh, zašto treba da uđem, i ko je vaš lepotan.

Svakom od nas se drugi dopada, Sokrate. A tebi, Hypothale? To mi reci.

Kad sam ga to upitao, on pocrvene. A ja rekoh: Hypothale, sine Hieronimov, nemoj reći više ništa o tome da li voliš nekog ili ne voliš. Jer znam ne samo da voliš, već i da si daleko odmakao u ljubavi. Ja sam u ostalom bezvredan i nekoristan, no dato mi je od boga to da mogu brzo prepoznati i onog koji voli i voljenog.

A on, kada je to čuo, još više pocrvene. Tada Ktesip reče: Lepo je što crveniš, Hypothale, i oklevaš da kažeš ime Sokratu, no ako on i za kratko bude u tvom društvu, namučiće se slušajući te kako o tome često govoriš. Bar nama je, Sokrate, uši probio i napunio Lisidom. A ako popije, tada je lako verovati da ćemo od ranog jutra slušati Lisidovo ime. I nipošto nije najstrašnije to što nam u prozi o njemu pripoveda, mada jeste strašno, već kada počne da nas zatrpava pesmama i govorima. Ali još je strašnije od toga to što peva pesme o svom ljubincu čudnim glasom, a mi to moramo slušati. A sada crveni što govoriš.

e Kako izgleda, rekoh, taj Lisid je neki nov. Nagadani po tome što mi nije po imenu poznat.

Jer ga, reče on, ne zovu često njegovim imenom, već još nosi očevu, zato što mu je otac vrlo poznat. Međutim, dobro znam da teško možeš ne prepoznati njegov lik, a dovoljno je poznavati ga i samo po tome.

Govorite, čiji je.

Najstariji sin, reče, Demokrata Aiksonejca.

205 Oho, Hypothale! Ova ti je ljubav plemenita i sasvim blistava. No hajde pokaži mi ono što i ovima pokazuješ, da vidim da li znaš ono što treba ljubavnik da govori o svom ljubincu, bilo pred njim ili pred drugima.

Pa, zar ti išta polažeš, reče on, na to šta ovaj govori, Sokrate?

Da li poričeš, rekoh ja, i to da voliš onoga o kome on govori?

To nikako, reče, ali poričem da pevam o njemu i da pišem govore.

Nije zdrav, reče Ktesip, već bunca i luduje.

b A ja rekoh: Hypothale, ne tražim da čujem neki stih ni pesmu, ako si je ispevao o tom mladiću, već njihov smisao, da bih znao na koji način se odnosiš prema svom ljubincu.

Ovaj će ti to reći, Sokrate. Jer on tačno zna i seća se, ako je zaista zaglušen slušajući me stalno.

c Sigurno, tako mi bogova, reče Ktesip. Tâ i jeste za podsmeħ, Sokrate. Biti ljubavnik i naročito se posvetiti dečaku, a ne moći reći ništa što i dete ne bi moglo, kako da to nije za podsmeħ? Peva i govori ono što čitav grad peva: o Demokratu i Lisidu, dedi dečakovom, o svim precima, o bogatstvu, ergelama i pobeđama sa četvoroprezima i jahacim konjima na pitijskim, istmijskim i nemejskim igrama. Uz to, peva o još starostavnijim stvarima od ovih. Prekjuće nam je u nekakvoj pesmi pripovedao o ugošćivanju Herakla, kao da je njihov predak na osnovu svoga srodstva sa Heraklom — jer sam potiče od Zeusa i ćerke osnivača demne — primio Herakla u kuću. I ispevao je mnoge druge takve pesme što ih babe pevaju, Sokrate. To je ono o čemu on govori i peva, i još nas prisiljava da ga slušamo.

d Kad sam to čuo, rekoh: Smešni moj Hypothale, pa zar pre nego što si pobedio, pravisi i pevaš pohvalnu pesmu samom sebi?

Anna ne, Sokrate. Niti pravim niti pevam za sebe.

Tako ti misliš, rekoh.

Kako to?

Te pesme se, rekoh, svakako odnose na tebe. Jer ako budeš osvojio takvog ljubimca, tada će ti ono što si govorio i pevao biti ukras i, zaista, kao pobedniku, pohvalna pesma što si uspeo kod takvog ljubimca. A ako ti bude pobjegao, što si veće pohvale izrekao o ljubimcu, to će naizgled biti veća lepota i dobro kojih si lišen, i zato, i podsmeh prema tebi. Onaj ko je mudar u ljubavnim stvarima, 206 taj, dragi moj, ne hvali ljubimca pre nego što ga osvoji, pošto nije siguran u ono što će se dogoditi. Takođe i lepotani, kad ih neko hvali i veliča, uzohole se i postanu obesni, zar ne? Svakako, reče.

A što su obesniji, to ih je teže uhvatiti? Po svojoj prilici.

Kakav bi po tvom mišljenju bio neki lovaca, ako plaši divljač u lovu i otežava hvatanje?

b Jasno, loš.

A velika je to neobrazovanost ne zanositi rečima i pesmama, već razjarivati, zar ne? Izgleda.

Obrati pažnju, Hipothale, da se zbog pesme ne izložiš optužbama svih ovih. Verujem da se ne bi hteo složiti s tim da je čovek koji samo sebi šteti pesmom, dobar pesnik, dok šteti samom sebi.

Zevsa mi, ne bih, jer bi to bila velika nezamislivost. No, upravo zato, Sokrate, pitam tebe za savet. Savetuj, ako možeš, kako bi se u razgovoru ili ponašanju moglo omiliti ljubimcu.

To nije lako reći, rekoh ja. No kad bi mi omogućio da s njim razgovaram, možda bih ti mogao pokazati šta treba da mu govoriš umesto ovog što kažu da govoriš i pevaš.

To uopšte nije teško, reče. Jer, ako budeš ušao sa Ktesipom, seo i razgovarao, mislim da

će ti i sam prići — izuzetno voli da sluša, Sokrate. Takođe, mladići i dečaci su danas pomešani pošto slave Hermesov praznik, pa će ti prići. A ako ne priđe, dobar je Ktesipov poznanik preko njegovog rođaka Meneksena koji mu je najbolji prijatelj, pa neka ga Ktesip zove — ako zaista ne priđe sam.

Tako treba činiti, rekoh ja. I podoh u palastru zajedno sa Ktesipom, a ostali su nas sledili.

Kad smo ušli zatekli smo dečake sve okićene, kako se kockaju, pošto su već završili sa žrtvovanjem i posvećivanjem. Mnogi su se igrali napolju u dvorištu, a neki su u uglu svlačionice igrali par-nepar sa puno kockica koje su vadili iz nekakvih košarica. Drugi su stajali oko njih i posmatrali. Jedan od njih je bio Lisid. Stajao je ovenčan među dečacima i mladincima, izvanredan po izgledu, ne samo lep, već i lep i dobar. Otišli smo u suprotan

207

ugao — jer tamo je bio mir — posedali i nešto između sebe razgovarali. Lisid se osvrtao i često nas pogledivao. Bilo je očito da želi da nam priđe. Neko vreme nije znao šta bi, i oklevao je da nam pristupi sam. Nato je uigri Meneksen došao sa dvorišta te, kad je video mene i Ktesipa, došao da nam se pridruži, a Lisid je sledio Meneksena i seo kraj njega. Prišli su i ostali, pa i Hipothal, kad je video da se mnogi približavaju. Sakrivši se iza njih, on je stao tamo gde je mislio da ga Lisid neće ugledati, pošto je strepeo da ga ovaj ne omrzne, i tako je slušao.

A ja se obratih Meneksenu: Koji je od vas dvojice stariji, sine Demofontov?

Prepiremo se oko toga.

Prepirete li se i oko toga ko je valjaniji? Svakako, reče.

A isto tako, mislim, i oko toga ko je lepši. Obojica se nasmejaše.

Međutim, nećemo se prepirati oko toga ko je bogatiji, jer vi ste prijatelji, zar ne?

Svakako, rekoše uglas.

Govori se da je prijateljima sve zajedničko, tako da u tome neće biti nikakve nesloge među vama, ako zaista govorite istinu o svom prijateljstvu.

Složije se.

Posle toga nameravao sam da pitam ko je pravedniji i mudriji od njih dvojice. Uto je neko prisao, podigao Meneksena i rekao mu da ga zove učitelj gimnastike — čini mi se da je trebao žrtvovati. Dakle, on je otišao, a ja upitah Lisida: Da li te Liside otac i majka veoma vole?

Sigurno, reče on.

Zar ne bi želeli da budeš što srećniji?

Tà, kako da ne?

No, misliš li ti da je srećan čovek koji robuje i koji ne može da čini ništa od onoga što želi?

Zevsa mi, ne mislim.

Dakle, ako te otac i majka vole, i ako žele da budeš srećan tada je jasno da se na svaki način trude kako bi ti bio srećan.

Kako da ne?

Oni ti znači dopuštaju da činiš šta hoćeš, ništa ti ne prebacuju niti te ne sprečavaju da činiš šta želiš?

Tako mi Zevsa, Sokrate, zaista me često sprečavaju.

208 Kako to? Mada želiš da budeš srećan, sprečavaju te da činiš ono što želiš? Reci mi ovo. Da poželiš da upravljaš nekim od očevih kola u trci, da li ti on to ne bi dopustio, već zabranio?

Zevsa mi, reče, sigurno mi ne bi dopustio.

A kome bi?

Ima jedan uzdrža kome otac plaća.

b Kako to? Radije najamniku nego tebi dopuštaju da čini šta hoće s konjima, i uz mu zato daju novac?

Amna sigurno, reče.

No, verujem da ti dopuštaju da upravljaš spregom od mazgi, i, kad bi čak hteo da udariš bičem mazge, da bi ti to dopustili.

Otkud bi dopustili?

Sta, zar nikom nije slobodno da ih udari?

Jeste svakako, reče on, goniću mazgi.

Je li on rob ili slobodan čovek?

Rob, reče.

Izgleda da i roba više poštuju nego tebe sina, da mu poveravaju svoje vlasništvo pre nego tebi, i da njemu dopuštaju da čini šta želi, a tebi zabranjuju. Ali reci mi još ovo. Da li ti dopuštaju da upravljaš samim sobom, ili ti ni to ne poveravaju?

Tà kako da dozvoljavaju?

Već neko upravlja tobom?

Ovai ovide, reče, nadstojnik (paidagogos).

Valjda ne rob?

Amna, sigurno! Naš rob.

Zaista je strašno, rekoh, da tobom rob upravlja, mada si slobodan. No, kako ovaj nadstojnik upravlja tobom?

Vodi me u školu.

Valjda ne upavljaju i učitelji tobom?

Svakako, upravljaju.

d Znači otac ti je svojevoljno postavio veoma mnogo gospodara i vladalaca. Ali, kad dođeš kući kod majke, ne pušta li te ona kad tka, da činiš što ti je volja sa vunom ili sa razbojem, da bi joj bio srećan? Jer, ona ti sigurno ne brani da diras brdo ili čunak ili neko drugo oruđe za tkanje.

e A on se nasmeja: Zevsa mi, Sokrate, ne samo da brani, već bi me i istukla kad bih dirao.

Herakle! Tà valjda nisi naneo neku nepravdu ocu ili majci?

Zevsa mi, nisam, reče.

No poradi čega te tako strašno sprečavaju da budeš srećan i da činiš šta želiš, i zašto te po čitav dan prisiljavaju da nekome služiš i da jednom rečju ne radiš maltene ništa što želiš? Tako izgleda da ti nemaš nikakve koristi ni od blaga iako ga je toliko, već svi njime više upravljaju nego ti, niti od tela, mada je tako plemenito, već i njega drugi čuva i neguje; a ti, Liside, ne vladaš ničim niti činiš ništa od onoga što želiš.

Jer još nisam odrastao, Sokrate.

Neka te to ne sprečava, sine Demokratov, jer neke ti stvari, kako mislim, i otac i majka poveravaju i ne čekaju dok odrasteš. Verujem da, kad žele da im se nešto pročita ili napiše, tebe pre svih drugih ukućana postavljaju na tu dužnost, zar ne?

Svakako, reče.

Ovde ti je, dakle, slobodno da pišeš po volji prvo i drugo slovo. Isto to smeš i u čitanju. A verujem da ti, kad uzmeš liru, ni otac ni majka ne brane da po volji zatežeš i otpuštaš strune, ili da ih čupkaš i udaraš plektrom. Ili zabranjuju?

Nikako.

Šta bi moglo biti razlog, Liside, što te ovde ne sprečavaju, a u onome o čemu smo malopre govorili, sprečavaju?

Mislim da je to, reče, zato što ovo znam, a ono ne znam.

Lepo, najbolji moj, rekoh ja. Znači, otac ne čeka da odrasteš pa da ti poveri sve, već će ti i sebe i svoje vlasništvo poveriti onoga dana, kada bude smatrao da si razumniji od njega.

Ja mislim da hoće.

Dobro, rekoh. Zar ne važi i za suseda kao za oca isto pravilo u vezi tebe? Da li misliš da će ti on poveriti da mu upravljaš kućom kada te bude smatrao mudrijim u goz-dovanju od samog sebe, ili će je sam nadzirati?

Mislim da će je poveriti meni.

Molim?! Misliš li da ti Atenjani neće poveriti sve svoje, kad primete da si dovoljno mudar?

Hoće, svakako.

Tako ti Zevsa, rekoh ja, šta će učiniti veliki kralj? Da li će, kad se meso kuva, radije poveriti svom najstarijem sinu, nasledniku azijskog prestola, da po volji ubaci (meso) u čorbu, ili nama, ako dođemo kod njega i kažemo mu da smo pametniji od njegovog sina u spremanju prismoka?

Jasno je da će nama poveriti, reče.

I njemu ne bi dopustio da ubaci ni mrvu, a nama bi dopustio, čak i da hoćemo šaku soli da uspemo.

Svakako.

A da mu sin ima bolesne oči, da li bi mu dopustio da dira vlastite oči, iako ga ne smatra lekarom, ili bi ga sprečio?

Sprečio bi ga.

Nas, pak, ako bi nas smatrao lekarima, ne bi sprečio pa i da želimo da, otvorivši onome oči, uspemo pepela u njih, pošto smatra da mi to na pravi način poznajemo.

Istinu govoriš.

Ne bi li i sve ostalo radije nama poverio nego sebi samom ili sinu, ukoliko bi mu se činili mudrijim od njih?

Nužno, Sokrate, reče on.

Znači, to je tako, dragi moj Liside. Svi, i Heleni i varvari, i mušakrci i žene, poveriće nam to u čemu smo postali mudri. Cinićemo s tim šta nam je volja i niko nam neće na-

merno smetati, već kao što ćemo sami biti u tome slobodni, tako ćemo vladati i drugima. I, to će biti naše jer ćemo od toga imati koristi. Ono pak, što misimo shvatiti, niko nam neće poveriti da s tim činimo ono što mi smatramo (potrebim), već će nam svi, ne samo tuđinci, već i otac i majka, i neko blizi (ako postoji), smetati koliko god mogu, i sami ćemo u tome biti poslušnici drugih, a to će nam biti tuđe, jer nećemo od toga imati nikakve koristi. Slažeš li se da je tako?

Slažem se.

Hoćemo li ikome biti prijatelji i hoće li nas iko voleti u onome u čemu bismo bili nekorisni?

Nikako, reče.

Znači, niti otac tebe, niti iko voli ikog drugog ukoliko je ovaj nekoristan.

Izgleda, ne.

Ako, dakle, budeš mudar, sinko, svi će ti biti prijatelji i ukućani — jer, bićeš koristan i dobar — a ako ne budeš, neće ti biti prijatelji ni neko drugi, ni otac, ni majka, ni ukućani. Može li neko biti ponosan na nešto, Liside, što još ne shvata?

Kako bi mogao?, reče on.

A ako ti je zaista potreban učitelj, tada još ne shvataš?

Istina je.

Nisi dakle ponosan (megalophon), ako zaista još ne shvataš?

Tako mi Zeusa, Sokrate, čini mi se da nisam.

Kad sam ga čuo ja pogledah prema Hipotalu i umalo ne pogreših. Došlo mi je da mu kažem: Iako treba, Hipothale, razgovarati s ljubimcem Treba ga pokoriti i poraziti, a ne naduavati i razmaziti kao što ti činiš. Među tim, kad sam video kako je uznemiren i zabrinut razgovorom, prisetih se da se želio sakriti od Lisida, mada je stajao u blizini. Zato

211

se sabraha i suzdržah. Uto se vratio Meneksen i seo na svoje staro mesto kraj Lisida. A Lisid mi sasvim dečacki i umiljato, krišom od Meneksena, tiho reče: Sokrate, reci i Meneksenu ono što si meni govorio.

A ja rekoh: Ti ćeš mu to reći, Liside, jer bio si bez sumnje pažljiv.

Svakako, reče.

Pokušaj, dakle, rekoh, da to zapamtiš što bolje, da bi ovom sve jasno rekao. No, ako nešto zaboraviš, pitaj me iznova prvi put kad me sretnješ.

Učiniću to veoma rado, Sokrate, dobro znaj. Ali, govori mu nešto drugo, da i ja slušam dok ne bude čas da se ide kući.

Treba tako činiti, rekoh ja, kad baš tražiš. Gledaj kako ćeš mi pomoći ako me Menksen počne pobijati. Zar ne znaš da je svadljiv (eristikos)?

Tako mi Zeusa, reče, veoma je svadljiv. Upravo zato i želim da ti s njim razgovaraš.

Da ispadnem smešan?

Ne, boga mi, reče, već da njega obuzdaš.

Amna, kako? To nije lako jer je on vešt čovek, učenik Ktesipa. A tu je i on sam, Ktesip. Zar ne vidiš?

Ne mari ni za koga, Sokrate, reče, već hajde razgovaraj s njime!

Dobro, rekoh.

Tada se Ktesip umneša u naš razgovor: Šta se vi tu sami gostite, a nama ne dajete deo reči?

Zaista, rekoh, treba dati. Ovaj naime ne razume nešto što govorim, ali tvrdi da Menksen smatra da zna, i podstiče me da njega pitam.

Zašto onda ne pitaš?

Pa, pitaću, rekoh. Odgovori mi Meneksene ono što ću te pitati. Od detinjstva želim jednu stvar kao što uostalom svako (želj) neku. Jer

neko želi da stekne konje, neko pse, neko zla-
to, a neko opet počasti. A ja sam (sasvim)
miran što se tiče ovih stvari, no veoma čez-
nem za sticanjem prijatelja. Želeo bih da na-
đem dobrog prijatelja radije nego najbolju
prepelicu ili petla na svetu, i, tako mi Zevsa,
radije nego konja i psa. I, tako mi psa, mislim
da bih mnogo više želeo da steknem druga
nego Darejevo blago, više nego samog Dareja
— tako sam druželjubiv. Kad gledam vas dvo-
jicu, tebe i Lisida, zbuñjen sam i slavim vas
što ste, mada tako mladi, bili sposobni da
brzo i lako steknete to blago, što si ti tako
brzo i uistinu stekao u Lisidu prijatelja, a i on
u tebi. A ja sam tako daleko od tog blaga da
ne znam ni način na koji jedan čovek postaje
prijatelj drugom, već upravo to hoću da pitam
tebe kao iskusnog.

Reci mi: Ukoliko neko nekoga voli (phi-
lei), ko od njih dvojice postaje prijatelj (phi-
los) onom drugom, da li onaj koji voli postaje
prijatelj voljenom, ili voljeni onom koji voli,
ili tu nema nikakve razlike?

Meni se čini, reče, da tu nema razlike.

Kako to?, rekoh. Obojica postaju prija-
telji jedan drugom, ako samo jedan voli
drugog?

Čini mi se, reče.

Šta, zar nije moguće da onaj koji je vo-
ljen ne voli zauzvrat onoga koji ga voli?

Moguće je.

A, nije li moguće i da mrzi onoga koji ga
voli? I ljubavnici misle da katkad to trpe od
ljubimaca, jer mada ih vole što je moguće
više, jedni smatraju da im ljubav nije uzvra-
ćena, a drugi da ih ljubimci mrze. Zar ti ne
izgleda tako?

Svakako, reče, tako je.

Dakle, u takvom slučaju, rekoh, nije tačno
da jedan voli, a drugi da je voljen?

212

b

c

98

Da.

Ko je od njih dvojice tada prijatelj dru-
gome? Je li prijatelj voljenom onaj koji voli,
bilo da ga ovaj zauzvrat voli, ili mrzi, ili vo-
ljeni onome koji voli? Ili, pak, u takvom slu-
čaju, ako se međusobno ne vole, niko nije ni-
čiji prijatelj?

Izgleda da je tako.

Dakle, sada nam izgleda drugačije nego
ranije. Tada smo smatrali da su obojica pri-
jatelji, ako jedan voli, a sada da nijedan nije
prijatelj, ako se ne vole međusobno.

Verovatno, reče.

Onom koji voli, dakle, nije drago (philon)
ništa sto ga ne voli zauzvrat.

Izgleda nije.

Znači, nisu ni ljubitelji konja oni koje
konji zauzvrat ne vole, ni ljubitelji prepelica,
pasa, magaraca, gimnastike, i mudrosti, ako ih
ona zauzvrat ne voli. Ili svi oni vole, no to
(što vole) im nije drago, već se pesnik vara
kad kaže:

*srećan je onaj što ima sinove drage i kopto-
nosne konje,*
te pse lovce i gosta iz daleke zemlje.

Ne izgleda mi da se vara.

Već misliš da govori istinu?

Da.

Dakle, voljeno je drago onom koji voli,
Meneksene, bilo da ga ono voli ili mrzi, kao
što su sasvim mala deca, koja ili još (nikog)
ne vole, ili štaviše mrze oca i majku kad ih
kañjavaju, i pored toga svojim roditeljima u
toj dobi najdraža od svega.

Meni se čini, reče, da je tako.

Po tome nije prijatelj onaj koji voli, već
voljeni.

Izgleda.

213

99

Pa, i neprijatelj nije onaj koji mrzi, već onaj koga mrze.

Da.

Dakle, ako je drago ono što je voljeno, a ne onaj što voli, tada mnoge neprijatelji vole, a prijatelji mrze, te su prijatelji svojim neprijateljima, a neprijatelji svojim prijateljima. Pa ipak, dragi moj prijatelju, velika je nerazumnost i, štaviše, nije moguće biti prijatelj neprijatelju i neprijatelj prijatelju.

Izgleda da govoriš istinu, Sokrate.

A ako je to nemoguće, tada bi onaj što voli bio drag voljenom.

Da.

Onaj što mrzi bi, opet, bio mrzak onome koga mrzi.

Nužno.

Moraćemo, dakle, tvrditi isto ono što smo i u ranijim slučajevima tvrdili: da je čovek često prijatelj nekome ko mu nije prijatelj, a često i neprijatelj — kadgod voli nekog ko ga ne voli, ili čak nekog ko ga mrzi — i da je isto tako često neprijatelj nekome ko mu nije neprijatelj i, čak, prijatelj — kadgod mrzi nekog ko ga ne mrzi, ili čak nekog ko ga voli.

Verovatno, reče.

Šta ćemo učiniti, rekoh ja, ako ne treba da budu prijatelji ni oni koji vole, ni oni koji su voljeni, ni oni koji vole i koji su voljeni? Treba li da tvrdimo da pored ovih postoje još neki drugi koji su neprijatelji između sebe? Tako mi Zevsas, reče, ja baš i ne umem to izvesti, Sokrate.

Nismo valjda, rekoh, sasvim nepravilno istraživali, Meneksene?

Meni se čini da jeste, Sokrate, reče Lisid i odmah pocrvene. Učinilo mi se da su mu se te reči omakle protiv volje, zato što je veoma napeto slušao razgovor — njegovu napetost je bila očigledna i dok je slušao.

e

Zeleo sam da Meneksenu dam da odahne, a i obradovao sam se Lisidovoj ljubavi prema mudrosti, te se tako okrenuoh prema njemu i nastavih razgovor: Liside, mislim da je istina to što tvrdiš da nikad ne bismo tako zalutali da smo pravilno tražili. Ali, hajde da ne idemo više tim putem, jer mi izgleda težak, već krenimo ovim kojim treba ići po onome što pernici kažu, jer oni su nam u mudrosti kao oci i vladaoci. Nesumnjivo je da ne govore loše kada smatraju da one koji su prijatelji sam bog čini prijateljima vodeći ih jednog ka drugom. Mislim da to ovako nekako kažu:

214

b

Jednaka bog udružuje s jednakinu uvek,² i čini ga prepoznatljivim. Zar se nisi susreo s tim stihovima?

Jesam, svakako.

Nisi li se susreo i sa spisima najvećih mudraca u kojima se tvrdi isto to, da je po-nužnosti slično uvek drago sličnom? A to su, pretpostavljam, oni mudraci koji govore i pišu o prirodi i celini.

Istinu govoriš, reče.

Jesu li oni u pravu?

Možda, reče.

Možda su napola u pravu, rekoh ja, a možda i u potpunosti, no mi to ne razumemo. Jer nam se čini da zao čovek postaje sve morskiji zlom čoveku što mu bliže prilazi, i što se više druži s njim. Jer, nanosi mu nepravdu, a onaj koji čini i koji trpi nepravdu nikako ne mogu biti prijatelji. Nije li tako?

Jeste, reče on.

Tako, dakle, polovina od onoga što tvrde ne bi mogla biti istinita, ako zaista tvrde da su zli ljudi jedni drugima slični

Istinu govoriš.

Ali čini mi se da tvrde da su dobri ljudi slični jedni drugima i da su prijatelji, a zli ljudi, kao što se i govori za njih, da nikada

nisu slični ni samima sebi, već nestalni i nepouzdati. A ono što je samom sebi neslično i sa samim sobom nesložno, to teško može biti slično ili naklonjeno nečemu drugom. Ne čini li se i tebi tako?

Svakako, reče.

Prema tome, prijatelju, ti koji tvrde da je slično drago sličnom, kako se meni čini, nejasno nageveštavaju da su samo dobri ljudi prijatelji, a da zao čovek nikad nije u istinskom prijateljstvu ni sa dobrim ni sa zlim. Slažeš li se?

On potvrdi.

Sada već znamo ko su prijatelji: jer nam razgovor pokazuje da su to oni koji su dobri. Upravo tako izgleda, reče.

I meni, rekoh ja. Pa ipak, ima u tome nečega čime nisam zadovoljan. De, boga ti, pogledajmo šta slutim. Da li je čovek prijatelj sebi sličnom čoveku ukoliko mu je ovaj sličan, i da li je takav čovek koristan takvom čoveku? No, radije pogledajmo ovako: kakvu bi korist moglo pružiti i kakvu bi štetu moglo naneti nešto onome čemu je slično, a da pri tom ne koristi ili škodi i samome sebi? I šta bi moglo pretrpeti što ne bi od samog sebe pretrpelo? Kako bi najzad takve (stvari) mogle ceniti jedna drugu, kad ne pružaju nikakvu pomoć jedna drugoj? Ima li načina?

Nema.

A ono što se ne ceni, kako može biti drago?

Nikako.

Ali, možda samo sličan čovek nije prijatelj sličnom čoveku, a dobar bi dobrom bio prijatelj, ne ukoliko mu je sličan, već ukoliko je dobar.

Možda.

Šta, zar ne bi dobar čovek, ukoliko je dobar, utoliko bio dovoljan sebi samom.

Da.

A onom koji je zaista dovoljan sebi, nije, usled dovoljnosti, ništa potrebno.

Kako da ne?

Onaj kome ništa ne treba ne bi ništa ni cenio.

Ne bi, zaista.

Ali, onaj koji ne ceni, ne bi ni voleo.

Nesumnjivo.

Ako ne voli, nije prijatelj.

Izgleda da nije.

Kako će tada dobri ljudi, po nama, biti prijatelji dobrim ljudima kada niti žude jedni za drugima kad su daleko — jer su dovoljni samima sebi i onda kada su odvojeni — niti trebaju jedan drugom kada su zajedno? Kako je moguće da se takvi ljudi više međusobno cene?

Nikako.

No, ne bi mogli biti prijatelji, kad se međusobno ne cene puno.

Istina je.

Gledaj, Liside, kako smo u grešku zapali. Jesmo li se prevarili u potpunosti, a ne delimično?

Kako to?

Jednom sam čuo od nekog tvrdnju — upravo sam se je setio — da je slično najprotivnije sličnom, i isto tako, da su dobri ljudi najprotivniji dobrim ljudima. Pa i Hesioda je taj navodio kao svedoka, tvrdeći da je po Hesiodu:

*i lončar na lončara ljut, i pesnik na pesnika, i prosjak na prosjaka.*³

I reče da je i u svemu ostalom isto tako nužno da ponajviše ono što je međusobno naj-sličnije bude ispunjeno i zavišću i ljubomrom i mržnjom, a ono što je najsuprotnije da bude ispunjeno prijateljstvom. Jer siromah je prisiljen da bude prijatelj bogatašu i slabić

216 snažnome radi pomoći, i bolesnik lekaru i uopšte svako ko ne zna prinuđen je da ceni i voli onoga koji zna. Staviše, on je produžio s nečim još izvrsnijim tvrdeći da slično nikako nije sklono sličnom, već da je upravo suprotno tome slučaj: ono što je međusobno najsuprotnije jeste ponajviše jedno drugom sklono (philon). Jer svaka stvar želi nešto takvo, a ne ono što je njoj slično: suvo želi vlažno, vlažno suvo, gorko slatko, oštro tupo, prazno želi ispunjavanje, a puno pražnjenje, itd. Suprotno je hrana suprotnom: slično pak ne može imati nikakve koristi od sličnog. I zbilja, prijatelju, izgledao mi je duhovit kad je to govorio, jer je dobro govorio. No, kako se vama čini?

Dobro, reče Meneksen, kad se prvi put čuje. Tvrđimo li tada da je suprotno suprotnom ponajviše sklono?

Svakako.

Lepo, rekoh ja. No, nije li to čudno, Meneksen? Hoće li nas odmah s radošću napasti oni premudri ljudi, odani raspravljanju, i pitati nije li mržnja nešto najsuprotnije prijateljstvu? Šta da im odgovorimo? Nije li nužno složiti se da su u pravu?

Nužno je.

Da li je, dakle, pitacie oni, mržnja draga prijateljstvu ili prijateljstvo mržnji?

Nijedno nije drago drugome, reče.

A pravedno nepravednom, ili umereno razuzdanom, ili dobro zlu?

Ne izgleda mi da je tako.

No naravno, rekoh ja, ako je nešto sklono nečemu na osnovu svoje suprotnosti prema njemu, tada je nužno da i ove stvari budu sklone (jedna drugoj).

Nužno je.

Znači nije prijateljsko ni slično sličnom, ni suprotno suprotnom.

c
Izgleda da nije. Pogledajmo nije li nam sada prijateljstvo još nepoznatiije, pošto zaista nije mista od onoga što smo naveli. Možda je dobru prijateljsko ono što nije ni dobro ni zlo.

Kako to misliš?, reče on.

Zevsa mi, rekoh, ne znam, već me zaista i samog hvata vtoglavica usled zapletenosti razgovora. No moguće je da, po praštarof poslovi, drago bude lepo. Svakako, prijateljsko je slično nečemu blagom, mirnom i usrdnom, i verovatno je da nam ono zato što je takvo, lako izmiče i promiče. Naime, ja prijateljsko smatram lepim. A ti?

Svakako.

Tvrđim, prorokujući dalje, da je lepom i dobrom prijateljsko ono što nije ni dobro ni zlo. Poslušaj zašto prorokujem.

Čini mi se kao da postoje neka tri roda, dobro, zlo, i ono što nije ni dobro ni zlo. A tebi?

I meni, reče.

I čini mi se da nije prijateljsko ni dobro dobrom, ni zlo zlu, ni dobro zlu, kao što i prethodni razgovor zabranjuje; preostaje dakle, ako je išta icemu prijateljsko da ono što nije ni dobro ni zlo bude prijateljsko dobrom ili nečemu što je kao i ono, jer nikako ne bi nešto moglo postati prijateljsko zlu.

Istina je.

Ali, malopre smo rekli da ni slično nije sklono sličnom, zar ne?

Da.

Znači ono što nije ni dobro ni zlo neće biti prijateljsko nečemu što je kao ono?

Izgleda da neće.

217
Samo i jedino dobrom može postati prijateljsko ono što nije ni dobro ni zlo. To je, kako izgleda, nužno.

Ne pokazuje li nam put to što smo sada rekli, deco? Ako na primer obratimo pažnju na zdravo telo, vidimo da njemu ni malo nije potrebna ni medicina ni pomoć, jer ono je dovoljno u sebi: niko zdrav nije prijatelj lekaru zbog zdravlja. Zar ne?

Tačno, niko.

Već je to, mislim, bolestan zbog bolesti. Svakako.

Najzad, bolest je zlo, a medicina nešto korisno i dobro.

Da.

A telo, ukoliko je telo, nije ni dobro ni zlo.

Tako je.

Nužno je da telo zbog bolesti poštuje i voli medicinu.

Čini mi se da je tako.

Znači, ono što nije ni dobro ni zlo postaje prijatelj dobra usled prisustva zla. Izgleda.

No jasno je da je ono takvo pre nego što je samo postalo zlo usled zla koje poseduje. Jer postavši zlo, ono ne bi više želelo dobro niti bi mu bilo prijateljsko, pošto smo rekli da je nemoguće da zlo bude prijateljsko dobro.

I jeste nemoguće.

De, pogledajte šta tvrdim. Tvrdim da su neke stvari i same takve kakvo je ono što je prisutno, a neke nisu. Na primer, ako neko hoće da namaže bilo šta nekom bojom, tada na onome što je namazano prisustvuje ono što je zalepljeno.

Svakako.

Nije li tada ono što je namazano onakve boje kao i ono što je na njemu?

Ne razumem, reće on.

Pogledaj ovako, rekoh ja. Kad bi neko namazao tvoju plavu kosu olovnim belilom,

da li bi ona tada bila bela ili bi se takvom pokazivala?

Pokazivala bi se, reče on.

Pa ipak bi u njoj prisustvovala belina.

Da.

Ali i pored toga ona ne bi ništa više bila bela, već nije ni bela ni crna, premda je belina prisutna.

Istina je.

No, kada najzad, dragi moj, starost njoj donese istu tu boju, tada je postala kao i ono što prisustvuje, bela usled prisustva belog.

Svakako.

Dakle, to je ono što hoću da pitam. Ako je nešto prisutno u nečemu, hoće li ono što sadržava biti isto kao ono što prisustvuje, ili će biti takvo ako je ovo prisutno na neki određeni način, a ako nije, tada neće?

Pre ovo drugo, reče.

Znači i ono što nije ni zlo ni dobro kad kad još nije zlo premda zlo prisustvuje, a katkad je već takvim postalo.

Svakako.

Prema tome, kad još nije zlo i pored prisustva zla, tada samo prisustvo zla čini da ono želi (dobro), a ono prisustvo zla koje ga čini zlim lišava ga i želje i sklonosti/prijateljstva prema dobru. Jer tada više nije ni zlo ni dobro, već je zlo, a zlo ne može biti prijateljsko dobro.

Ne može, zaista.

Upravo zbog toga bismo mogli reći da ni oni koji su već mudri, bilo da su to bogovi ili ljudi, više ne vole mudrost (philosophiein), a da je ne vole ni oni koji su u takvom neznanju da su zli, jer nijedan zao i neobrazovan čovek ne voli mudrost. Preostaju tada oni koji imaju to zlo, zlo neznanja, no još nisu usled njega nerazboriti i neobrazovani, već su još svesni toga da ne znaju ono što ne znaju. Za-

218

b

to i vole mudrost oni koji nekako nisu ni dobri ni zli; oni koji su zli i oni koji su dobri, ne voje je. Jer u prethodnom razgovoru nam se pokazalo da nije prijateljsko ni suprotno suprotnom, ni slično sličnom. Zar se ne sećate?

Svakako, rekoše uglas.

Znači, rekoh ja, Liside i Meneksene, sad smo u potpunosti otkrili šta je prijateljsko, a šta nije. Tvrđimo naime da je i u duši i u telu i svugde, ono što nije ni zlo ni dobro, prijateljsko dobru usled prisustva zla.

Oni to u potpunosti potvrdiše i složiše se da je tako.

Pa i ja sâm se jako obradovah, kao neki lovac, premda sam jedva držao plen. Nato mi se, ne znam odakle, javi neka veoma čudnovata sumnja kako nije istinito to što tvrdimo, te odmah snužeden rekoh: Lehe, Liside i Meneksene, izgleda da smo se u snu obogatlili!

Amna zašto?, reče Meneksen.

Bojim se, rekoh, da se nismo s ovakvim rečima o prijateljskom složili kao s nekim hvalisavim ljudima.

Kako to?

Pogledajmo ovako, rekoh ja. Ako je neko prijatelj, da li je on nečiji prijatelj ili nije? Nužno nečiji, reče on.

Da li (mu je prijatelj) ni radi čega i ni zbog čega, ili radi nečeg i zbog nečeg.

Radi nečeg i zbog nečeg.

Da li mu je prijateljska ona stvar radi koje je prijatelj prijatelju, ili mu nije ni prijateljska ni mrska?

Ne sledim te baš potpuno, reče.

Prirodno, rekoh ja. No možda ćeš me ovako slediti, a i ja ću tako, mislim, bolje shvatiti šta tvrdim. Nedavno smo rekli da je bolesnik sklom lekaru, zar nije tako?

Jeste.
Nije li bolesnik sklom/prijatelj lekaru zbog bolesti, a radi zdravlja?

Da.

A bolest je zlo?

Svakako.

A zdravlje? Da li je ono dobro ili zlo ili ni jedno ni drugo?

Dobro je, reče.

Mislim da smo rekli i to da je telo, koje nije ni dobro ni zlo, zbog bolesti, a to znači zbog zla, sklono medicini, a ona je nešto dobro. Medicina pak zadobija to prijateljstvo radi zdravlja, a zdravlje je opet nešto dobro, zar ne?

Da.

Je li zdravlje nešto prijateljsko ili ne? Prijateljsko/drago je.⁴

A bolest je neprijateljska/mrska?

Svakako.

Znači, ono što nije ni zlo ni dobro, zbog zla i onog neprijateljskog jeste sklono dobru radi dobrog i prijateljskog/sklonog. Izgleda.

Ono što je prijateljsko takvo je radi prijateljskog i zbog neprijateljskog. Cini se da je tako.

Lepo, rekoh ja. Pošto smo već došli, deco, pogledajmo pažljivo nismo li se prevarili. Ostavicu po strani to što je prijateljsko postalo prijateljsko prijateljskom, te što i slično postaje prijateljsko/sklono sličnom, protivno našoj tvrdnji da je to nemoguće, već ću ispitati sledeću stvar da nas ne prevvari to što sada tvrdimo.

Kažemo da je medicina prijateljska/draga radi zdravlja?

Da.

Zar nije i zdravlje nešto prijateljsko?

Svakako.

Ako je doista prijateljsko, tada je to radi nečega.

Da.

Najzad, prijateljsko je *nečemu*, ako treba da prati to u čemu smo se ranije složili.

Svakako.

Neće li i ono opet biti prijateljsko radi nečeg prijateljskog?

Da.

Zar nije tada nužno da idući tako stane-
mo, ili da stignemo do nekog početka (arkhen)
koji više neće nečemu drugom prenositi to
prijateljsko, te da dođemo do onoga što je
prvo prijateljsko i radi čega i sve ostalo sma-
tramo prijateljskim?

Nužno je.

To je ono što po mom mišljenju treba is-
pitati, da nas ne prevari sve ostalo za šta smo
rekli da je radi onoga prijateljsko/drugo po-
što je kao neka njegova slika (eidola), već da
bude to prvo koje je zaista prijateljsko/drugo.
Pogledajmo to u slučaju čoveka koji nešto
veoma ceni. Zar ne bi takav čovek, na primer
otac koji katkad sina pazi mimo sve druge
stvari, visoko cenio i nešto drugo usled toga
što najviše ceni sina? Tako, kad bi čuo da je
ovaj ispio kukutu, ne bi li visoko cenio vino
ako bi verovao da mu ono može spasiti sina?

Svakako, reče.

Ne bi li cenio i posudu u kojoj je vino?

Sigurno.

Ceni li tada jednako zemljani vrč ili tri
čase vina, i svog sina? Ili ovako nekako stoji
stvar: sva takva vrednost ne pripada onome
što je pripravljeno radi nečega, već onome ra-
di čega je sve to pripravljeno. Ne pričem da
često govorimo da visoko cenimo zlato i sre-
bro, već da je to na taj način ista istinitije.
Ono što najviše od svega cenimo, staged to
bilo, jeste ono radi čega pribavljamo i zlato
i sve što pribavljamo. Hoćemo li tako reći?

220

Svakako.

Ne važi li isto i za to prijateljsko? Jer
kod svega za šta kažemo da nam je prijatelj-
sko/drugo radi nečeg drugog, očito je da u
mnogo reči govorimo o njemu samom. A ono
što je zbilja prijateljsko verovatno je ono sa-
mo u čemu završavaju sva ta takozvana pri-
jateljstva.

Verovatno je tako, reče.

Ono što je zbilja prijateljsko nije prijatelj-
sko radi nečeg drugog što je prijateljsko, zar
ne?

Istina je.

Dakle, s tim da prijateljsko nije prija-
teljsko radi nečega prijateljskog smo završili.
No, da li je dobro nešto prijateljsko?

Meni se čim da jeste.

Da li se dakle dobro voli zbog zla, i da li
uopšte stvar stoji tako da nam dobro ne bi
bilo ni od kakve koristi već bi postalo neko-
risno ako bi od one tri vrste o kojima smo
upravo govorili, naime od dobra i zla i onog
što nije ni dobro ni zlo, preostale dve, i ako
bi se zlo uklonilo s puta te se ne bi doticalo
ničega, ni tela ni duše ni ičega drugog za šta
kažemo da samo po sebi nije ni zlo ni dobro?
Jer kad nam više ništa ne bi škodilo, ne bi
nam uopšte nikakva pomoć bila potrebna, i
tako bi odmah tada postalo jasno da smo dob-
ro cenili i voleli zbog zla, kao da je dobro lek
protiv zla, a zlo bolest; lek je međutim potpu-
no nepotreban, ako bolest ne postoji. Da li je
od prirode tako da mi koji smo između zla
i dobra, volimo dobro zbog zla, a da nam sa-
mo radi sebe uopšte nije potrebno?

Izgleda, reče on, da je tako.

Dakle, ono što nam je prijateljsko, u če-
mu je završavalo sve drugo za šta smo rekli
da je prijateljsko radi nečega drugog što je

110

111

prijateljsko, nije nimalo slično tim stvarima. Jer one se nazivaju prijateljskim/dragim radi nečega što je prijateljsko, a ono što je zaista prijateljsko pokazuje se kao nešto po prirodi potpuno suprotno tome, jer nam je prijateljsko/drugo radi neprijateljskog/mrskog. Ako se neprijateljsko ukloni, prijateljsko nam, kako izgleda, više neće biti prijateljsko.

Izgleda da neće, rece on, po onome što se sada tvrdi.

Da li, tako ti Zeusa, rekoh ja, ako zlo nestane, neće više biti ni gladovanja ni žedi ni ičega drugog te vrste? Ili će glad postojati dokle god postoje ljudi i ostale životinje, na nee biti štetna? Takođe, hoće li postojati žed i ostale žudnje, no ne zle, pošto je zlo nestalo? Ili je smešno pitati šta će tada postojati, a šta neće? Ta ko to zna? No ovo zaista znamo: i sada je moguće da čoveku glad nastavlja, a i da mu koristi. Zar ne?

Svakako.

Nije li moguće da žed i bilo koja druga takva želja katkad bude korisna, katkad štetna, a katkad ni jedno ni drugo?

Svakako.

Dakle, ako zla nestanu, ima li razloga da i ono što nije zlo nestane zajedno sa zlima?

Nema.

Dakle, želje koje nisu ni dobre ni zle, postojaće i ako zla nestanu.

Jasno.

Da li je moguće da onaj koji nešto želi i ljubi, ne voli to što želi i ljubi?

Meni se čini da nije.

Postojaće, kako izgleda, nešto što je prijateljsko/drugo čak i ako su zla nestala.

Da.

No, kad bi zlo bilo uzrok toga što je nešto prijateljsko/drugo, tada jedna stvar ne bi bila prijateljska drugoj kad bi zlo nestalo.

Jer, ako uzrok ne postoji, tada je sigurno nemoguće da još postoji ono čiji je to bio uzrok.

Pravo govoriš.

Zar se nismo složili da to prijateljsko voli nešto i da ga zbog nečega voli, i zar nismo tada mislili da ono što nije ni dobro ni zlo voli (philein) dobro zbog postojanja zla?

Istina je.

Sada se pak, kako izgleda, pokazuje neki drugi uzrok tome da čovek voli i da bude voljen.

Izgleda.

Da li je, dakle, kao što smo malopre rekli, u stvari želja uzrok prijateljstva, i da li je to što žudi prijateljsko tome za čim žudi i tad kad žudi, a ono što smo ranije smatrali prijateljskim, bilo je neko petljanje sastavljeno kao kakva velika pesma?

Moguće je, rece on.

Ali, rekoh ja, ono što želi, želi ono što mu nedostaje. Zar ne?

Da.

A ono čemu nešto nedostaje prijateljsko je onome što mu nedostaje?

Čini mi se da je tako.

A, nedostaje mu ono što mu je oduzeto? Svakako.

Izgleda da je ono vlastito, Meneksene i Licide, predmet i ljubavi i prijateljstva i žudnje. Obojica potvrdise.

Znači, ako ste vas dvojica prijatelji jedan drugom, tada vi po prirodi jedan drugom pripadate?

Sasvim tako, rekoše.

I ako jedan čovek, deco, želi ili ljubi drugog, nikada ga on ne bi ni poželeo ni zavoleo niti se u njega zaljubio, da nije nekako srodan svome ljubincu bilo po duši, naravi duše, navikama ili prirodi (eidos).

Svakako, reče Meneksen, no Lisid je ću-
tao.

E pa, lepo, rekoh ja. Pokazalo nam se da
je nužno voleti ono što nam je po prirodi
blisko.

Izgleda, reče.

Nužno je, znači, da ljubimci vole istin-
skog i nelicemernog ljubavnika.

Lisid i Meneksen jedva nekako potvrdiše,
a Hypothal zbog radosti sve moguće boje iz-
menja.

A ja, želeći da zaokružim razgovor, re-
koh: Ako postoji nekakva razlika između bli-
skog i sličnog, tada bismo, kako se meni čini
Liside i Meneksene, mogli reći šta je prijatelj-
sko. Ako je pak, istovetno ono što je slično i
ono što je blisko, tada nije lako odbaciti pret-
hodni dokaz da je slično nekorisno sličnom
usled svoje sličnosti (s njim); a složiti se da
je nekorisno prijateljsko, to je pogrešno. Ho-
ćete li, dakle, pošto smo već kao pijani od raz-
govora, da se složimo da je blisko različito
od sličnog?

Svakako.

Da li ćemo reći i to da je dobro blisko
svemu, a zlo da je svemu tuđe? Ili da je zlo
blisko zlu, dobro dobru, a ono što nije ni dob-
ro ni zlo onome što nije ni dobro ni zlo?

Rekoše da im se ovo drugo čini ispravno.
Ponovo smo znači, rekoh ja, deco, upali
u one priče o prijateljstvu koje smo ranije
odbacili. Jer ništa manje neće biti prijatelj
nepravedan čovek nepravednom i zao zlom,
nego dobar dobrom.

Izgleda, reče.

Šta, ako tvrdimo da je dobro istovetno
bliskom, znači li to nešto drugo do to da je
samo dobar čovek prijatelj dobrom?

Svakako.

Osim toga, i za to smo smatrali da nas
sâme pobija, zar se ne sećate?

Sećamo se, rekoše.

Šta bismo još mogli započeti s ovim? Ili
je jasno da ne možemo ništa? Tražim, dakle,
kao oni mudri ljudi po sudnicama, da se sve
što je rečeno još jedamput promisli. Jer ako
ni voljeni ni oni koji vole, ni slični, ni neslič-
ni, ni dobri, ni bliski, ni sve ostalo o čemu
smo pričali — ne sećam se više usled mno-
žine — ako ništa od toga nije prijateljsko,
ja tada nemam više šta da kažem.

Kada sam to rekao, već sam nameravao
da podstaknem na razgovor nekog od stari-
jih, no tada su kao neki demoni, prišli (peda-
gozi) Meneksena i Lisida vodeći njihovu bra-
ću, pozvali ih i opomenuli da idu kući. Jer, već
je bilo kasno. Najpre smo ih i mi i prisutni
posmatrači odbijali, no kad nisu nimalo ma-
rili za nas već se srdili gundajući na lošem
grčkom i nastavili da zovu dečake, nama se
učini da su se podnapili na Hermesov praz-
nik, te da bi bilo teško odgovoriti ih — po-
raženi mi se rasturismo. No, ja ipak, kad su
oni već odlazili rekoh: Kako sada stvari stoje,
Liside i Meneksene, ispali smo smešni, i ja
star čovek, i vi. Jer ovi će, kada budu otišli
odavde, reći kako mi mislimo da smo jedan
drugome prijatelji — jer sebe ne odvajam
od vas — a još nismo sposobni da otkrijemo
šta je prijatelj.

223

St. III
p. 281

- ¹ »Kron« je bio nadimak za matoru izlapelu ludu.
- ² Ovaj »argument« se zasniva na dvoznačnosti glagola noein (misliti, značiti).
- ³ Sviranje na liri je kitaranje.
- ⁴ Tj., veštine koja se razlikuje od odgovarajućih veština korišćenja.
- ⁵ Ova poslovice se odnosi na one koji uvek isto po-
navljaju.
- ⁶ Ova reč je Platonova jezička novina.
- ⁷ Čemerika je korišćena kao lek protiv ludila.
- ⁸ Gerion je sin Hrisaora i Kalirioe, div kojeg je Herakle
ubio.
- ⁹ Briarej je, pored Kota i Gija, jedan od trojice storukih
divova.
- ¹⁰ Jedan talant imao je oko dvadeset šest kilograma.
- ¹¹ Stater je takođe mera za težinu i iznosio je oko devet
grama.

a Sokrat: To je lepi i mudri Hipija! Posle toliko vremena opet u Atheni!

Hipija: Nisam imao slobodnog vremena, Sokrate. Jer kad god Elida treba da obavi neki svoj posao s nekom drugom državom, uvek se najpre meni obrati i izabere me između svih građana za poslanika, pošto smatra da sam najposobniji sudija i prenosilac onoga što se u svim državama govori. Često sam bio poslanik i u drugim državama, no najviše i za najbrojnije i najvažnije stvari, u Lakedajmonu. Upravo zato ne dolazim često u ove krajeve.

b So.: Ipak, Hipija, velika je stvar biti uistinu i mudar i savršen čovek. Jer ti si sposoban da i u privatnom životu zaradiš od mladih puno novca, i da im zauzvat još više budeš od koristi, a u javnom možeš da činiš dobročinstva vlastitoj državi, kao što i treba da čini onaj koji hoće da izbegne zavist i da se odlikuje u državi. Ali, Hipija, šta je uzrok tome da oni stari mudraci koji su čuveni zbog svoje mudrosti — Pitak, Bijant, sledbenici Thaleta Milečanina i oni kasnije, sve do Anaksagore — svi ili većina njih, očito ne učestvuju u političkim poslovima?

c Hi.: Sta drugo, Sokrate, misliš da je razlog tome da to što su bili nemoćni i nesposobni

d da umom obuhvate obe oblasti, i onu državnih poslova i onu privatnih?

So.: Tako ti Zevsa, da li prema tome, kao što su druge veštine napredovale pa su stare zanatlije loše u poređenju sa današnjim, isto tako i za tu vašu sofističku veštinu tvrdimo da je napredovala i da su stari mudraci loši u poređenju s vama?

Hi.: Sasvim tačno govoriš.

282 So.: Znači, Hipija, da nam sada Bijant oživi, učinio bi se smešnim u poređenju s vama, kao što za Dajdala kipari kažu da bi bio smešan da se sada rodi i da načini ona dela po kojima se proslavio.

Hi.: Tako je, Sokrate, kao što govoriš. Ipak ja imam običaj da te naše stare prethodnike slavim pre i više od ovih današnjih, pošto se čuvam zavisti živih, a plašim se gneva umrlih. So.: Čini mi se, Hipija, da si to baš lepo promislilo i sročio. A mogu ti posvedočiti da govoriš istinu, i da vam je veština zbilja uznapredovala prema tome da pored privatnih možete obavljati i državne poslove. Jer leontijski sofista Gorgija je ovamo došao od kuće državnim poslom, kao poslanik, pošto je u tome najsposobniji Leoninjanin, i po opštem priznanju najbolje je govorio pred narodom u skupštini, a (došao je) i privatnim poslom pošto je pokazivao svoju moć, i družeći se sa mladima zaradio velike novce i odneo ih iz ove države. Takođe i naš prijatelj Prodik je često i drugim prilikama dolazio (u Ateni) državnim poslom, no poslednji je put došao onomad s Keja i govorom u Vecu se jako proslavio. Bavio se i privatnim poslom pokazujući svoju moć, i družeći se s mladima uzео je zavidljivuću količinu novca. A od onih starih mudraca niko nikada nije smatrao vrednim zaradivanje novca, niti prikazivanje moći svoje mudrosti svakovrsnim ljudima. Oni su

d

bili tako prostodušni da im je ostalo nepoznato koliko mnogo vredi novac. A od ovih današnjih svaki je stekao više novca od mudrosti nego bilo koji zanatlija od svoje veštine, a još pre njih time se bavio Protagora.

Hi.: Ne znaš ti, Sokrate, ni za jedinu od lepota tog posla. Kad bi znao koliko sam ja novca zaradio, divio bi se. Ostavljam po strani druge slučajeve; no, jednom kad sam došao na Sikeliju, za kratko vreme sam zaradio više od sto i pedeset mina, premda je tamo boravio Protagora koji je na glasu i koji je puno stariji od mene. A samo u jednom sa svim malom gradu, u Iniku, zaradio sam više od dvadeset mina. Kad sam došao kući dao sam sve to ocu, tako da su on i drugi građani bili zavidljeni i zapanjeni. I prilično sam siguran u to da sam zaradio više novaca od bilo koja dva druga sofista zajedno.

283 So.: Baš lep, Hipija, i velik dokaz daješ za tvoju mudrost i mudrost današnjih ljudi, i za njihovu nadmoć prema mekadašnjim. Jer po tvom mišljenju neznanje ranijih mudraca je bilo veliko. Priča se da se Anaksagori dogodilo upravo suprotno nego vama, tame kad je nasledio veliko blago, on ga je zanemario i sve izgubio — tako je bezumna bila njegova mudrost — a i o ostalim starih mudracima se pričaju slične priče. Čini mi se zato da je dobar ovaj dokaz koji daješ za mudrost današnjih ljudi u poređenju s prethodnima, a i mnogima se čini da mudrac ponajviše mora samom sebi da bude mudar. Pravi mudrac je, dakle, onaj koji može najviše novca da zaradi. No dosta o tome! Reci mi u kom si gradu od onih u koje si odlazio zaradio najviše novca? Ili je možda jasno da je to Lakadajmon, u koji si najčešće odlazio?

Hi.: Ne, tako mi Zevsa, Sokrate.

So.: Kako to? Jesi li tamo zaradio najmanje?

- c
- Hi.: Nikada tamo nisam ništa zaradio.
 So.: Ma šta kažeš, Hippija! nije li tvoja mudrost ona koja svoje pristalice i učenike čini boljima?
 Hi.: I to puno, Sokrate.
 So.: Međutim, jesi li ti inikinske sinove mogao da učiniš boljim, a spartanske ne?
 Hi.: Daleko od toga!
 So.: Već očitó, Sikelijanci žele da budu bolji, a Lakedajmonjani ne žele?
 Hi.: Mislim da to, Sokrate, i Lakedajmonjani veoma žele.
 So.: Jesu li, dakle, usled nedostatka novca izbegli tvom poučavanju?
 Hi.: Nikako, pošto ga imaju dovoljno.
 So.: Tà kako te onda nisu otposlali punog novca kada žele (da budu bolji) i kad su bogati, a ti im možeš najviše koristiti? Valjda nije to u pitanju što Lakedajmonjani bolje od tebe mogu obrazovati svoju decu? Da kažemo da je tako, slažeš li se?
 Hi.: Nikako.
 So.: Da li onda nisi mogao da ubediš mladiće u Lakedajmonu kako će više napredovati u vrlini ako se budu družili s tobom nego sa svojim zemljacima, ili nisi mogao ubediti njihove očeve da tebi treba da ih prepuste pre nego da se sami za njih brinu, ako uopšte imalo mare za sinove? Jer, sigurno nisu zavidi deli svojoj deci da budu što bolji.
 Hi.: Ne, mislim da im ne zavide.
 So.: Osim toga, Lakedajmon ima baš dobre zakone.
 Hi.: Tà kako da ne!?
- 284
- So.: A u državama sa dobrim zakonima vrlina je najcenjenija.
 Hi.: Svakako.
 So.: Ti pak, najbolje na svetu umeš da je predaš drugom.
 Hi.: I to daleko najbolje, Sokrate.

So.: Zar ne bi onaj koji najbolje ume da produčava u konjičkoj veštini od sve Helade najviše bio cenjen i najviše novca uzeo u Tetaliji, i druge gde god se ljudi time marljivo bave?

Hi.: Naravski.

So.: Neće li istom i onaj koji može da prenese znanja koja su od najveće važnosti za vrlinu baš u Lakedajmonu, ili u bilo kojoj drugoj Helenskoj državi koja ima dobre zakone, biti ponajviše cenjen i zaraditi, ako odluči, najviše novca? Misliš li, prijatelju da će bolje proći na Sikeliji ili u Iniku? Da li da verujemo u to? Ako ti zahtevaš, tada treba verovati.

Hi.: Lakedajmonjani, Sokrate, nemaju običaj da menjaju zakone niti da obrazuju svoje sinove drugačije nego što je uobičajeno.

So.: Kako to misliš? Zar Lakedajmonjani nemaju običaj da rade pravilno, već da greše?
 Hi.: To svakako ne bih mogao reći, Sokrate.
 So.: Ne bi li pravilno postupali kad bi bolje, a ne lošije obrazovali svoje sinove?

Hi.: Postupali bi pravilno. Ali po njima nije zakonito obrazovati stranim obrazovanjem, jer, budi siguran, da je iko ikada u obrazovanju tamo zaradio novac, ja bih zaradio daleko najviše. Oni vole da me slušaju i hvale me. Ali, kažem ti, nije zakon.

So.: A da li zakon, Hippija, smatraš štetom ili korišću za državu?

Hi.: Pa mislim da se zakon donosi radi koristi, no ponekad i škodi — ukoliko je loše postavljen.

So.: Šta, zar ih oni koji ih postavljaju ne postavljaju kao najveće dobro za državu? I nije li nemoguće uređivati (državu) zakonito bez toga?

Hi.: Istinu govoriš.

So.: Znači kad god oni koji pokušavaju da

e postavljaju zakone ne postižu dobro, oni ne postižu ni zakonito ni zakon, ili kako ti misliš?
Hi.: Tačno govoreći, Sokrate, to je tako; međutim, ljudi nemaju običaj da o tome tako govore.

So.: Da li, Hipija, oni koji znaju ili oni koji ne znaju?

Hi.: Mnogi.

So.: A jesu li ti mnogi oni koji znaju šta je istina?

Hi.: Nikako.

So.: Ali ipak oni koji znaju smatraju da je ono što je korisnije zakonitije uistinu za sve ljude od onoga što je nekorisnije. Ne slažeš li se?

Hi.: Da, slažem se da je uistinu zakonitije.

So.: Nije li, dakle, upravo tako kao što smatraju oni koji znaju?

Hi.: Svakako.

So.: Ali za Lakedajmonjane je ipak, kako ti kažeš, korisnije da se obrazuju tvojim obrazovanjem premda je strano, nego svojim načinom.

Hi.: I istina je to što tvrdim.

So.: No tvrdiš li i to, Hipija, da je ono korisnije zakonitije?

Hi.: Tako sam rekao.

So.: Znači, po tvom mišljenju je za Lakedajmonske sinove zakonitije da se kod Hipije obrazuju, a nezakonitije da se obrazuju kod svojih otaca, ukoliko će zaista kod tebe imati više koristi.

Hi.: Sigurno će imati više koristi, Sokrate.

So.: Dakle, Lakedajmonjani postupaju protiv zakona što ti ne daju novac i ne poveravaju svoje sinove.

Hi.: Slažem se s tim, jer čini mi se da je dokaz na mojoj strani pa mu se uopšte ne moram suprotstavljati.

So.: Dakle, otkrivamo da su Lakedajmonjani

e

kršćelji zakona i to u onom najznačajnijem u čemu se smatraju najzakonitijim. A u čemu te onda veličaju do bogova, Hipija, i u čemu se raduju slušajući te? Ili je (možda) jasno da je to ono što ti najbolje znaš, naime zvezde i nebeske pojave?

Hi.: Nikako. To ne podnose.

So.: Da li se onda raduju slušajući o geometriji?

Hi.: Nikako, pošto tako reći mnogi ne znaju ni da broje.

So.: Znači, daleko su od toga da podnose kadim pokazuješ račun.

Hi.: Zaista su daleko, Zeusa mi!

So.: No, bez sumnje je (ono čemu se raduju) to što ti uneseš najtačnije na svetu da razlikuješ, naimе svojstva slova, slogova, ritmova i harmonija.

Hi.: Ma kakvi ritmovi i harmonije, dobri moji?!

So.: Pa šta je onda to u čemu te rado slušaju i zbog čega te hvale? Reci mi sâm pošto ja ne uviđam.

Hi.: Najradije Sokrate, slušaju o rodovima heroja i ljudi, o osnivanju gradova i o tome kako su se davno ustanovili gradovi, i uopšte o staroj istoriji, tako da su me primudili da sve takve stvari izučim i pomno izvežbam.

So.: Tako mi Zeusa, Hipija, baš si srećan što se Lakedajmonjani ne raduju ako im neko nabrāja naše arhonte počev od Solona. Inače bi imao muke da sve to izučiš.

Hi.: Zašto, Sokrate? Mogu po sećanju da ponovim pedeset imena koja sam jedamput čuo.

So.: Istina, zaboravio sam tvoju veštinu pamćenja! Sada vidim da ti se Lakedajmonjani raduju s pravom pošto puno znaš i služiš im kao što starice služe deci, za prijatno pripovedanje.

Hi.: Da, tako mi Zeusa, Sokrate, i nedavno

286

d

285

e

b sam se tamo proslavio pripovedajući o lepim zanimanjima kojim se mladi čovek treba baviti. Sastavio sam o njima prelepi govor, dobro sačinjen i po izrazima, a i inače. A uvod i početak govora su ovakvi: posle pada Troje, Neoptolem pita Nestora koja su to dobra zanimanja u kojima bi se čovek i pored mladosti mogao proslaviti. Posle toga govori Nestor i pokazuje mu veoma mnogo lepih i uobičajenih zanimanja. Ovaj govor sam i tamo izložio, a nameravam da ga uz puno toga drugog što vredi čuti, izložim i ovde za tri dana, u Phejdostratovoj školi. To mi je tražio Eudik Apemantov. Hajde dođi i sâm i dovedi i druge koji su sposobni da posle slušanja prosude govor.

c So.: To će biti, Hipija, ako bog bude hteo. Međutim, odgovori mi sada nešto ukratko o tome. U dobar čas si me podsetio. Nedavno me je, najbolji moj, kad sam u nekim govorima nešto umanjivao kao ružno, a drugo hvalio kao lepo, jedan čovek bacio u nepriliku upitavši me ovako nekako, veoma drsko: »Otkud ti znaš, Sokrate, koje su stvari lepe, a koje ružne? Hajde onda, ako znaš, možeš li reći šta je lepo?« A ja zbog svoje nesposobnosti nisam znao ni kud ni kamo i nisam mu mogao dati zadovoljavajući odgovor. Kad smo se rastali ljutio sam se i prekorevao sam sebe. Obećah sebi da ću čim sretnem nekog od vas mudrih, nakon što ga poslušam, naučim to i sve pomno proučim, otići ponovo kod onoga što me je to pitao i opet početi bitku. Kao što kažem, došao si u dobar čas. Poduči me dovoljno u tome šta je samo lepo, i pokušaj da mi što možeš tačnije odgovoriš, da se ne bih, kad me opovrgne po drugi put, opet izvrgao ruglu. Jer ti nesumnjivo to tačno znaš, i to je neznanan deo tvog velikog znanja.

Hi.: Zevsa mi, Sokrate, zaista je neznanan i takoreći bezvredan.

So.: Dakle, lako ću naučiti i niko me više neće opovrgnuti.

Hi.: Sigurno neće, jer tada bi moj posao bio bezvredan i običan.

So.: Baš dobro, Hipija, Here mi, ako nadvladamo tog čoveka! Ali hoće li ti smetati ako ja budem oponašao onoga i stavljao primedbe na tvoje odgovore, da bi me ti što bolje izvežbao? Jer, prilično sam iskusan u stavljanju primedbi. Dakle, ako je tebi svejedno, ja ću postavljati primedbe da bih postojanije naučio.

Hi.: Ama, samo ti postavljaš primedbe. Jer, kao što sam malopre rekao, to nije veliko pitanje; mogao bih te naučiti i da odgovaraš i na mnogo teža pitanja od tog, tako da te nijedan čovek ne bi mogao opovrgnuti.

So.: Ao, divno! No hajde, kad već i ti zahtevaš, prepostavimo da sam ja postao sasvim kao onaj i da pokušavam da te ispitujem. Da si njemu izdeklamovao taj govor o kome pričaš — taj govor o lepim zanimanjima — on bi te poslušao, pa bi, kad završiš, pre svega drugog upitao o lepom — takav mu je običaj. — rekao bi: »Stranče iz Elide, nisu li pravedni pravedni pravednošću?« Odgovori, Hipija, kao da te on pita.

Hi.: Odgovaram da su pravedni pravednošću.

So.: »Nije li tada pravednost nešto određeno?«

Hi.: Svakako.

So.: »Nisu li onda i mudri mudrošću mudri, i nije li na osnovu dobra dobro sve što je dobro?«

Hi.: Kako da nel?

So.: »Na osnovu nečega određenog što postoji, jer nesumnjivo ne na osnovu nečega nepostojećeg.«

Hi.: Svakako, na osnovu nečega postojećeg.

287

b

c

b

d

e

d

So.: »Zar nisu onda i sve lepe stvari lepotom lepe?«

Hi.: Da, lepotom.

So.: »Onom koja postoji?«

Hi.: Da, tom, šta bi drugo?

So.: »Reci onda, strance,« reći će on, »šta je to lepo (lepota)?«

Hi.: Zar ne traži, Sokrate, taj koji to pita da dozna šta je lepo?

So.: Ne izgleda mi, Hipija, da to traži, već šta je lepo.

Hi.: Pa u čemu je tu razlika?

So.: Misliš li da je nema?

Hi.: Tà nema razlike.

So.: Sigurno. Očito je da ti znaš bolje. Ipak, dobri moj, razmisli. Jer ne pita te šta je lepo, već šta jeste lepo.

Hi.: Razumem, dobri moj, reći ću mu šta je lepota, pa da nikad ne budem opovrgnut. Jer, Sokrate, budi siguran da je, ako treba govoriti istinu, lepa devojka lepota.

So.: Tako mi psa, Hipija, baš lep i cenjen odgovor si dao. Hoću li ja, ako tako odgovorim, odgovoriti na pitanje i to pravilno, i da nikada ne budem opovrgnut?

Hi.: Kako bi, Sokrate, mogao biti opovrgnut, kad svi tako misle, i kad će ti svi koji budu čuli posvedočiti da ispravno tvrdiš?

So.: Svakako. No, dopusti da u sebi ponovim šta tvrdiš, Hipija. Onaj će me pitati ovako nekako: »Hajde Sokrate odgovodi mi: da li je sve to za šta tvrdiš da je lepo lepo ako postoji nešto što je sama lepota?« Da li ću mu reći da, ako je lepa devojka lepo, tada postoji ono usled čega su sve te stvari lepe?

Hi.: Misliš li da će i dalje pokušavati da te opovrgne kao da lepo nije ono što ti tvrdiš? Neće li biti smešan ako to pokuša?

So.: Siguran sam, izvanredni moj, da će pokušati; da li će biti smešan ako pokuša, to će

se samo pokazati. Međutim, želim da ti kažem šta će reći.

Hi.: Reci.

So.: »Kako si sladak«, reći će, »Sokrate! Nije li nešto lepo i lepa koliba koju je i bog u proročanstvu pohvalio?« Šta ćemo reći, Hipija? Zar ne moramo reći da je i koliba, barem ona koja je lepa, lepa? Tà kako bismo smeli poricati da je lepo ono što je lepo?

Hi.: To je istina, Sokrate, jer bog je to zaista pravilno rekao. Prelepe su kabile kod nas.

So.: »Lepo«, reći će onda, »no šta je s lepom lirom? Nije li ona nešto lepo?« Hoćemo li potvrditi to, Hipija?

Hi.: Da.

So.: Zaključujući po njegovoj naravi, gotovo sam siguran da će posle toga reći: »O, najbolji moj, a šta je s lepim loncem? Zar on nije nešto lepo?«

Hi.: Kakav je to čovek, Sokrate?! Kako je samo neobrazovan! Usuđuje se da se u uzvišenoj raspravi služi prostim izrazima.

So.: On je od one vrste, Hipija, neprefinjene i vulgarne koja ne mari ni za šta drugo osim za istinu. Ipak, treba mu odgovoriti, jer po mom misljenju ako je lonac izradio dobar lončar, ako je on gladak, okrugao i dobro ispečen — kakvi su neki lepi lonci sa dve ručice koji sadrže šest khaot, prelepi, — ako za takav lonac pita, treba se složiti da je lep. Jer, kako bismo mogli tvrditi da nije lep iako je lep?

Hi.: Nikako, Sokrate.

So.: »Nije li, dakle,« reći će on, »i lep lonac nešto lepo?« Odgovorili!

Hi.: Mislim da je tako, Sokrate. I ta posuda je lepa ako je lepo izrađena, no uopšte to ne zavređuje da se smatra lepim u odnosu na kobilu, devojku i sve druge lepe stvari.

So.: Dobro, razumem Hipija. Znači kad me to

e

So.: »Zar nisu onda i sve lepe stvari lepotom lepe?«

Hi.: Da, lepotom.

So.: »Onom koja postoji?«

Hi.: Da, tom, šta bi drugo?

So.: »Reci onda, strance,« reći će on, »šta je to lepo (lepota)?«

Hi.: Zar ne traži, Sokrate, taj koji to pita da dozna šta je lepo?

So.: Ne izgleda mi, Hipija, da to traži, već šta je lepo.

Hi.: Pa u čemu je tu razlika?

So.: Misliš li da je nema?

Hi.: Tà nema razlike.

So.: Sigurno. Očito je da ti znaš bolje. Ipak, dobri moj, razmisli. Jer ne pita te šta je lepo, već šta jeste lepo.

Hi.: Razumem, dobri moj, reći ću mu šta je lepota, pa da nikad ne budem opovrgnut. Jer, Sokrate, budi siguran da je, ako treba govoriti istinu, lepa devojka lepota.

So.: Tako mi psa, Hipija, baš lep i cenjen odgovor si dao. Hoću li ja, ako tako odgovorim, odgovoriti na pitanje i to pravilno, i da nikada ne budem opovrgnut?

Hi.: Kako bi, Sokrate, mogao biti opovrgnut, kad svi tako misle, i kad će ti svi koji budu čuli posvedočiti da ispravno tvrdiš?

So.: Svakako. No, dopusti da u sebi ponovim šta tvrdiš, Hipija. Onaj će me pitati ovako nekako: »Hajde Sokrate odgovodi mi: da li je sve to za šta tvrdiš da je lepo lepo ako postoji nešto što je sama lepota?« Da li ću mu reći da, ako je lepa devojka lepo, tada postoji ono usled čega su sve te stvari lepe?

Hi.: Misliš li da će i dalje pokušavati da te opovrgne kao da lepo nije ono što ti tvrdiš? Neće li biti smešan ako to pokuša?

So.: Siguran sam, izvanredni moj, da će pokušati; da li će biti smešan ako pokuša, to će

c

se samo pokazati. Međutim, želim da ti kažem šta će reći.

Hi.: Reci.

So.: »Kako si sladak«, reći će, »Sokrate! Nije li nešto lepo i lepa koliba koju je i bog u proročanstvu pohvalio?« Šta ćemo reći, Hipija? Zar ne moramo reći da je i koliba, barem ona koja je lepa, lepa? Tà kako bismo smeli poricati da je lepo ono što je lepo?

Hi.: To je istina, Sokrate, jer bog je to zaista pravilno rekao. Prelepe su kabile kod nas.

So.: »Lepo«, reći će onda, »no šta je s lepom lirom? Nije li ona nešto lepo?« Hoćemo li potvrditi to, Hipija?

Hi.: Da.

So.: Zaključujući po njegovoj naravi, gotovo sam siguran da će posle toga reći: »O, najbolji moj, a šta je s lepim loncem? Zar on nije nešto lepo?«

Hi.: Kakav je to čovek, Sokrate?! Kako je samo neobrazovan! Usuđuje se da se u uzvišenoj raspravi služi prostim izrazima.

So.: On je od one vrste, Hipija, neprefinjene i vulgarne koja ne mari ni za šta drugo osim za istinu. Ipak, treba mu odgovoriti, jer po mom misljenju ako je lonac izradio dobar lončar, ako je on gladak, okrugao i dobro ispečen — kakvi su neki lepi lonci sa dve ručice koji sadrže šest khaot, prelepi, — ako za takav lonac pita, treba se složiti da je lep. Jer, kako bismo mogli tvrditi da nije lep iako je lep?

Hi.: Nikako, Sokrate.

So.: »Nije li, dakle,« reći će on, »i lep lonac nešto lepo?« Odgovorili!

Hi.: Mislim da je tako, Sokrate. I ta posuda je lepa ako je lepo izrađena, no uopšte to ne zavređuje da se smatra lepim u odnosu na kobilu, devojku i sve druge lepe stvari.

So.: Dobro, razumem Hipija. Znači kad me to

d

se samo pokazati. Međutim, želim da ti kažem šta će reći.

Hi.: Reci.

So.: »Kako si sladak«, reći će, »Sokrate! Nije li nešto lepo i lepa koliba koju je i bog u proročanstvu pohvalio?« Šta ćemo reći, Hipija? Zar ne moramo reći da je i koliba, barem ona koja je lepa, lepa? Tà kako bismo smeli poricati da je lepo ono što je lepo?

Hi.: To je istina, Sokrate, jer bog je to zaista pravilno rekao. Prelepe su kabile kod nas.

So.: »Lepo«, reći će onda, »no šta je s lepom lirom? Nije li ona nešto lepo?« Hoćemo li potvrditi to, Hipija?

Hi.: Da.

So.: Zaključujući po njegovoj naravi, gotovo sam siguran da će posle toga reći: »O, najbolji moj, a šta je s lepim loncem? Zar on nije nešto lepo?«

Hi.: Kakav je to čovek, Sokrate?! Kako je samo neobrazovan! Usuđuje se da se u uzvišenoj raspravi služi prostim izrazima.

So.: On je od one vrste, Hipija, neprefinjene i vulgarne koja ne mari ni za šta drugo osim za istinu. Ipak, treba mu odgovoriti, jer po mom misljenju ako je lonac izradio dobar lončar, ako je on gladak, okrugao i dobro ispečen — kakvi su neki lepi lonci sa dve ručice koji sadrže šest khaot, prelepi, — ako za takav lonac pita, treba se složiti da je lep. Jer, kako bismo mogli tvrditi da nije lep iako je lep?

Hi.: Nikako, Sokrate.

So.: »Nije li, dakle,« reći će on, »i lep lonac nešto lepo?« Odgovorili!

Hi.: Mislim da je tako, Sokrate. I ta posuda je lepa ako je lepo izrađena, no uopšte to ne zavređuje da se smatra lepim u odnosu na kobilu, devojku i sve druge lepe stvari.

So.: Dobro, razumem Hipija. Znači kad me to

upita, treba da mu odgovorim: Čoveče, ti ne shvataš istinu Herakleitovih reči da je »najlepši majmun ružan u poređenju s ljudskim rodom«² i da je najlepší lonac, kako tvrdi mudrac Hipija, ružan u poređenju s devojkama. Ne treba li tako da odgovorim, Hipija? Hi.: Svakako, Sokrate, pravilno si odgovorio. So.: Poslušaj sad! Siguran sam da će posle toga reći: »Šta, Sokrate, neće li se i rodu devojačkom, ako ih uporedimo s rodom bogova, dogoditi isto ono što se dogodilo i loncima u poređenju s devojkama? Neće li se i najlepša devojka pokazati ružnom? Ne tvrdi li i Herakleit, koga ti navodiš, isto to: »Najmudriji čovek će se u odnosu na boga pokazati majmunom i po mudrosti i po lepoti i po svemu ostalom«³? Hoćemo li se složiti Hipija, da je najlepša devojka ružna u poređenju s bogovima?

Hi.: Ta ko bi se mogao tome usprotiviti, Sokrate? So.: Ako se u tome složimo, on će nam se smeјati i reći će: »Sokrate, sećas li se šta sam te pitao?«

Svakako, reći ću, pitao si me šta je lepota sama.

»Dakle, da li ti kad si upitan o lepoti odgovaraš za ono što, kako sam kažeš, nije više lepo, nego ružno?«

Izgleda, reći ću. Šta mi ti, dragi moj, savetuješ da kažem?

Hi.: Upravo to, jer zaista on će biti u pravu kad tvrdi da ljudski rod nije lep u poređenju s bogovima.

So.: »Da sam te na početku pitao«, reći će on, »šta je i lepo i ružno, ne bi li pravilno odgovorio da mi odgovoriš kao sada? No da li još (uvek) smatraš da je sama lepota kojom je sve drugo urađeno i usled koje se pokazuje lepim, kad mu pristupi onaj oblik (eidos), —

e da li smatraš da je to devojka, kobila ili lira?«

Hi.: Ali, ako to traži, Sokrate, lakše je od svega odgovoriti mu šta je ta lepota kojom je sve drugo urađeno i čijim prisustvom se pokazuje lepim. Taj čovek je sasvim prost i ne zna ništa o lepim dragocenostima. Jer ako mu odgovoriš da ono što pita nije ništa drugo do zlato, naći će se u neprilici, i neće pokušati da te opovrgne. Ta pretpostavljam da svi znamo to da čemu god se ono približi to se, čak i ako se ranije pokazivalo kao ružno, pokazuje kao lepo pošto je zlatom ukrašeno. So.: Ti ne znaš, Hipija, kako je on opak i kako ništa ne prima lako.

Hi.: Sta misliš, Sokrate? Ta nužno je da primi ono što je ispravno, ili da bude smešan ako ne prima.

So.: Pa ipak, najbolji moj, ovaj odgovor ne samo da neće primiti, već će mi se i jetko narugati: »O ti ludace, smatraš li da je Pheidija loš umetnik?«

A ja ću, verujem, reći: Nikako.

Hi.: Sasvim tačno, Sokrate.

So.: Tačno, svakako. Tada će on, kad se ja složim da je Pheidija dobar umetnik, reći: »Da li misliš da Pheidija nije znao za tu lepotu o kojoj ti govoriš?«

A ja ću reći: Svakako, znao je.

»Što se tiče toga«, reći će, »da ni oči Athene, ni ostalo njeno lice, ni njene noge i ruke nije napravio od zlata već od slonovače, očito je da je tu, ukoliko bi najlepše bilo da je sve od zlata, usled neukosti pogrešio ne znajući da je zlato ono što sve, čemu god pristupi, čini lepim.«

Šta da mu odgovorimo kad to bude rekao, Hipija?

Hi.: To uopšte nije teško. Reći ćemo da je na-

pravio kako treba. Jer ja i slonovaču smatram lepom.

So.: »Zašto«, reći će, »nije i zenice napravio od slonovače, već od kamena koji joj je bio što je moguće više sličan? Ili je možda i lep kamen nešto lepo?«

Hocemo li to potvrditi, Hipija?

Hi.: Svakako, potvrdićemo da je lep kad god odgovara.

So.: »A kad neodgovara, onda je ružan?«

Da li da se složim ili ne?

Hi.: Složi se — kad baš ne odgovara.

So.: »Šta dalje? Ne čine li«, reći će, »ti mudrače, slonovača i zlato kada odgovaraju, da se nešto pokaže lepim, a kada ne odgovaraju, ružnim?«

Hocemo li to poreći ili ćemo se složiti da on ispravno govori?

Hi.: Složićemo se s tim da svaku pojedinu stvar ono čini lepom što joj odgovara/priliči.

So.: »Dakle«, reći će on, »kad neko kuva onaj lepi lonac o kome smo malopre govorili prepun lepe kaše, da li tom loncu odgovara kutlača od zlata ili od smokvinog drveta?«

Hi.: Herakle, pa kakav je to čovek, Sokrate?!

Hocesh li mi reći ko je taj?

So.: Ne bi znao kad bih ti rekao njegovo ime.

Hi.: Ali i ovako vidim da je neki neobrazovan.

So.: Baš je užasan, Hipija. Ali ipak, šta ćemo reći? Koja od kutlača odgovara kaši i loncu? Ili je možda očito da je to ona od smokvinog drveta? Jer ona nekako čini kašu mirisnijom, i istovremeno, prijatelju moj, ne može nam razbiti lonac, prosuti kašu, ugasiti vatru, a one koji treba da jedu ostaviti bez veoma dobrog prismojka; a ona zlatna može sve to da učini tako da mi se čini da, ako ti nemaš ništa protiv, treba da kažemo kako drvena kutlača više odgovara nego zlatna.

Hi.: Tà više odgovara, Sokrate. Međutim ja ne

bih razgovarao s čovekom koji postavlja takva pitanja!

So.: I s pravom, dragi moj. Jer ne priliči da se kvariš takvim izrazima, tebi koji si tako lepo obučen, i lepo obuven, tebi koji si među svim Helenima slavan zbog mudrosti. No meni ništa ne znači da se s njim nosim. Mene, dakle, podući, i radi mene odgovori.

On će reći: »Ako zaista drvena kutlača više odgovara od zlatne, zar ne bi ona bila i lepša, budući da si se složio Sokrate, da je ono što odgovara lepše od onog što ne odgovara?«

Zar se ne slažemo, Hipija, da je drvena kutlača lepša od zlatne?

Hi.: Hocesh li, Sokrate, da ti kažem odredbu lepote kojom ćeš se osloboditi tih mnogih rasprava?

So.: Svakako, međutim ne pre nego što mi kažeš za koju od one dve kutlače o kojima sam malopre govorio, da mu odgovorim da je odgovarajuća i lepša.

Hi.: Pa, ako hocesh, odgovori mu da je to ona od smokvinog drveta.

So.: A sada mi reći ono što si malopre nameravao. Jer po ovom odgovoru, ako kažem da je lepota zlato, izgleda mi da se ništa lepše neće pokazati ono što je zlatno od onoga što je od smokvinog drveta. A sada, još jednom, šta je po tebi lepota?

Hi.: Reći ću ti. Jer, čini mi se da tražiš da ti se odgovori za takvu nekakvu lepotu koja se nikad, nigde i nikom neće pokazati ružnom. So.: Upravo tako, Hipija. Sad si baš dobro shvatio.

Hi.: Poslušaj me onda. Znaj, ako ti se liko u tome usprotivi, možeš reći da ne znam ama baš ništa.

So.: Tako ti bogova, govori što brže.

Hi.: Dakle, uvek i svakome i svuda najlepše

je za čoveka da bude bogat, zdrav, da ga Heleni poštuju, da stigne do starosti, da lepo sahrani svoje roditelje kad umru, da ga lepo i veličanstveno pokopaju njegovih potomci.

So.: Iju, ijuju, Hipija! Zaista si to rekao divno, veličanstveno i dostojno sebe. Tako mi Here, divim ti se što mi dobrohotno, svim svojim moćima, pomažeš. Ali, dobro znaj da se ne dohvatamo time tog čoveka, već da će nam se sada i ponajviše podsmevati.

Hi.: To je ništavan podsmeh, Sokrate, jer kad se podsmeva a ne može ništa protiv toga da kaže, samom sebi će se podsmevati, i sam će pred prisutnima biti smešan.

So.: Možda je tako; međutim, možda se kod ovog odgovora, kako slutim, neće samo meni podsmevati.

Hi.: Šta misliš?

So.: Da će, budé li imao štap, pokušati da me dobro dohvati ako mu ne umaknem.

Hi.: Ma šta kažeš?! Je li tebi taj čovek kakav gospodar, pa da ne bude uhapšen i osuđen ako to učini? Ili možda vaša država nije pravedna, već dopušta da građani nepravedno tuku jedni druge?

So.: Nikako ne dopušta.

Hi.: Dakle, kazniće onoga ko te nepravedno tuče.

So.: Ne izgleda mi tako, Hipija, ne izgleda! Odgovorim li to, čini mi se da bi me pravedno tukao.

Hi.: Onda se i meni tako čini, Sokrate, pošto ti sâm to misliš.

So.: A da ti kažem i zašto bi, po mom mišljenju, bilo pravedno istući onoga ko tako odgovara? Ili ćeš me možda i ti bez suda tući? Primaš li razgovor?

Hi.: Tà strašno bi bilo da ne primam, Sokrate. No, šta misliš?

So.: Reci ću ti. Isto kao malopre oponašaću

njega, ali ti neću govoriti onim rečima, mučnim i odurnim, koje bi on meni rekao. Budi siguran da će reći: »Reci mi, Sokrate, da li smatraš nepravednim da dobije batine onaj koji je tako loše otpevao toliki ditiramb sa svim neusklađen s pitanjem?«

Kako to?, reći ću ja.

»Kakoli?«, reći će. »Zar nisi sposoban da upamtiš da sam te pitao za lepotu sâmu, za onu koja svemu čemu je pridodata, bilo da je to kamen, drvo, čovek, bog, bilo koji čin ili znanje, daje svojstvo lepote. Ja te, čoveče, pitam, šta je sama lepota, ali tebi to ne mogu uliti u glavu ništa više nego da kraj mene sedi kamen, onaj vodenički, koji nema ni ušibih ja u strahu na te reći odgovorio: ali Hipija je rekao da je to lepota, premda sam ga ja pitao isto tako kao ti mene za ono što je svima i uvek lepo? Šta kažeš, zar se nećeš naljutiti ako to kažem?«

Hi.: Potpuno sam siguran, Sokrate, da je svima lepo to što sam rekao, i da će tako i izgledati.

So.: »Zar će i biti lepo?«, reći će on. »Jer, lepo je valjda uvek lepo.«

Hi.: Svakako.

So.: »Nije li i bilo lepo?«, reći će.

Hi.: I bilo je.

So.: »Zar je i za Ahileja«, reći će on, »taj stranac iz Elide rekao da je lepo da bude sahranjen kasnije od predaka, i za njegovog dedu Ajaka i za druge potomke bogova, i za same bogove?«

Hi.: Šta je to? Neka ide do... sreće! Ova mu pitanja, Sokrate, nisu ni pristojna.

So.: Sta, nije li veoma nepristojno reći da je to tako kada drugi pita?

Hi.: Možda.

So.: »Možda si dakle ti taj«, reći će on, »koji

b tvrdi da je za sve i uvek lepo biti pokopan od potomaka, a pokopati roditelje. Nije li jedan od tih svih bio i Herakle, i svi oni o kojima smo malopre govorili?

Hi.: Ali ja nisam mislio na bogove.

So.: »Niti na heroje, kako izgleda.«

Hi.: Ne na one koji su bili deca bogova.

So.: »Već na one koji nisu?«

Hi.: Svakako.

So.: Nije li dakle po tvojim rečima, kako izgleda, od heroja Tantalu, Dardanu i Zethu to strašno, bezbožno i ružno, a Pelopu i drugim koji su tako rođeni, lepo?

Hi.: Čini mi se.

c So.: »Dakle«, reći će on, »ti misliš, suprotno onom što si malopre rekao, da je za onog ko je pokopao svoje roditelje ponekad ružno da ga pokopaju njegovi potomci. Staviše, izgleda nemoguće da se svima to dogodi i da im bude lepo, tako da s tim stvar stoji isto kao i s onim ranijim, s devojkom i loncem, i da još smešnije, to za neke jeste, a za neke nije lepo. I dan-danas«, reći će, »Sokrate, nisi sposoban da odgovoriš na pitanje šta je lepota.«

d S pravom će mi prebacivati to i tome slično, ako mu tako odgovorim. Uglavnom, Hipija, on tako razgovara sa mnom. Ponekad kao da se sažali na moje neiskustvo i neobrazovanost pa mi sam postavlja pitanja, i pita da li mi se čini da je lepota takva i takva, ili nešto drugo što trenutno ispituje ili o čemu se razgovara.

Hi.: Zašto to govoriš, Sokrate?

e So.: Reći ću ti. »Premili moj Sokrate«, reći će on, »prestani da daješ takve odgovore i na taj način — jer su besmisleni i lako se mogu opovrgnuti — već pogledaj ovakvo nešto. Malopre smo se u jednom odgovoru dotakli lepo, kada smo rekli da je zlato lepo za ono čemu prilici, a da nije lepo za ono čemu ne

294

prilici, i da je lepo sve drugo čemu se ta (odredba) može pridružiti. Pogledaj nije li slučajno lepo samo to prilicno/odgovarajuće i ština (φηλυσιν) samog prilicnog.«

Ja imam običaj da takve tvrdnje potvrdim uvek — jer ne znam šta da kažem — no da li ti misliš da je to odgovarajuće/lepota?

Hi.: Svakako, Sokrate.

So.: Pogledajmo, da se ne prevarimo.

Hi.: Tako treba da činimo.

c So.: Pogledaj onda. Da li zovemo odgovarajućim ono što svojim prisustvom čini da ono čemu je prisutno izgleda lepo, ili što čini da to bude lepo, ili nijedno od toga?

b Hi.: Ja mislim da je to ono što čini da nešto izgleda lepo, kao što neko izgleda lepši ako obuču prikladno odelo i obuču, pa i ako je (inače) smešan.

c So.: No, ako to odgovarajuće (tò prépon) čini da stvari izgledaju lepše nego što jesu, zar ne bi ono bilo neka prevara u odnosu prema lepom, te to ne bi moglo biti ono što tražimo, Hipija? Jer, mi smo valjda tražili ono čime su lepe sve lepe stvari — kao što su sve velike stvari velike onim što nadvisuje, te su time velike i mužno je da budu velike ukoliko nadvisuju, čak i ako ne izgledaju (velike). Upravo tako pitamo šta bi bilo to lepo čime je sve lepo, pa bilo da takvo izgleda ili ne izgleda? To, po tvojim rečima ne bi moglo biti to odgovarajuće, jer ono čini nešto lepšim nego što jeste, a ono što jeste lepo sprečava da se pokaze. Treba pokušati reći šta je to što, kao što sam upravo rekao, čini stvari lepim, bilo da takve izgledaju ili ne. Jer, to tražimo ako tražimo lepota.

Hi.: Ali Sokrate, to odgovarajuće svojim prisustvom čini da stvari i budu i izgledaju lepe.

So.: Znači, nemoguće je da ono što je zaista

lepo ne izgleda lepo, ako je prisutno ono što čini da takvo izgleda?

d Hi.: Nemoguće je.

So.: Hoćemo li se onda složiti u tom, Hipija, da se svi običaji i zanimanja koji su zaista lepi, i smatraju lepim i uvek takvim izgledaju svima, ili da, sasvim suprotno, vlada neznanje o njima i da ponajviše oko njih postoji prepirka, i sukob između pojedinaca i između država?

Hi.: To pre, Sokrate. Vlada neznanje.

So.: Ne bi vladalo, kad bi izgled (lepote) bio s njima združen, a bio bi združen kad bi to odgovarajuće bilo lepo i kad ne bi činilo samo to da stvari budu lepe, već i da izgledaju takvim. Tako bi to odgovarajuće, ako je to ono što čini da su stvari lepe, bilo ono lepo koje tražimo, međutim ne bi bilo ono što čini da stvari izgledaju lepe. A ako je pak to odgovarajuće/dolično ono što čini da stvari izgledaju lepe, tada ono ne bi bilo to lepo koje tražimo. Jer to lepo je ono što čini da stvari jesu lepe, a isto nikada ne bi moglo učiniti da nešto i bude i izgleda ne samo lepo već i bilo šta drugo. Izaberimo dakle: to odgovarajuće čini da stvari ili izgledaju lepe ili budu lepe.

Hi.: Ja mislim, Sokrate, da izgledaju.

So.: Eto, Hipija, izmaklo nam je i pobeglo šta je to lepota, pošto se to odgovarajuće/dolično pokazalo kao nešto različito od lepog.

Hi.: Da, Sokrate, Zevsa mi, i to me veoma čudi!

295 So.: Međutim, prijane, ne odustajmo još. Jer još se nekako nadam da će nam se pokazati šta je lepota.

Hi.: Nesumnjivo, Sokrate, jer to nije ni teško otkriti. Siguran sam da bih ti to mogao reći potpuno tačno kad bih kratko vreme u miru to za sebe promotrio.

b So.: Eh, Hipija, ne preteruj. Znaš koliko nam

je posla to već zadalo, i nemoj da se naljuti na nas pa da nam još više pobegne. Međutim, ništa ne tvrdim! Verujem da ćeš ti to lako otkriti, kad budeš sam. No, tako ti bogova, otkri to preda mnom, ili ako hoćeš, istražuj sa mnom kao i dosada, pa ako otkrijemo biće najbolje, a ako ne otkrijemo ja ću se prepustiti sudbi, a ti ćeš kad odeš lako otkriti. Ako sada otkrijemo, ja ti svakako neću biti tekoban zato što znam za tvoje vlastito otkriće. Stoga pogledaj to što je po tebi lepota. Tvrdim da je to — ali promatraj s punom pažnjom da ne bih pričao besmislice — pretpostavimo dakle da je lepo ono što nam je korisno. To sam rekao na osnovu sledećih razloga. Kažemo da su lepe ne one oči koje izgledaju kao da nemaju moć viđenja, već one koje tu moć imaju i koje su korisne za gledanje, zar ne?

Hi.: Da.

So.: Tako i za celo telo govorimo da je lepo/dobro, ponekad za trčanje, a ponekad za rvanje. I sve životinje, lepog konja, petla i prepelicu, svu opremu, kola, morske brodove i troveslarke, sve instrumente za muziku i ostale umetnosti, i ako hoćeš, običaje i zakone, gotovo sve to nazivamo lepim na isti način. U svakome od njih gledamo kako je prirodno postalo, kako je izrađeno i kako je postavljeno, i lepim zovemo ono što je korisno i to onako kako je korisno, za ono za šta je korisno i onda kada je korisno; a ono što uopšte nije tako korisno, ružno je. Zar se ne čini i tebi da je tako, Hipija?

Hi.: Svakako.

So.: Znači tačno je da je korisno pre svega (drugog) lepo?

Hi.: Tačno je, svakako, Sokrate.

So.: Nije li dakle, ono što može nešto da do-

gotovi i korisno za to što može da dogotovi, a ono što ne može, nekorisno?

Hi.: Svakako.

So.: Znači, moć je nešto lepo, a nemoć ružno?

Hi.: Dakako. I druge stvari nam svedoče Sokrate, da je to tako, a i politika. Jer i u političkim poslovima uopšte, a i u vlastitoj državi, najlepše od svega je biti moćan, a najružnije od svega nemoćan.

So.: Dobro govoriš! Da li je dakle, tako ti bogova, Hipija, usled toga mudrost najlepša od svega, a neznanje najružnije?

Hi.: Šta ti misliš, Sokrate?

So.: Stani malo, dragi prijatelju! Jer, bojim se toga što govorimo.

Hi.: Zašto se opet bojiš, Sokrate, kad ti je dokaz sada prelepo napredovao.

So.: Želeo bih da je tako, no promotri sa mnom i ovo. Da li bi čovek mogao učiniti nešto što niti poznaje niti može da učini?

Hi.: Nikako, jer kako bi učinio ono što ne može?

So.: Da li oni koji greše, koji su uzročnici zla i koji ga nehotice čine, ne bi to nikad činili kad ne bi mogli to da čine?

Hi.: Očito da ne.

So.: Međutim, oni koji mogu usled moći, ta valjda ne usled nemoći.

Hi.: Nikako.

So.: A svi koji čine, mogu da čine ono što čine?

Hi.: Da.

So.: Svi ljudi počevši od detinjstva čine daleko više zla nego dobra, i nehotice greše.

Hi.: Tako je.

So.: Šta dakle? Hoćemo li za tu moć i za te korisne stvari, koje su korisne za činjenje nekog zla, reći da su lepe ili da su daleko od toga?

Hi.: Mislim da su daleko od toga, Sokrate.

So.: Znači, Hipija, ono što je moćno i korisno, kako izgleda, nije po nama ono što je lepo.

Hi.: Jeste, Sokrate, ako je moćno za činjenje dobra i ako je za takve svrhe korisno.

So.: No, propala je ona tvrdnja da su moć i korist prosto naprosto nešto lepo. Da li je Hipija ono što smo mi hteli reći bilo to da je lepo ono što je korisno i moćno za činjenje nekog dobra?

Hi.: I meni se čini.

So.: No, to je isto što i probitačno, zar ne?

Hi.: Svakako.

So.: Tako su onda i lepa tela i lepi zakoni i mudrost i sve ono o čemu smo malopre govorili, lepi zato što su probitačni.

Hi.: Očito.

So.: Znači, izgleda da je po nama lepota to probitačno, Hipija.

Hi.: Nesumnjivo, Sokrate.

So.: No, ono što je zaista probitačno, jeste ono što stvara dobro?

Hi.: Jeste.

So.: A to što stvara nije ništa drugo do uzrok, zar ne?

Hi.: Tako je.

297

So.: Dakle, lepo je uzrok dobra.

Hi.: Jeste.

So.: Međutim, Hipija, razlikuju se uzrok i ono čega je uzrok uzrok. Jer uzrok nikako ne može biti uzrok uzroka. Pogledaj to ovako: nije li se uzrok pokazao kao nešto što stvara?

Hi.: Svakako.

So.: A ono što stvara, stvara samo ono što postaje, a ne i ono što stvara, zar ne?

Hi.: Tako je.

So.: Nije li različito ono što postaje (tò gignómenon) od onog što stvara?

Hi.: Jeste.

So.: Znači uzrok nije uzrok uzroka, već onoga što usled njega postaje.

b

Hi.: Svakako.

So.: Ako je onda lepota uzrok dobra, tada bi dobro postajalo usled lepote. I kako izgleda, zbog toga se marljivo trudimo oko razboritosti, i oko svih ostalih lepih stvari što je njihovo delo i njihov potomak ono oko čega se moramo marljivo truditi, dobro. I po onom što smo otkrili čini se da je lepo neka vrsta oca dobru.

Hi.: Svakako. Dobro govoriš, Sokrate.

So.: Ne govorim li dobro i to da mi otac nije sin, niti sin otac?

Hi.: Dobro, zaista.

So.: A ni uzrok nije nešto što postaje, niti je to što postaje, opet, uzrok.

Hi.: Istinu govoriš.

So.: Tada Zevsa mi, najbolji moj, ni lepo nije dobro, niti dobro lepo. Ili se tebi možda čini da iz onog što je ranije rečeno to može biti?

Hi.: Tako mi Zevsa, ne izgleda mi.

So.: Da li nam, dakle, godi, i da li bismo hteli tvrditi da lepo nije dobro niti da je dobro lepo?

Hi.: Tako mi Zevsa, ne. Ne godi mi puno.

So.: Sigurno, Hipija. I meni to godi najmanje od svih tvrdnji koje smo izrekli.

Hi.: Razumljivo.

So.: Tada izgleda da je tvrdnja koja nam se ranije činila najboljom, tvrdnja da su probi- tačnost, korist i moć stvaranja nekog dobra ono što je lepo, zapravo netačna i da je, ako je to uopšte moguće, smešnija od onih prvih tvrdnji kad smo mislili da je lepota devojka ili nešto od onoga što je ranije rečeno.

Hi.: Izgleda.

So.: Ja zaista više ne znam gde da se okre- nem, već sam u neprilici,

Hipija. Možeš li ti nešto reći?

Hi.: Sada baš ne mogu, ali, kao što sam ti ne-

davno rekao, siguran sam da ću otkriti kad razmotrim.

298

So.: Ali, čini mi se da nisam sposoban, usled žudnje za znanjem, da te čekam; štaviše mislim da sam upravo nešto dohvatio. Pogledaj! Kad bismo rekli da je lepo ono što nas čini radosnim — ne mislim na svaki užitak, već samo na užitke slušanja i vida — kako bismo se mogli (s tim) boriti? Sigurno, Hipija, i lepi ljudi, i svi uresi i slike i kipovi privlače nas kad ih gledamo, ako su lepi. Isto to prouzro- kuju i lepi zvuci, sva muzika, govori i priče. Kad bismo zato odgovorili onom drskom čo- veku: Plemeniti čoveče, lepo je prijatno koje dolazi preko sluha i vida, ne misliš li da bi- smo suzbili njegovu drskost.

Hi.: Sada mi se čini, Sokrate, da smo sasvim dobro odredili šta je lepo.

So.: Šta, zar ćemo i za lepe običaje i zakone, Hipija, reći da su lepi zato što su prijatni sluhu i vidu, ili (ćemo reći) da oni pripadaju nekoj drugoj vrsti?

Hi.: Možda to, Sokrate, taj čovek i ne primeti. So.: Tako mi psa, Hipija, ne onaj kojega bih se ja ponajviše stideo kad bih brbljao i kad bih se pretvarao da nešto tvrdim premda ne tvrdim ništa.

Hi.: Ko je taj?

So.: Sin Sofroniskov koji mi ništa više ne bi dopustio da olako govorim o nečemu neistra- ženom, nego da govorim kao da znam o ono- me što ne znam.

Hi.: Tada se i meni i njemu, kad si već iska- zao, čini da je sa zakonima drugi slučaj.

So.: Mirno, Hipija! Jer zaista, izgleda mi da mislimo da smo nekako na dobrom putu, premda smo upali u istu neizvesnost o lepoti kao malopre.

Hi.: Kako to misliš, Sokrate?

So.: Reći ću ti šta mi se pokazuje — ako do-

e

d

e

e ista ima nečega u tome. Moglo bi se, možda, ispostaviti da zakoni i običaji nisu izvan opazaja sluha i vida. Međutim, zadržimo tu tvrdnju da je lepo prijatno koje dobijamo preko ovih čula ne iznoseći uopšte na sredu to pitanje o zakonima. No, šta ćemo reći, Hipija, ako nas neko, bilo ovaj o kome ja govorim, bilo neko drugi, upita: »Zašto ste, Hipija i Sokrate, iz prijatnog izdvojili to što je prijatno na taj način koji vi smatrate lepim, a poričete da su lepe prijatnosti ostalih čula, jela, pića, ljubavnih naslada, i svega ostalog što je takvo? Ili možda tvrdite da to i nisu prijatnosti i da uopšte u takvim stvarima nema užitka, već samo u gledanju i slušanju, i ni u čemu drugom?«

Hi.: Nesumnjivo je, Sokrate, da ćemo reći da i druge postoje veoma velika uživanja.

So.: »Zašto onda«, reći će on, »njih lišavate toga imena i uskraćujete im da budu lepa premda nisu ništa slabija uživanja od onih?«

299 Zato što, reći ćemo, ne bi bilo onoga ko nas ne bi ismejao da kažemo da jesti nije prijatno, već lepo, i da prijatno mirisati nije prijatno, već lepo. A što se tiče ljubavnih naslada svi bi se borili protiv nas za to da je to nešto najprijatnije; no to treba, ako se uopšte čini, činiti tako da niko ništa ne-vidi, pošto je to gledati nešto najružnije.

b Kad mi to kažemo, Hipija, on bi možda rekao: »Razumem i sâm da se već dugo stidite reći da su ta uživanja lepa, zato što ljudi tako ne misle. Ali ja vas ne pitam šta je lepo po mišljenju gomile, već šta ono jeste.«

Verujem da ćemo reći ono što smo (ranije) postavili: Mi tvrdimo da je taj deo prijatnog, koji postaje u gledanju i slušanju, lepo.

Ali možete li ti još nešto predložiti, ili ćemo nešto dodati, Hipija?

c Hi.: Prema onome što je rečeno, Sokrate, nužno je govoriti to i ništa drugo.
So.: »Zaista lepo govorite«, reći će on. »Ako je prijatnost vida i slušanje lepo, tada je jasno da ne bi moglo biti lepo ono zadovoljstvo koje nije takvo, zar ne?«

Hoćemo li se složiti.

Hi.: Da.

So.: »Da li je, dakle,« reći će, »ono što je preko vida prijatno prijatno preko vida i sluha, a ono što je preko sluha prijatno prijatno preko sluha i vida?«

d Nikako, reći ćemo. Tako bi prijatnost koja postoji preko jednog, postojala preko oba — jer, čini nam se da je to smisao tvoje tvrdnje. Mi smo rekli da je i svaka od ovih prijatnosti sama po sebi lepo, i da su obe lepe. Nećemo li tako odgovoriti?

Hi.: Svakako.

So.: »Da li se onda«, reći će, »bilo koja prijatna stvar razlikuje od bilo koje prijatne stvari po tome što je prijatna? Ne mislim na to da li je neko uživanje veće ili manje, jače ili slabije, već na to da li se neko razlikuje samim tim što je ono uživanje, a neko drugo to nije?«

Nama ne izgleda, zar ne?

Hi.: Ne, zaista.

So.: »Dakle«, reći će, »zbog nečega drugog, a ne zato što su uživanja, vi ste izabrali ta uživanja između ostalih. Videli ste na obema nešto takvo i takvo — da se razlikuju od drugih uživanja — i s obzirom na to tvrdite da su ta uživanja lepa. Jer uživanje koje nastaje preko vida nije valjda zbog toga lepo što nastaje preko vida. Kad bi to bilo uzrok što je ono lepo, tada nikako ne bi to drugo, koje nastaje preko sluha, moglo biti lepo.«

Hoćemo li reći da govori istinu?

Hi.: Reći ćemo.

So.: »Ali ni uživanje koje nastaje preko sluha nije lepo zato što nastaje preko sluha, jer tada, opet, ono koje nastaje preko vida ne bi nikako moglo biti lepo, pošto nikako nije ono koje nastaje preko sluha.«

Hoćemo li reći, Hipija, da govori istinu onaj koji to govori?

Hi.: Hoćemo.

So.: »Međutim, oba su lepa, kako tvrdite.«

Tvrdimo li?

Hi.: Tvrdimo.

So.: »Znači poseduju nešto isto što ih čini lepima, to zajedničko, što je i pri obema zajedno i pri svakom posebno. Tà inače nikako ne bi mogla biti lepa i oba zajedno i svako pojedino.«

Odgovori meni kao njemu da odgovaraš. Hi.: Odgovaram da se i meni čini da je tako kako kažeš.

So.: Ako su tada oba ova uživanja zajedno određena, no ako nije svako za sebe određeno, tada ne bi mogla biti lepa po ovom određenu (pathemati).

Hi.: Kako je moguće to Sokrate, da kad nijedno nije određeno — bilo kakav da je to način — potom ipak oba budu određena, tim određenjem kojim nijedno nije određeno?

So.: Ti misliš da to nije moguće?

Hi.: Tà inače ne bih znao ništa ni o predmetu naše rasprave ni o načinu na koji se ona vodi. So.: Baš lepo, Hipija. No ipak, čini mi se da vidim jedan primer onoga što ti smatraš nemogućim; premda možda ne vidim ništa.

Hi.: Ne čini se to tebi Sokrate, već s dobrom namerom pogrešno gledaš.

So.: Zaista mi mnogo takvih primera pada na pamet! Ali ja nemam poverenja u njih zato što se ne pokazuju tebi, čoveku koji je na mudrosti zaradio više novca nego iko živ. već meni koji nisam nikada ništa zaradio. I pre-

mišljam, prijatelju dragi, ne šališ li se ti sa mnom i ne obmanjuješ li me hotimice — tako jasno i u velikom broju mi naviru (ti pri-meri).

Hi.: Niko, Sokrate, neće bolje od tebe znati da li se šalim ili ne kad počneš da opisuješ to što ti se ukazuje, jer će se ispostaviti da ništa ne tvrdiš. Tà nikad nećeš otkriti nešto što nije ni moja ni tvoja odredba, a ipak je odredba obojice.

So.: Kako to misliš, Hipija? Možda u tome i ima nečega, a ja ne razumem. Ali, da ti objasnim šta hoću da kažem! Meni izgleda moguće da ono što nije ni moja ni tvoja odredba, ipak bude odredba obojice i da opet, neke druge odredbe koje su odredbe obojice, ne budu odredbe nijednog od nas dvojice posebno.

Hi.: Ovaj odgovor, Sokrate, još ti je čudniji od prethodnog. Tà pogledaj! Ako smo obojica pravedni, ne bi li takav bio i svaki od nas, ili, ako je svaki nepravedan, nismo li tada obojica takvi, ili ako smo zdravi, nije li tada i svaki od nas zdrav? Ili, kad bi svaki od nas bio umoran, ranjen, udaren, ili kad bi bio određen na bilo koji drugi način, zar ne bismo bili zlatni ili srebrni ili od slonove kosti, ili ako hoćeš, kad bismo bili plemeniti, ili mudri, ili ugledni, ili stari, ili mladi ili imali koju god hoćeš ljudsku odredbu, zar nije sasvim nužno da i svaki od nas bude takav.

So.: Nesumnjivo.

Hi.: Ali dakako, ti Sokrate i oni s kojima imaš običaj da raspravljaš, ne promatrate celinu stvari već lepotu utvrđujete u izdvojenosti, i svako pojedino biće komadate u svojim razgovorima. Upravo zato su vam izmakli veličina i povezanost delova koji sačinjavaju njenu su-

štinu. I sada je tebi to skriveno toliko da veruješ da postoji nešto, bilo odredba (pathos) ili suština, što pripada istovremeno i obema, a ne pripada svakom posebno, ili pak, što pripada svakom pojedinom, a ne pripada obema. Tako nerazborito, nepromišljeno, prosto i nerazumljivo mislite!

c
So.: Takva nam je sudbina, Hipija! ljudi od-
uvek tvrde da ne čini čovek ono što hoće, već
ono što može. No, ti nam pomažeš svojim
stalnim opomenama. Ipak, hoćeš li da ti, pre-
tvojih pouka O prostoti našeg mišljenja, pot-
punije izložim šta mi mislimo o tim stvarima,
ili ne?

d
Hi.: Znam šta ćeš reći, Sokrate. Tà znam šta
misli svako od vas, koji se bavite raspravlja-
njem. No ipak, ako ti je tako draže, reci.

e
So.: Pa, draže mi je, svakako. Pre nego što
si ti ovo rekao, mi smo, najbolji moj, bili
tako glupi da smo mislili da je svaki od nas
jedan, a da misno obojica ono što je svaki od
nas — jer dva smo, a ne jedan — tako smo
bili prosti. No sada smo već od tebe naučili
da ako smo obojica zajedno dva, nužno je da
i svaki od nas bude dva, a ako je svaki od
nas jedan, nužno je da i obojica budemo je-
dan. Jer po Hipijinom celovitom pojmu su-
štine ne može biti drugacije već ono što su
oba to je i svaki posebno, a ono što je svaki
posebno, to su i oba. Evo, sedim ovde pošto
si me uverio. Međutim, podseti me, Hipija, da
li smo ja i ti dva, ili si i ti dva i ja dva?
Hi.: Šta govoriš, Sokrate?

302
So.: Upravo to što govorim. Jer bojim se da
ti govorim otvoreno, zato što se središ na mene
kad god ti se učini da si u pravu. Ipak, reci
mi još ovo: nije li svaki od nas jedan, i nema
li tu odredbu da bude jedan?

Hi.: Svakako.
So.: Dakle, ukoliko je jedan, svaki od nas bi

bio i neparan. Ili ti možda ne misliš da je
jedan neparno?
Hi.: Mislim, svakako.
So.: Jesmo li i obojica zajedno neparni, prem-
da smo dva?

c
Hi.: To nije moguće, Sokrate.
So.: Već smo obojica zajedno parni, zar ne?
Hi.: Svakako.

d
So.: Zar je zbog toga što smo obojica zajedno
parni, i svaki od nas paran?
Hi.: Nikako.

b
So.: Dakle, nije sasvim nužno, kao što si ti
malopre tvrdio, da svaki pojedino bude ono
što su oba zajedno, i da oba budu ono što
je svaki pojedino.

c
Hi.: Nije kod takvih stvari, ali jeste kod onih
o kojima sam ja ranije govorio.

d
So.: To je dovoljno, Hipija. I to treba ceniti,
pošto pokazuje da kod jednih jeste, a kod dru-
gih nije tako. Naime, ako se sećaš odakle smo
bili započeli, ja sam rekao da uživanja koja
nastaju preko slušanja i vida nisu lepa usled
toga što je svako od njih bilo tako određeno,
a oba nisu bila, ili što su oba bila tako odre-
đena, a svako posebno nije, već usled onoga
čimne su i oba, i svako posebno bili određeni
— i stoga si se ti složio da su ona lepa i oba
zajedno i svaka posebno. Upravo zato sam
mislio da, ako su oba lepa, moraju biti lepa
tom suštinom koja prati oba, a ne nekom ko-
ja nedostaje u jednom (ili drugom), i još uvek
tako mislim. Ali reci mi kao na početku: Ako
su i uživanje koje nastaje preko vida i ono
koje nastaje preko sluha oba lepa, i ako je
lepo i svako posebno, zar tada ono što ih čini
lepim ne prati i oba zajedno i svako posebno?
Hi.: Svakako.

So.: Jesu li dakle ona zato lepa što je uživanje
i svako posebno i oba zajedno? Ili možda
zbog toga i sva druga uživanja ne bi bila

manje lepa? Jer, ako se sećaš, nisu se pokazala uživanjima ništa manje.

Hi.: Sećam se.

So.: No, rečeno je da su ova lepa zato što nastaju preko sluha i vida.

Hi.: Da, tako je rečeno.

So.: Pogledaj da li govorim istinu. Rečeno je naime, koliko se ja sećam, da nije sve što je prijatno lepo, već (samo) ono prijatno koje nastaje preko vida i sluha.

Hi.: Istina je.

So.: A ta odredba (páthos) pripada oboma zajedno, a ne svakom pojedino, zar ne? Kao što je rečeno ranije, ne postaje svako od njih preko oba (čula), već *oba* postaju preko oba, a ne svako pojedino, nije li tako?

Hi.: Tako je.

So.: Znači, nije svako od njih lepo na osnovu onoga što ne pripada svakom od njih, jer ono što je od oba zajedno ne pripada svakom od njih posebno, tako da se po toj postavci može reći da su oba zajedno lepa, no da svako posebno to nije. Nije li to nužno?

303

Hi.: Izgleda.

So.: Tvrđimo li dakle da su oba zajedno lepa, a da svako posebno to nije?

Hi.: Tà šta preči?

So.: Čini mi se, dragi moj, da preči to što smo za ono što tako pripada pojedinoj (stvari), za sve što si ti razlikovao, rekli da, ako pripada obema zajedno, tada pripada i svakoj posebno, i ako pripada svakoj posebno, tada pripada i obema zajedno. Zar ne?

Hi.: Da.

So.: Za one pak koje sam ja razlikovao, to ne važi. A njima je pripadalo i to svako i to oba. Je li tako?

Hi.: Jeste.

So.: U koju grupu, Hipija, po tvom mišljenju spada lepota? Da li u onu o kojoj si ti govo-

b

rio: ako sam ja snažan i ako si ti snažan, snažni smo obojica, ako sam ja pravedan i ako si ti pravedan, pravedni smo obojica, a ako smo obojica to, tada je i svaki ponaosob. Da li isto tako važi da ako sam ja lep i ako si ti lep, tada smo obojica lepi, i ako smo obojica, tada je i svaki ponaosob lep? Ili možda ništa ne preči da bude kao kod brojeva: premda neki brojevi zajedno čine paran broj svaki ponaosob može biti i neparan i paran, i opet, premda je svaki ponaosob iracionalan, oba zajedno mogu činiti i racionalan i iracionalan broj. Ima bezbroj drugih takvih primera koji mi, kao što rekoh, padaju na pamet. U koju grupu postavljáš lepotu? Da li se i tebi čini isto kao i meni? Tà izgleda mi sasvim nedosljedno da nas dvojica zajedno budemo lepi, a da svaki ponaosob to ne bude, ili da svaki ponaosob to bude, a obojica zajedno da ne budemo, ili bilo šta drugo slično tome. Uzimaš li da je tako kao što ja mislim, ili onako?

d

Hi.: Sigurno, Sokrate, tako.

So.: Baš dobro Hipija, da se poštedimo daljnog istraživanja. Jer, ako lepota spada u tu grupu, tada ono što je prijatno preko vida i sluha ne može više biti lepo; to »preko vida i sluha« čini obe (prijatnosti) lepim, no ne i svaku posebno. A slažemo se da je to nemoguće, Hipija.

Hi.: Da, slažemo se.

So.: Znači, nemoguće je da prijatnost koja nastaje preko vida i sluha bude lepa, pošto u tom slučaju, ako se to pretpostavi, sledi nešto nemoguće.

Hi.: Tako je.

So.: »Tada ponovo iz početka recite«, reći će on, »pošto ste ovog puta sasvim promašili, šta je po vama ta lepota koja je u oboma uživanjima i zbog koje ste ta uživanja cenili više od ostalih i nazvali ih lepim?«

e

222

223

Izgleda mi nužno, Hipija, odgovoriti da su ta uživanja najmanje škodljiva i da su, i oba zajedno i svako pojedino, najbolja. Ili ti možda možeš navesti nešto drugo čime se razlikuju od drugih?

Hi.: Nikako. Ona su zbilja najbolja.

So.: »Znači«, reći će on, »to je po vama lepota — probitačno uživanje?«

Izgleda, reći ću. A ti?

Hi.: I ja.

304 So.: »A probitačno je«, reći će »ono što stvara dobro; no, malopre nam se pokazalo različitim ono što stvara i ono što je stvarno, pa smo tako ponovo došli na ono isto od ranije. Jer ni dobro ne može biti lepo ni lepo dobro, ako je svako od njih nešto drugo.«

Sasvim sigurno, reći ćemo Hipija, ako smo razboriti. Jer nikako nije red ne složiti se s onim ko ima pravo.

Hi.: Ali Sokrate, šta misliš da je sve ovo? Kao što sam rekao malopre, to su usitnjeni komadi i okrajci dokazâ. Ono što je i lepo i najvrednije jeste biti sposoban dobro i lepo govoriti na sudu, u večnici ili pred nekom drugom vlasti, uveriti (slušaocce) i otići odnoseći ne najmanje već najznačajnije nagrade, vlastiti spas, spas svog imanja i prijatelja. Na tome čovek treba da ustraje i da ne mari za ta cepidlačenja, da ne izgleda sasvim nerazuman bribljajući i baveći se lakrdijama kao mi sada.

c So.: Dragi moj Hipija, ti si blažen! Jer znaš čime čovek treba da se bavi i kako kažeš, dovoljno si se u tome uvežbao. Meni je, pak, kako izgleda, zapala neka čudna sudbina. Vazda lutam i sumnjam, a kad svoje nedoumnice izložim vama mudracima, bacate blato na mene čim vam ih izložim. Tvrđite, kao i ti sada, da se bavim lučkâstim, sitnim i bezvrednim stvarima. A kad opet, zaveden govorim kao vi da

d

je daleko najbolje moći dobro i lepo sastaviti govor pa pobediti na sudu ili na nekom drugom skupu, tada mi i neki drugi, a i taj čovek koji me uvek opovrgava, govore silne nepodopštine. Naime, on mi je rodnom najbliži i živimo u istoj kući, pa kada dođem kući i kad me on čuje da to tvrdim, pita me zar me nije stid da drsko raspravljam o lepim zanimanjima kad sam tako belodano razotkriven u svom neznanju toga šta je lepo. »A kako možeš znati«, reći će on, »da je govor lepo sastavljen ili ne, ili da li je lep bilo koji drugi čin, kada ne znaš šta je lepota? I kad tako s tobom stoji stvar, zar misliš da ti je bolje da živiš nego da si mrtav?«

e Moja je sudbina, kao što kažem, da me i vi grđite i kudite, a i on. No možda je nužno sve to izdržati, jer ne bi bilo čudo da imam od toga koristi. I zaista, Hipija, čini mi se da sam imao koristi od oba druženja. Jer, izgleda mi da shvatam značenje poslovice:
Sve lepo je teško.

FEDAR

iii

O LEPOTI

FEDAR

iii

O LEPOTI

Naslov originala

ΠΑΤΗΤΕΡΟΣ
ΦΑΙΔΡΟΣ Η ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ

L I C A:

Sokrat
Redar

UVODNI RAZGOVOR

St. III

Str. 227

I

Sokrat. Dragi Fedre, kuda i odakle? a

Fedar. Od Lisije, Kefalova sina¹, Sokrate. A idem u šetnju izvan gradskih bedema. Ta dugo sam se kod njega zadržao, sedeći od zore; a po savetu Akumena², tvoje i mojega prijatelja, idem u svoje šetnje po putevima, jer one, kaže, manje umaraju nego šetnje po drumovima. b

Sokrat. Ta dobro on govori, prijatelju. Nego Lisija je, prema tome, bio u gradu?

Fedar. Da, kod Epikrata³, ovide u Morihovoj kući blizu Olimpiona.

Sokrat. Pa oko čega ste se bavili? Ili vas je verovatno Lisija častio svojim besedama?

Fedar. Čuješ, ako si dokolan da sa mnom pođeš i da slušaš.

Sokrat. A što? Zar ne misliš da bi mi kao što Pindar⁴ kaže, „bilo važnije od svakog posla“ da mogu čuti tvoj i Lisijin razgovor?

Fedar. Hajde, dakle, sa monom! c

Sokrat. A ti govori!

Fedar. Zaista, Sokrate, baš tebi priliči što želiš da čuješ. Jer tema koju smo pretresali bila je, ne znam kako, o ljubavi. Lisija je, naime, napisao spis u kome nekog lepog mladića treba da zadobije, ali ne ljubavnik, nego — a baš to je lepo izveo — on

tvrdi da u ljubavi treba više ugađati onome ko nije zaljubljen nego onome ko je zaljubljen.

Sokrat. Odlučan čovek! Kad bi samo pisao da treba više ugađati siromahu nego bogatašu i više starijemu nego mlađemu, i što sve inače važi i za mene i za većinu nas. Zaista, to bi bile građanima sklone i za ceo narod korisne besede. A ja sam te toliko zaželeo čuti da te, i kad bi ti svoju šetnju produžio sve do Megare⁵ i, kao Herodikt⁶, došao do grada i opet se okrenuo, ipak ne bih ostavio.

228 Fedar. Kako kažeš, moj predobri Sokrate? Misliš li da ću ja ono što je Lisija za mnogo vremena u dokolici izradio, on, koji je najbolji današnji književnik, da ću to ja, koji tome poslu nimalo nisam vičan, umeti napamet kazati dostojno njega? Mnogo mi još treba da to mogu. A ipak bih voleo to nego da imam ne znam kakvo imanje.

II

Sokrat. O Fedre, ako ja Fedra ne poznajem, onda ni o sebi ništa više ne znam. Ali ne važi ni jedno ni drugo. Dobro znam da on, ako je mogao slušati Lisijinju besedu, nije ga čuo samo jedanput, nego je Lisiju više puta moljakao da mu besedu ponovi, i Lisija ga je drage volje poslušao. Ali onome ni to ne beše dovoljno, nego napoljetku uze spis, i stade u njemu pregledati mesta koja mu se najviše sviđahu. Zaokrupljen tim poslom, sedeo je od rana jutra dokle god od sedanja nije iznemogao, i potom ode u šetnju i, kao što ja mislim, tako mi boba¹, on je besedu naučio napamet, ako nije bila suviše duga. A pošao je izvan grada da je uči. Kad je, pak, sreo čoveka koji gori od želje da sluša besede, obraduje se što ga je video, misleći da će imati učesnika u svome заносу, pa ga pozove da s njime produži put. A kad ga je ovaj pomamnik na besede stao moliti da mu ih ispriča, on se usetzeo kao da zaista nema volje da govori, a napoljetku bi, i kad ga niko ne bi

drage volje slušao, ipak na silu govorio. Ti ga, dakle, Fedre, zamoli da već sada čini ono što će uskoro u svakom slučaju činiti.

Fedar. Za mene je, zaista, najbolje da govorim onako kako mogu. Jer, čini mi se da me ti nećeš pustiti pre nego ih izgovorim ovako ili onako. Sokrat. Sasvim pravo ti se čini.

III

Fedar. Ovako ću, dakle, postupiti. Jer, u stvar, Sokrate, reći nisam sasvim napamet naučio; samo ću ti otprilike smisao svih Lisijinih izvođenja o razlici između onoga ko ljubi i onoga ko ne ljubi u glavnim tačkama redom izneti, počevajući od prvoga.

Sokrat. Ali mi najpre, dušo moja, pokaži šta to u levoj ruci držiš pod haljinom. Naslućujem da imaš samu besedu. Ako je tako, a ti misliš o meni da te ja, doduše, veoma volim, ali, ako je i Lisija tu, da nisam voljan predati se tebi da se na meni vežbaš. Nego, dela pokazuji!

Fedar. Prestani! Lišio si me, Sokrate, nade kojom se nadah da ću se na tebi vežbati. Ali gde želiš da sednemo, pa da čitamo?

Sokrat. Ovamo skrenimo, i hajdemo pored Ilisa¹, pa ćemo gde nam se sviđi sedeti na mirnu mestu.

Fedar. U dobar čas, čini mi se, idem bos, jer ti ideš svagda. Zato nam je najlakše ići uz potok kvaseći noge, a to i nije neprijatno, naročito u ovo doba godine i dana.

Sokrat. Idi, dakle, napred, i u isti mah pogledom traži mesto gde ćemo sedeti.

Fedar. Vidiš li onu najvišu platanu?

Sokrat. Dabome.

Fedar. Onde je hladovina, i pitka povetarac, a ima i trave da sednemo ili, ako nam se sviđi, da legnemo.

Sokrat. A ti idi napred!

F e d a r. Kaži mi, Sokrate, nije li to otprilike mesto na Ilisu odakle je, po priči, Boreja ugrabio Oritiju²?

S o k r a t. Priča to kazuje.

F e d a r. Da li sa ovog mesta? Voda je bar pri-
jatna i čista i bistra, a njena obala prikladna devoj-
kama za igralište.

S o k r a t. Ne, nego dole niže kakva dva ili tri
stadija, onde gde preko potoka vodi put hramu Agre³.
I onde je negde i nekakav žrtvenik Borejn.

F e d a r. Na njega nikako nisam obraćao pažnju.
Nego, kaži mi, Diva ti, Sokrate, da li ti veruješ da
je ta priča istinita?

IV

S o k r a t. Ta kad ne bih verova, kao naši učeni
ljudi¹, to ne bi bilo čudnovato. Tada bih, mudrujući,
tvrdio da ju je, kad se igrala sa Farmakijom², Bore-
jino duvanje oborilo sa obližnjih stena, pa kad je
na taj način izgubila život, reklo se da ju je Boreja
ugrabio (ili s Areopaga³, jer se opet pripoveda i ova
priča da je odande, a ne odavde ugrabljena). Ali ja,
Fedre, nalazim da su takva objašnjenja inače lepa,
samo iziskuju veoma veliku veštinu i velik napor,
i onaj ko ih se laća, nije baš sasvim srećan čovek,
bar utoliko ukoliko zatim nužno mora prema razumu
objašnjavati i priliku Hipokentaura⁴, pa potom i
priliku Himeré: i zatim se gomila celo mnoštvo
sličnih pojava, Gorgona⁵ i Pegasa⁷ i čudnovata sila
drugih neizbrojnih nakaznih stvorenja. Pa ako neko
ne veruje u njih, i pregnu da svako od njih svede
na nešto što je prilika istini, tome će u njegovoj
nespretnoj učcnosti biti za to potrebno mnogo vre-
mena. A ja za taj posao nemam slobodna vremena.
Uzrok je tome, dragi moj prijatelju, ovaj: ne mogu,
kako delfijsko pismo naređuje, još ni sama sebe da
poznam, pa mi se čini smešno da, kad još ni to ne
znam, ispitujem stvari koje me se ne tiču. Zato ja

te priče ostavljam onakve kakve su, a držeći se onoga
što se o tome misli, ja se, kako baš sada rekoh, ne
brinem za takve stvari, nego za sama sebe: da li sam
zverka zavojtija i naduvenija nego li Tifon⁸, ili sam
životinja pitomija i prostija, koja od prirode bez
naduvenosti ima učešća u nečemu božanskom. Nego
da te zapitam, prijatelju: ne beše li to ono drvo
kome si nas vodio?

F e d a r. Baš ono isto.

V

S o k r a t. Tako mi Here¹: baš je mesto lepo za
odmaranje! Ta ova je platana i veoma širokih grana
i visoka, pa kako je prelepa visina i hladovina ko-
nopljike koja se najraskošnije rascvetala da ceo kraj
ispuni najsladim mirisom; a pod platanom opet umil-
nog izvire veoma studene vode, tako da se
nogom može osetiti. Po slikama i zavetnim pokloni-
ma čini se da je to svesteno mesto, posvećeno nekim
Nimfama² i Aheloju³. Pa onda, molim te, kažo ovde
vetrić ljupko čarlja, kako je prijatan i pun mirisa!
I svojim letjnim šumorum zvonko prihvata horsku
pesmu zrikavaca. Ali od svega je najumilnija trava,
koja je na blagu pristanku bujno izrasla, tako da
možeš, kad legneš, glavu nasloniti kao na meko
uzglavlje. Tako si se pokazao kao odličan vodič stra-
naca, dragi moj Fedre.

F e d a r. A ti se, čudnovati čoveče, baš pokazu-
ješ kao nekakav osobenjак, jer zaista, kao što kažeš,
ličiš na nekakva stranca koga vode, a ne na domaćeg
čoveka. Tako ni iz gradske oblasti ne ideš u tuđe
krajeve, a meni se bar čini da se uopšte nisi izvan
bedema ne pojavljuješ.

S o k r a t. Ne zameraj mi to, moj predobri pri-
jatelju. Jer, ja sam ti željan nauke. A ovi predeli
i ova drveta neće me ničemu da uče, nego ljudi u
gradu. Ali ti si, čini mi se, našao pravi lek mome

neizlaženju. Jer, kao što ljudi pred gladnom stokom nose zelenu granu ili kakvu hranu, pa je tako mame i vode, tako ćeš zacelo i ti mene, ako mi tako pokazuješ besede u knjigama, voditi oko cele Atike i kuda god inate hoćeš. A sada, kad smo baš ovamo dospeli, ja sam naumio da legnem, a ti se namesti onako kako misliš da je najzgodnije za čitanje pa čitaj.

Fedar. A ti slušaj!

PRVI GLAVNI DEO:

TRI BESEDE O EROTU

1. Lasijina beseda i njena ocena

VI

231
"O mojim si stvarima obavesthen i čuo si kako mislim da nam je korisno ako se ovo dogodi. A nadam se da mi se neće uskratiti ono što molim, jer baš nisam zaljubljen u tebe. Jer ljubavnici se kaju za svoje milošte, čim je zadovoljena njihova požuda; a nezaljubljenima ne dohazi nijedan trenutak u kome

bi imali razloga za kažanje. Jer, ne pod pritiskom, nego od svoje volje, i time u mogućnosti da najbolje razmisle o svojim stvarima, čine milosti prema svojim snagama. Pa još ovo: ljubavnici uzimaju u razmatranje kako su zbog ljubavi svojim imanjen rđavo upravljali i šta su ispoklanjali, pa kad još dodadu muku što su je podneli, misle da su svojim ljubljenicima odavno vratili ljubav. A oni koji ne ljube ne mogu se ni izgovarati zanemarivanjen imanjen zbog toga, ni uzimati u račun minule napore, ni žaliti se na raspre sa svojim srodnicima: i kad tako otpadnu tolika zla, ne ostaje im ništa drugo nego dobrovoljno činiti sve ono čime misle da se mogu dopasti drugima. Pa još i ovo: ako su ljubavnici dostojni dubokog poštovanja zato što tvrde da su im najmiliji oni koje ljube, i što su gotovi da se i rećima i delima mraze

s drugima da bi se dopali svojim ljubljenicima, onda je tako poznati da li govore istinu po tome što će one u koje se docnije zaljube više poštovati nego pre-
đasnje, pa je očevidno da će, onima za volju, pre-
đasnjim ljubljenicima i zlo činiti. A kakva je prilika utrošiti takvo dobro na onoga koga bje takva nesre-
ća, koju niko iskusan ne bi ni pokušao da otklanja?
Jer i oni sami priznaju da su više bolesni nego pa-
metni, i da znaju da im pamet nije u redu, ali ne
mogu sami sobom vladati. Prema tome, kad opet dođu
k sebi, kako bi mogli odobravati ono što su naučili u
onakvu stanju! Pa ako bi između ljubavnika i oda-
brao najboljega, tvoj izbor bi bio ograničen samo na
malen broj; ako li bi između ostalih izabrao najpri-
kladnijega, taj bi bio između mnogih: tako da ima
mnogo više nade da se u velikom broju nalazi onaj
koji je dostojan tvoga prijateljstva.

VII

Ako li se pak, bojiš javnoga imenja da ćeš
doživjeti sramotu ako ljudi doznaju, onda je pojm-
ljivo da će se ljubavnici, misleći da im se i drugi
dive onako kao oni sami sebi, zaneti i o tom pripo-
vedati i, puni taštine, pred svakim se razmetati kako
se nisu uzalud mučili. A oni koji ne ljube, jer umeju
sami sebe obuzdavati, voleće ono što je bolje od slave
kod ljudi.

Zatim ovo: nemoguće je da mnogi ne čuju i ne
vide kako ljubavnici prate svoje ljubavnike, i to
smatraju kao svoj posao, tako da se, kad ih ljudi
vide gde se među sobom razgovaraju, odmah stvara
mišljenje da su se sastali ili zato što su svoju po-
žudu zadovoljili, ili zato što nameravaju da je za-
dovolje. A one koji ne ljube niko neće ni pokušati da
prekorava za njihovo sastajanje, jer svako zna da je
nužno razgovarati se ili zbog prijateljstva ili radi
neke druge prijatnosti. I naročito ako se bojiš mis-

leći da je održavanje prijateljstva vezano s teškoćom
i, ako se i drugim načinom dogodi razmirica, da za
obojicu nastaje zajednička nesreća; a ti sam ako izgu-
biš ono što najviše voliš, da bi se tebi dogodila ve-
lika šteta: onda se ljubavnika moraš više bojati. Jer
ima mnogo stvari zbog kojih oni padaju u žalost,
pa misle da se sve dešava na njihovu štetu. Zato i
pokušavaju da svojim ljubljenicima spreče sastajanje
sa drugim ljudima, bojeći se imućnih da ih bogats-
tvom ne nadmaše, a učenih da duhom ne budu jači.
A koji neko drugo dobro imaju, svakoga se boje zbog
onoga čime on stiče moć i uticaj. A ako te nagovore
da se s tim ljudima omraziš, lišavaju te prijatelja
i ostaješ sasvim usamljen; ako li vodiš računa o svo-
joj koristi i misliš pametnije nego oni, onda ćeš
se s njima zavadiiti. A svi oni koji nisu zaljubljeni,
nego su svojom vrednoćom zadobili ono za čim su
žudeli, neće osećati nikakvu zavist protiv onih koji
s tobom saobraćaju, nego će mrziti na one koji to
ne žele, misleći da ih ovi preziru, a od onih koji se
s tobom druže nadaju se koristiti. Zato postoji mnogo
veća nada da će im ta stvar postati izvor prijatelj-
stva nego li neprijateljstva.

VIII

I zaista, mnogi ljubavnici požudeli su telo pre
nego su upoznali karakter dečaka i obavestili se o
drugim njegovim osobinama, tako da je neizvesno da
li će hteti da budu prijatelji i onda kad svoju požudu
zadovolje. A što se tiče nezaljubljenih, koji su već
ranije, kao uzajamni prijatelji, to učinili, sva je pri-
lika da im naslada koju su osećali neće smanjiti pri-
jateljstvo, nego će im to ostati uspomena za njihovo
ponašanje u budućnosti. Pa izvesno je da ćeš postati
bolji ako mene poslušas, a ne ljubavnika. Jer, ljubav-
nici hvale i ono što govoriš i ono što činiš, ako to i
nije najbolje, bilo zato što se boje da će tvoje prija-
teljstvo izgubiti, bilo zato što zbog svoje požude ne

b mogu pravo rasuđivati. Eto, takve su posledice ljubavi. Ona čini da je onima koji u njoj nisu srećni mučno i ono što u drugima ne izaziva nezadovoljstvo; a one koji su srećni primorava da hvale i ono što nije dostojno radosti. Zato ljubljенике treba više žaliti nego im zavideći.

c Ako mene poslušas, pre svega neću s tobom saobraćati robujući trenutnoj nasladi, nego imajući na umu i docniju korist, ne od ljubavi savladan, nego vladajući sam sobom, i neću zbog malih stvari zapovedati ljuto neprijateljstvo, nego ću se zbog velikih i gneviti na te malim gnevom i polagano, oprštajući nenaumljene pogreške, a trudeći se da otklonim nenaumljene. Jer, to su znamenja prijateljstva koje će dugo trajati. Ako li ti na pamet pada to da prijateljstvo ne može ojačati bez strasne zaljubljenosti, onda moraš imati na umu da mi ne bismo ni svoje sinove toliko voleli, ni očeve i majke, niti bismo sticali verne prijatelje koji nisu postali iz takve požude nego na osnovu drugih životnih uslova.

IX

e Zatim, ako potrebnima treba najviše milost činiti, treba činiti dobro i drugima, ne najboljima, nego najpotrebnijima, jer oni koji su izbačeni iz najvećih nevođa, najviše će biti zahvalni svojim dobrotovinama. Štaviše, na gozbe u sopstvenoj kući nije dostojno pozivati prijatelje, nego prosfake i one kojima je potrebno da se nahrane, jer će oni i odani biti i dobrotvoru se pridruživati i na njegovu vrata dolaziti i najviše će se radovati; neće im najmanju zahvalnost iskazivati, i mnoga će im dobra želeći.

234 Ali možda treba milost činiti ne onima koji su sasvim potrebni, nego onima koji najviše mogu svoju zahvalnost pokazivati; i ne onima koji samo prošjače, nego onima koji su dostojni pomoći; a ni onima koji će uživati tvoju mladenačku lepotu, nego onima koji će ti, kad postaneš stariji, deliti od svojih dobara;

a ni onima koji će se posle postignutog cilja time pred drugim razmetati, nego onima koji će se pred svima stideti i ćutati; a ni onima koji se oko tebe trude samo kratko vreme, nego onima koji će ti za svega života ostati prijatelji; a ni onima koji će, pošto zadovolje svoju požudu, tražiti povoda neprijateljstvu, nego onima koji će, kad mine mladalacka svežina, tek tada pokazivati svoju vrsnoću.

b Ti se, dakle, sećaj mojih reči i imaj na umu da prijatelji zaljubljenima čine zamerke kao da je to loš posao, a da onima koji ne ljube nikad niko od njihovih srodnika nije zamermio da su se zbog toga slabo trudili oko svojih stvari.

c Možda bi želeo da me upitaš da li ti savetujem da ugađaš svima koji te ne ljube. A ja mislim da ti ni ljubavnik ne bi rekao da se tako ponašaš prema svima ljubavnicima, jer niti je to dostojno iste zahvalnosti onom koji pravo prosudi, niti je tebi, ako bi hteo, isto tako moguće da svagda kriješ od drugih. Ipak ne treba da iz toga proizilazi ikome ikakva šteta, nego samo korist i za jednog i za drugog.

Ja mislim da je dovoljno toga što sam rekao; a ako ti želiš, misleći da na štogod nisam obratio pažnju, a ti pitaj!

d Kakva ti se čini, Sokrate, ova beseda? Nije li neobično lepa i u svenmu ostalom, a naročito u izrazima?

Sokrat. Božanstvena, u stvari, dragi moj prijatelju; ja sam se sasvim zaneo! I to mi se dogodilo zbog tebe, Fedre, dok sam u tebe gledao, jer se meni činilo da te ozarivala radost dok si čitao. Ta mislio sam da ti takve stvari bolje razumeš nego ja, pa sam te pratio, a prateći te zamisao sam se kao i ti, božanstvena moja glavo!

Fedar. Dobro! Tako, dakle, sviđa ti se da se šalješ?

Sokrat. Čini ti se, dakle, da se šalim i da ne govorim ozbiljno?

Fedar. Nikako, dragi Sokrate, nego mi po istini reci, tako ti Diva, zaštitnika prijateljstva: misliš li da bi ko drugi u helenskom svetu mogao što drugo reći o istom predmetu što bi bilo značajnije i sadržajnije?

Sokrat. Kako to? Treba li da ja i ti tu besedu pohvalimo i u tome smislu kao da je pisac iskazao što treba, a ne samo u onom da je svaki pojedini izraz jasan i zaobljen i brižljivo izrađen? Jer, ako to treba učiniti, moram to priznati tebi za volju; ja to, doduše, nisam primetio zbog svoje ništavnosti. Ja sam obraćao pažnju samo na retorički oblik, a što se tiče onoga drugoga, misljah da se ni sam Lisija ne smatra vrsnim. I tako mi se učini, Fedre, ako ti ne tvrdiš drukčije, da je dva i tri puta isto rekao, zacelo zato što on nema toga obilja da mnoge stvari govori o istom predmetu, ili on tome ne pridaje nikakve važnosti. U stvari mi se činilo da on, pun mladačkog preobilja, želi pokazati kako jedno te isto ume izraziti drukčije i opet drukčije, a u oba maha najbolje.

Fedar. Ništa ti ta ne vredi, Sokrate! Ta baš toga ima u besedi najviše. Jer, od onoga što se može naći u gradivu, a što je dostojno da se pomene, nije ništa mimoišao, tako da niko nikada, u poređenju s njim, ne može ni više ni bolje reći.

Sokrat. To ti ja više neću moći poverovati. Jer starinski mudri ljudi i žene, koji su o tome govorili i pisali, ukoriće me ako to odobrim tebi za volju.

Fedar. Koji su to? I gde si ti bolje od ovoga čuo?

XI

Sokrat. To ti odmah ovako ne mogu reći. Ali očevidno je da sam od nekih čuo, ili od lepe Sapfe, ili od mudroga Anakreonta, ili i od prozernih pisaca. Iz čega to zaključujem? Pune su mi nekako grudi,

118

glavni predstavnik
pohvalje me čuo

zanesenjače moj, i osećam da bih prema tome mogao reći druge reči koje nisu gore. Da ja ništa od toga sam po sebi nisam zamislio, to dobro znam, jer poznajem svoju neukost! Ostaje, dakle, samo ta mogućnost da sam se odnekud iz tuđih izvora slušanjem napunio kao sud, ali sam zbog tupoglavosti baš i to zaboravio kako i od koga sam čuo.

Fedar. Nego, plemeniti čoveče, veoma lepo si rekao. Ali od koga i kako si čuo, to ti meni, kad bih od tebe zahtevao, nemoj reći, nego to što govoriš učini. Prihvati se toga da mi kažeš novo, što treba da bude bolje i ne manje od onoga što je u ovom spisu, ne uzimajući u obzir ova izvođenja. A ja obećavam tebi, kao i devet arhonata³, da ću u Delfe kao zavetni poklon postaviti zlatni kip u prirodnoj veličini, ne samo moj nego i tvoj.

Sokrat. Preumilan si i doista zlatan, Fedre, ako misliš da ja tvrdim da je Lisija u svemu pogrešio, i da je moguće mimo sve to drugo reći. To se, mislim, ne dešava ni najlošijem piscu. Uzmi odmah, na primer, ovo o čemu je reč: ako onaj ko dokazuje da neljubavniku treba više činiti po volji nego ljubavniku, propusti da hvali nerazboritost jednoga a da kudi razboritost drugoga, što je ipak nužno, misliš li da će on imati da govori još nešto drugo? Ne! Takve stvari treba besedniku puštati i opraštati, i u takvim stvarima nije reč o iznalaženju koje bi zasluživalo pohvalu, nego o rasporedu; a u onakvima koje misu nužne i teško se iznalaze svakako je, pored rasporeda, i o iznalaženju.

XII

Fedar. Slažem se s tim što kažeš, jer mi se čini da si pravo govorio. Učiniću, dakle, i ja tako. Da se ljubavnik nalazi u nekom bolesnom stanju više nego neljubavnik, to ću ti dopustiti kao pretpostavku, ali, ako u ostalim stvarima kažeš više i dostojnije

119

nego Lisija, a ti stoji iskovan pored zavetnog poklona Kipselidâ¹ u Olimpiji.

Sokrat. Ražestio si se, Fedre, zato što sam zadirkujući tebe napao tvoga ljubimca, pa zacelo misliš da ću ja zaista pokušati da nešto drugo iznesem klicenije i tako njegovu mudrost nadmašiti.

Fedar. Što se tiče toga, dragoviću moj, upao si u istu zamku. Jer, moraš govoriti u svakom slučaju, onako kako umeš. A da ne moramo na silu zametati bljutavu šalu i jedan drugome vraćati žao za sramotu, budi smotren i nemoj me primorati da govorim omo: „Ako ja, Sokrate, Sokrata ne poznajem, onda ni o sebi ništa ne znam“, i „želeo je govoriti, ali se ustezao“; nego uzmi na um da odavde nećemo otići pre nego iskažeš ono što si rekao da u grudima imaš. Sami se nalazimo u samoći, jači sam ja i mladi, a na osnovu svega toga shvati što kažem, i nikako nemoj hteti da govoriš na silu kad možeš drage volje.

Sokrat. Ali, dragi moj Fedre, smešan ću biti ako posle valjana pisca ja, koji sam neuk, bez pripreme kažem nešto o istom predmetu.

Fedar. Znaš li kako stoji stvar? Prestani da se girdaš preda mnom, jer ja imam otprilike samo nešto da kažem, pa ću te primorati da govoriš.

Sokrat. To nipošto da nisi rekao.

Fedar. Ne, nego baš da kažem, a govor će mi biti zakleiva. Kunem se, dakle, — ta kime, kojim bogom? Ili hoćeš li ovom platanom? Zaista, ako mi ne izgovoriš besedu pred ovim drvetom, nikada ti neću ničiju drugu besedu pokazati ili saopštiti.

XIII

W

Sokrat. Gle, ugursuza, kako lepo nađe čime će nagnati čoveka govornjivca da radi što nareduješi!

Fedar. Pa šta ti je da se rogušiš?

Sokrat. Ništa više, kad si se tako zakleo. Ta kako bih mogao uzdržati se od takve gozbe.

Fedar. Govori, dakle!
Sokrat. Znaš li kako ću to učiniti?
Fedar. Što?

Sokrat. Zastrću najpre sebi lice, pa ću onda govoriti da što pre besedu trkom svršim i da se od stida ne pometem gledajući u tebe.

Fedar. Govori samo, a ostalo radi kako te volja.

2. Prva beseda Sokratovu i razgovor o toj besedi

Sokrat. Hajdete, Muzei, bile vi glasovite ili zbog vrste svoje pesme ili zadobile taj nadimak zato što ste od pevackog naroda Igijsaca, pomozite mi u priči, koju me primorava govoriti ovaj blagorodnik ovdje, da mu se prijatelj, koji mu se već ranije činio mudar, pokaže sada još mudrijim.

Dakle: Beše jednom nekakav dečak šta- više momčić, izvanredne lepote. Taj je imao veoma mnogo ljubavnika, a jedan od njih beše lukav. I ovaj mladića, koga on nije ljubio manje nego svako drugi, beše uverio da ga me voli, pa jednoga dana, kad je od njega tražio ljubav, uveravaše ga da neljubavniku treba pre ugoditi nego ljubavniku i govoraše ovako:

XIV

U svima stvarima, momče, ima samo jedan početak: za one koji hoće da se dobro savetuju. Treba da znaju o čemu žele da se savetuju, inače će nužno pogrešiti u svemu. Većina ljudi ne opaža da ne poznaje suštinu pojedinih stvari. Ali, kao da je zaista poznaju, oni se ne sporazumeju u početku ispitivanja; a u docnjem ispitivanju moraju da ispaštaju, kao što je sasvim prirodno: ne slažu se ni sami sa sobom, ni među sobom. Nas dvojica, ja i ti, nećemo činiti pog-

rešku za koju prigovarano drugima, nego kad smo ja i ti postavili pitanje da li prijateljstvo treba održavati više s ljubavnikom ili s neljubavnikom, a mi se složno sporazumemo o pojmu ljubavi (ἔρως), o njenoj suštini i njenoj snazi, pa zatim, imajući to na umu i na umu, ispitujemo da li nam ona donosi korist ili štetu. Jer, da je ljubav nekakva požuda, to je svakome očevidno. A da opet i neljubavnici osećaju požudu za onim što je lepo, znamo. Po čemu ćemo, dakle, razlikovati ljubavnika od neljubavnika? Treba opet pomisliti na to da se u svakome od nas nalaze dve sile, koje nama vladaju i pokreću nas i za kojima idemo kuda nas vode: jedna je urođena, požuda za nasladama, a druga je stečena, misao (δόξα), koja teži za onim što je najbolje. Ove dve moći u nama ponekad se srazu, a ponekad se protive jedna drugoj, te čas preovlađuje jedna, a čas druga. Ako nas, dakle, naša misao razložno vodi onom što je najbolje, te ima nad nama vlast, ime je toj vlasti razboritost. Ako li nas požuda nerazložno uvlači u naslade, i ako je u nama zadošla vlast, ta se vlast naziva razvrat (ἄσφρος). A razvrat je mnogoimen, jer ima mnogo delova i mnogo oblika. I koji se od ovih oblika baš najviše ističe, taj svoje ime nadeva onome u koga se nalazi da se njime naziva, a niti je lepo niti je dostojno njime se nazivati.

Ako je požuda za jelima, koja je odnela pobedu nad najboljim umom i nad ostalim požudama, ona se zove proždrljivost, i onome u koga se nalazi nadenute se isto ime. Ako se, pak, pijanstvo nametnulo za tiranina, i onoga koji ga ima vodi tim putem, očevidno je koje će karakteristično ime dobiti. A što se tiče i ostalih ovima srodnih i srodnih požuda imena, jasno je kakva se imaju nadevati, već prema tome kako koja od njih preovlađuje.

A radi koje je požude sve pređašnje rečeno, gotovo je već očevidno, ali svaka misao postaje nekako jasnija ako se iskaže nego ako ostane neiskazana. Dakle, bezumna požuda, koja je savladala misao i njenu težnju za onim što je pravo i pohitala za uživanjem naslade što je daje lepota, pa je opet od njoj srodnih požuda dovedena telesnoj lepoti, te je tako na svom pobedničkom hodu ojačala do najživljeg razvitka snage, dobila je ime po toj istoj snazi i nazvana je ljubavljju¹.

XV

Nego, dragi Fedre, čini li se tebi, onako kao i meni, da se nalazim pod vlašću neke božje sile? Fedar. Ta dabome, Sokrate, protiv tvoga običaja teče ti beseda kao reka.

Sokrat. Čutke me, dakle, slušaj, jer zaista se čini da je mesto božanstveno, i zato se nemoj začuditi ako se u toku besede više puta zanesem; jer sada ti gotovo ditirambe govorim¹!

Fedar. Govoriš pravu istinu.

Sokrat. A za to si ti kriv. Nego slušaj ostalo! Jer, možda bi se moglo rasturiti ono što me obuzima. Ipak, neka se za to stara bog, a mi se govorom vratimo našem mladiću.

Dobro, dragoviću moj: šta je ono o čemu baš treba da se savetujemo, rečeno je i određeno. Imajući, dakle, to na umu, govorimo o ostalom, koju će korist ili štetu od ljubavnika i neljubavnačka očekivati po svoj prilici onaj ko im ugađa.

Onaj koga je požuda savladala i ko robuje nasladi mora zacemento svoga ljubljenika pripremati da mu bude što prijatniji. A bolesnu čoveku prijatno je sve što se s njime ne takmiči, a što je bolje od njega i jednako s njim, to mu je mrsko. Prema tome, ni boljega ni sa sobom

jednaka ljubljenika neće ljubavnik drage volje podnositi, nego ga svagda gradi slabijim i nesamostalnijim. A slabiji je neuk čovek od učenca, plašljiv od hrabra, nevešt govornu od školovana besednika, sporouman od hitroumana. Ako se toliko i još drugi nedostaci pojavljuju u duhu ljubjenika ili se u njemu već po prirodi nalaze, to se ljubavnik mora jednima radovati, a druge izazivati, ili se lišavati trenutnog uživanja. Pa zavidljiv mora da bude i time što ljubjenika udaljuje od mnogih drugih korisnih veza, na osnovu kojih bi se najviše mogao razviti u čoveka, mora da mu čini veliku štetu, a najveću time što ga uzdržava od veze na osnovu koje bi najviše razvio svoj um. A to je baš ona požanstvena filozofija od koje ljubavnik svoga ljubimca mora udaljavati, bojeći se da će ga ovaj prezreti. A i drugo koješta mora primenjavati da ljubjenik u svima stvarima bude neznanica i da se u svemu upravlja prema ljubavniku, a kad takav bude, biće njemu, istina, najpovoljniji, a sebi samom najštetniji. Što se tiče, dakle, duhovne strane zaljubljen čovek nipošto nije koristan čuvar i drug.

XVI

Zatim treba ispitati kako će onaj ko je primoran da se odaje onom što je prijatno umesto onom što je dobro obraćati pažnju na održavanje i na negu tela kome je postao gospodar. Pokazaće se da on trči za razneženim, a ne za očvrstim mladićem; za onakvim koji nije odnegovan na žarkom suncu nego u debeloj hladovini, koji je nevešt muškim napori-
ma i njihovom mučnu znoju, a vičan razbldnu i nemuškom načinu života; za onakvim koji se kiti tuđim bojama i ukrasima nemajući svojih, i uopšte sve ostalo čini što je s time u vezi. To

o tome produžuje, nego je dovoljno odrediti još samo jedno glavno obeležje i precizirati nešto drugo. U ratu i u svim drugim ozbiljnim prišćenjenostima neprijatelji telu takva slabica prilaze bez straha, a prijatelji i sami njegovi ljubavnici moraju strahovati za njega. To je, dakle, jasno i o tome ne treba više raspravljati.

A sada treba pokazati koju će nam korist ili štetu na imovini doneti saobraćanje s ljubavnikom i njegovo staralaštvo. Ta svakome je toliko jasno, a najviše ljubavniku, da bi on više no išta pozeleo da mu je ljubjenik lišen najdraže, najdobronamernije i najbolje imovine. Ta voleo bi da se ovaj liši oca i majke i rodnika i prijatelja, misleći da mu svi oni ometaju najprijatnije saobraćanje s mladićem i prigoravaju mu za to. A ima li mladić svoje imovine u zlatu ili u drugim kojima vrednostima, smatraće da ga nije ni tako lako uhvatiti ni njime, kad ga uhvati, lako upravljati. Zato svakako ljubavnik mora zavideti ljubjeniku ako ovaj ima imovine, a mora se radovati ako je izgubi. Osim toga, ljubavnik će poželeti da mu ljubjenik što duže bude bez žene, bez dece, bez porodice, želeći da svoju požudu što duže zadovoljava u slatkim uživanju.

XVII

Ima zaceo i drugih zala, ali je neko božanstvo, ipak, s većinom njih pomešalo trenutnu nasladu.

Udvorica, na primer, jeste strašna zverka i veliki štetočnac, pa ipak mu je priroda pomešala neku nasladu koja nije bez ljupkosti. I heteru bi mogao ko osuđivati kao štetnu, i mnoga druga takva stvorenja i zanimanja koja

to imaju u sebi, te su bar za jedan dan veoma prijatna.

Ali ljubljenu je ljubavnik, osim toga što je štetan po tome što s njime cele dane provodi, od svega najneprijatniji, jer već i stara poslo- vica kaže: vršnjak se raduje vršnjaku. Štaviše, jednakost godina dovodi, po mom shvatanju, do jednakih zadovoljstava i svojom sličnošću stvara prijateljstvo, pa ipak se i ovakav saobraćaj do- sadi. A kaže se još i ovo: pritisak je u svakoj prilici dosadan za svakoga; i taj pritisak, ne uzi- majući u obzir nejednakost, najviše vrši ljubav- nik prema ljubljenu. Jer stariji, družeći se s mladim, ne voli da ga ostavlja ni danju ni noću, nego se predaje navali neodoljivog nago- na, koji mu, doduše, uvek stvara zadovoljstvo kad ljubljenu gleda, sluša, dodiruje i svima čulima oseća, tako da se sa uživanjem uz njega priljubljuje i njemu služi; ali kojom će utehom, ili kojim će nasladama zadovoljiti ljubljenu da ovaj, koji mora da proboravi s njim isto toliko vremena, ne dospe u krajnju dosadu? Naročito kad pred sobom gleda lice starije i već precve- talo, kome i ostalo odgovara, što nije prilika slušati ni kad se samo opisuje, a kamoli u stvar- nosti, gde uvek mora dolaziti s time u dodir; pa kad se mora brižljivo čuvati svugde i od sva- koga, a slušati pohvale neblagovremene i pre- terane, a isto tako i zamerke nepodnošljive od trezna čoveka, a pijana ne samo nepodnoš- ljive nego i sramotne, jer ovaj otvoreno govori gadosti i raspusnosti.

XVIII

Pa dokle god ljubi, on je štetan i dosadan; a kad prestane ljubiti, nepouzdan je u docijne vreme, za koje je ljubljenu, uz velike zakletve

i molbe, činio svoja velika obećanja i jedva ga zadržavao da ljubavni život, koji mu je već po- stao mučan, još podnosi u nadi na dobro. A tada, kad svoje obećanje treba da izvrši, on je u vremenskoj razmaka dobio drugog gospodara i vođu, pamet i razboritost mesto ljubavi i po- mame, i tako postao drugi čovek a da to ljubi- mac nije ni primetio. I ovaj traži od njega zah- valnost za ono što je prošlo, i podseća ga na ono što su jedan drugom želeli i govorili, kao da se razgovara sa istim čovekom; a onaj od stida niti se usuđuje da kaže da je postao drugi, niti zna kako će sada kad je došao do razuma i razbori- tosti ispunjavati zakletve i obećanja iz vremena pređašnje bezumne vlasti, a da radeći isto što i pre opet ne bude sličan i istovetan onome. Ta- ko on nužno postaje begunac i varalica. Crep se okrenuo: negdašnji ljubavnik promenio se i beži od svoga ljubimca. A ovaj je primoran da za onim trči, srdeći se i kunući — zato što svu stvar nije razumeo od početka, naime, kako ni- kad nije trebalo da ugađa čoveku zaljubljenju, koji kao rob svoje strasti nije bio pri sebi, nego radije onakvu koji ne ljubi i ima pameti; inače bi morao predati se čoveku nevernu, mrzovoljnu, zavidljivu, neprijatnu, koji nanosi štetu ne samo njegovu imanju nego i njegovu telu, a najveću obrazovanju njegova duha, od koga mi ljudima ni bogovima zaista nema ništa dragocenije, niti će ikada biti.

Ovo, dakle, mladiću, moraš imati na umu i znati da se prijateljstvo ljubavnika ne rađa iz dobre volje, nego kao jelo zbog zasićivanja. „Kao kurjaci jagnje, i ljubavnik voli dečaka.“

XIX

SOKRAT. To ti je ono, Fedre! A više me nećeš čuti da go- vorim, nego sada neka bude kraj mojej besedi.

Fedar. A baš mislijaš da si dospao do sredine besede i da ćeš isto tako govoriti o onome koji ne ljubi, to jest kako njemu treba više ugađati, i da ćeš razlagati koliko opet u tome ima dobra. Ali zašto, Sokrate, već sada prestaješ?

Sokrat. Zar nisi, blaženi mladicu, primetio da već govorim u stihovima¹, a ne više u ditirambi-
ma, i to koreći? A počnem li drugoga hvaliti, šta misliš da ću tada uraditi? Znaš li da će me Nimefe, kojima si me namerno ostavio na milost, očevidno zadahnuti? Zato kažem jednom rečju: koliko smo jednoga prekorili, toliko suprotno tome ima dobra na drugome. I šta tu treba dugo da se govori? Ta i o jednom i o drugom dovoljno se govorilo. I tako će ovoj priči zapasti ono što joj dolikuje. A ja ću ovde reku preći i otići pre nego me ti primoraš na nešto veće.

Fedar. Nemoj još, Sokrate, pre nego jara mine. Ili zar ne vidiš da gotovo podne nastaje (tako-zvana pripeka)? Nego da ostanemo još i u istu mah da se porazgovaramo što je rečeno, pa čim zahladi, da počemo!

Sokrat. Pomaman si na besede, Fedre, i baš dostojan divljenja. Jer, ja mislim da od svih beseda što su održane za tvoga života niko ih na svetlost nije izneo više nego ti, bilo što si ih sam izgovorio, bilo što si druge na kakav god način primorao na to. Samo Simiju iz Tebe² izuzimam, ali od drugih si mnogo jači. I sada je opet, čini mi se, krivica na tebi što ću govoriti nekakav govor.

Fedar. Time mi nikakav rat ne objavljuješ. Ali kako i kakav govor?

XX

Sokrat. Kad sam nameravao, dobri moj, pre-gaziti reku, javi mi se božanski glas³ i uobičajeno znamenje⁴ — a ovo me uvek zadržava od onoga što nameravam raditi — i odmah mi se učini kao da

čujem nekakav glas koji mi ne dopušta da odlazim pre nego se oprostim greha, kao da sam zgrešio božanstvu. E, pa sad sam vrać, ali ne baš edilčan, nego kao i oni slabo pismeni, samo utoliko utoliko je to meni samom dovoljno. Zato već jasno poznajem svoj greh. Jer, u stvari, prijatelju moj, i naša duša ima neku vidovitost. Ta mene je već odavno, dok sam govorio besedu, nešto uznemirivalo, i nekako se pribojavah da se ne bih, kako Ibi⁵ veli, čime ogrešio o bogove i za to poštu od ljudi dobio u zamenu.⁶

d

Ali sada sam osećio svoj greh.

Fedar. Pa kakav to veliš?

Sokrat. Strašnu, Fedre, strašnu si besedu i sam doneo i mene nagnao da je kažem.

Fedar. Kako to?

Sokrat. Nedotupavnu i gotovo bezbožnu. Ko-ja bi od nje mogla da bude strašnija?

Fedar. Nikoja, utoliko ti istinu govoriš.

Sokrat. Pa šta? Ne smatraš li Erot⁷ za sina Afroditina i za nekog boga?

Fedar. Zacelo on važi kao takav.

Sokrat. Ali ne kod Lisije, a ni u tvojoj besedi, koju su izrekla moja usta, omadijana od tebe. Ako li je Erot, kao što zaista jeste, bog ili nešto božansko, onda on ne može biti nikakvo zlo. Ali ove dve besede malopre govorele su o njemu kao da on i jeste takav. U tom pogledu one su se, dakle, ogrešile o Erotu, pa još je njihova nedotupavnost baš smešna po tome što nisu rekle ništa pametno a ni istinito, a razmetale se kao da jesu nešto, ne bi li neke čovečuljke prevarile i među njima stekle priznanje. Ja se, dakle, dragovicu moj, moram očistiti od greha.

243

A za one koji se greše o mitologiju ima neki starinski način očišćanja, za koji Homer nije znao, ali je znao Stesihor⁸. Jer, kad je bio lišen očiju zato što je klevetao Helenu, nije mu uzrok ostao nepoznat kao Homeru, nego ga je kao čovek zadahnut Muzama upoznao, i odmah je zapevao:

Nije istina što sam pevao
i nisi pošla na brodovima lepih vesala,
niti si došla u Trojину tvrđavu.

b

I zaista, tek što je ispevao celu takozvanu palinodiju,
odmah je progledao.

Ja ću, dakle, mudriji biti nego oni. Jer, pre no
što me snađe kakva nesreća zbog toga što sam kle-
vetao Erota, pokušaću da mu odam zadovoljenje, i
to gole glave, a ne, kao tada, od stida umotane.

Fedar. Ništa mi, Sokrate, prijatnije ne bi mo-
gao reći nego to.

XXI

Sokrat. Ta uviđaš, dobri moj Fedre, kako
su bestidno rečene one dve besede, i ova i ona koja
je iz knjige čitana. Jer, da nas je kakav plemenit
čovjek i blage čudi, koji isto takva ljubi ili je već
ranije ljubio, slučajno slušao gde govorimo kako lju-
bavnici zbog malih stvari zameću ljuta neprijatelj-
stva, te iz ljubavi sumnjaju na svoje ljubavnike i
nanose im štetu, zar on ne bi morao misliti da sluša
ljude koji su odrasli negde među mornarima i ni-
kakve blagorodne ljubavi nisu videli, a kamoli da
bi se s nama složio u tome što korimo Erota?

d

Fedar. Možda bi, Diva mi, Sokrate!

Sokrat. Ja se, dakle, toga stidim i, bojeći se
samog Erota, želim tečnom besedom da splaknem
onu morskku koja mi ostade u ušima, a savetujem i
Lisiji da što pre napiše kako ljubavniku treba uga-
đati pre nego ljubljeniku, ako je sve drugo jednako.

Fedar. Dobro znaj da će se to tako dogoditi;
jer, čim ti izrekneš pohvalu ljubavniku, moram u
svakom slučaju Lisiju primorati da na isti način na-
piše govor o istom predmetu.

Sokrat. To verujem dokle god si onaj koji si.

Fedar. Govori, dakle, bez straha.

e

Sokrat. Gde li mi je momče kome sam govo-
rio? Da i ovo čuje, i da se zato što nije ovo čuo ne
predaje neljubavniku.

Fedar. Evo ga uvek uza te sasvim blizu kada
god ti hoćeš.

3. Palinodija ili druga beseda Sokratova

Uvod: Zanos ne treba odmah osuđivati

XXII

Sokrat. Ovako, dakle, lepo momče, uzmi na
um da je pređašnju besedu govorio Fedar, sin Pito-
klov, iz Mirina, a ovu što ja nameravam reći da je
govorio Stesihor, sin Eufemov, iz Himere. A ona mo-
ra glasiti ovako:

Nije istinita beseda koja tvrdi da mladici
i kad ima ljubavnika, treba više da ugađa ne-
ljubavniku, zato što je onaj zanesen, a ovaj
razborit. Jer, kad bi to bilo onako prosto da je
zanos neko zlo, ne bi bilo zamerke. Ali, eto, do
najdragocenijih dobara dolazimo zanosom, uko-
liko nam se on daje kao božji poklon.

Ta i proročica u Delfima¹ i sveštenice u Do-
doni² učinile su u zanosu mnogo dobra Heladi,
kako pojedinim kućama tako i državama, a u
stanju razboritosti malo ili ništa. I kad bismo
govorili i o Sibili³ i o drugima, koji su pomoću
božje proročke sile mnoge stvari mnogima una-
pred kazali i time za budućnost spasenje doneli,
dugo bismo se zadržavali govoreći ono što je
svakome poznato. Ovo, ipak, zasluguje da se
navede kao svedočanstvo da i oni stari koji su
stvarali jezik nisu zanos smatrali kao sramotu
i prekor. Jer, imaće ne bi u najlepšu veštinu,
kojom se ispituje budućnost, baš to ime upleli

c

i nazvali je manikom (veštinom zanošenja); ali misleći da je zanos nešto lepo, kad nam dolazi po božjem sudenju, stvorili su reč u tome smislu; a tek sadašnji nespretno su umetnuli glas t (tò rāv) i nazvali je manikom (veštinom pro-ricanja).

Stari su isto tako i ono ispitivanje budućnosti što ga razumni ljudi vrše na osnovu pićijeg leta i drugih znamenja, zato što ono ljudskom nashćivanju (ōtōic) svojim umovanjem donosi razabiranje (vovē) i pouzdano znanje (torōiōv) nazvali ojonistikom, koju sada mlađi otežući glas o zovu ojonistikom⁴ (veštinom posmatranja plica). Ukoliko je manika savršenija i poštov- nija nego ojonistika, kako po svom imenu tako i po sadržaju koji je njime obeležen, utoliko je po svedočanstvu starih lepši zanos koji dolazi od boga, nego razboritost koja je od ljudi. Ta i od najtežih bolesti i muka, koje su kao posledica davnoga božjega gneva vladale u nekim porodicama, zanos je, kad bi se pojavio i pricao o omilima kojima je trebalo, donosio ozdravlje- nje, time što je našao pribežišta u molitvama i u službama bogovima, i time zadobio čistotu i svetinju, pa je onoga koji se njega držao isce- lio i za ono i za docnije vreme, i onome koji se istinski zaneo i pao u pomamu doneo izbavljenje od prisutnih zala.

245 Treći oblik zanosu i pomame jeste onaj što dolazi od Muza. Kad on zahvati nežnu i čistu dušu, on je podstiče i zadahnjuje pesmama i drugim vrstama pesništva, i ona slaveći ne- izbrojna dela predaka, poučava/potomstvo. Ali ko se bez nadahnuća Muza približava veštinama pesnickoga stvaralaštva, misleći da će moći svo- jom veštinom postati valjan pesnik, taj ostaje šepirija, i njegovu poeziju, kao razumsku stvar, pomračuje poezija onoga koji peva u zanosu.

132

Tooliko i još više lepih dela zanosu koji do- lazil od bogova mogao bih navesti. Zato se baš ovoga nemojte bojati, i neka nas ne uznemiruje kakav govor kome je cilj da nas zaštraši tvrde- njem da kao prijatelja treba pre odabirati raz- borita nego li zanesena čoveka; a neka zadobije pobedu i nagradu ako uz ono dokaze još i ovo — da bogovi ljubav ne šalju na korist ljubavni- ku i ljubjeniku. A mi treba da dokazemo pro- tivno, to jest da taj oblik zanosu begovi daju kao našu najveću sreću. Tome dokazu mudrijaši, razume se, neće verovati, ali mudri će verovati.

Treba, dakle, najpre saznati istinu o prirodi duše, kako božje tako i ljudske, pošto raznotri- mo šta ona doživljuje i dela. A početak dokaza jeste ovaj:

b) Dokaz da je ljubavni zanos izvor najveće sreće

XXIV

Sve što je duša jeste besmrtno, jer ono što se samo sobom kreće, jeste besmrtno. A onom što drugu stvar kreće i što druga stvar stavlja u pokret s prestajanjem kretanja prestaje i ži- vot. Dakle, samo ono što samo sebe kreće, zato što samo sebe nikad ne ostavlja, nikad i ne pre- staje kretati se, nego je i svemu ostalom što se kreće izvor i početak kretanja. Početak, pak, nema postanka. Jer, iz početka mora sve što po- staje postajati, a on sam ni iz čega, jer kad bi početak iz čega postajao, on ne bi više postajao iz početka. A kad on nema postanka, onda nuž- no nema ni prestanka. Jer, ako nestane početka, onda ni ti će ikada on iz čega, ni ti će drugo iz

XXIII

Češćak reče

b

133

njega postajati, ako li treba da sve postaje iz početka. Prema tome, početak je kretanju ono što samo sebe kreće, a ovo ne može ni prestajati ni postajati, ili bi se celo nebo i sav razvitak sveta morali srušiti i zaustaviti, i nikad više ne bi bilo onoga čime bi se krenuli i postali. A kako se ono što se samo sobom kreće pokazalo kao besmrtno, niko se neće ustezati da baš to shvati kao suštinu i određenje pojma duše. Jer, svako telo kome kretanje dolazi spolja jeste bez duše, a ono kome kretanje dolazi iz njega sama ima dušu; jer to je priroda duše. Ako stvar tako stoji da ne postoji ništa drugo što samo sebe kreće nego duša, onda duša mora biti nerodena i besmrtna!

246

XXV

O njenoj besmrtnosti dovoljno je rečeno, a o njenu pojavnom obliku treba ovako govoriti. Da se iznese kakva je ona, to u svakom slučaju sa svake strane iziskuje božanstvenu i dugu raspravu, ali na što liči, to iziskuje ljudsku i kraću. Ovako, dakle, govorimo:

Ona liči na sraslu snagu krilate zaprege i uzdržer. Konji bogova i njihove uzdržer svi su i plemeniti i plemenita roda, a u ostalih je mešovito. Ponašanje naš uzdržer upravlja dvo-pregom, zatim od konja samo jedan mu je lep i dobar i takva soja, a drugi je suprotnog i suprotan. Težak, dakle, i mučan mora da je vozarski posao kod naš! A kako je došlo do toga da se govori o bicima smrtnog i besmrtnog života? To ćemo pokušati da objasnimo. Svaka duša prihvata se svega što nema duše i celim nebom obilazi, pojavljujući se čas u ovoj čas u onoj prilici. Ako je savršena i krilata, diže se u nebeske visine i prebiva po celoj vasioni, a ona kojoj je

c

134

perje opalo pada, dok se ne uhvati za kakvo tvrdo mesto. Tu se nastani i uzme zemaljsko telo, koje kao da samo sebe kreće njenom snagom, i ta celina, duša i telo združeni, zove se živo biće, a sporedan mu je naziv smrtno: da takvo biće smatramo za besmrtno nema nikakva dovoljna razloga, nego maštom zamišljamo sebi boga kao takvo besmrtno biće, koje ima dušu, a ima i telo, za večna vremena oboje zajedno sraslo, a da ga nismo ni videli ni dovoljnu predstavu o njemu stekli. Nego ovo neka bude onako kako je bogu drago, i onako neka se naziva. A uzrok gubitka perja, s kojega ono sa duše opada, prihvatimo. A on je nekako ovakav:

XXVI

Krilo ima prirodnu snagu da diže u visine ono što je teško i vodi onamo gde stanuje rod bogova; zato ono od svega što se na telu nalazi najviše ima srodnosti sa onim što je božansko. A božansko je lepo, mudro, dobro i sve što je ovakvo. Ovim se perje duše najviše hrani i raste, a pružnim i zlim i onim što je onome protivno gine i propada. Veliki vođa u nebu, Div, upravljajući krilatim kolima, ide napred, sve uređujući i za sve se starajući, a za njim ide vojska bogova i demona¹, na jedanaest četa podeljena, jer Hestija² ostaje u stanu bogova sama. A od ostalih bogova oni koji su poređani u onih dvanaest razreda kao bogovi starešine prednjače redovima kako je koji postavljen. Tu ima raznih i zanosnih slika i puteva po nebeskoj oblasti, kojima hodi rod blaženih bogova, radeći svaki od njih svoje, a za njima ide kako ko hoće i može, jer zavist ostaje izvan božanskoga hora³. A kad polaze na jelo i na gozbu, idu već uzbrdice na vrh vrška pod nebeski svod. Kola bogova ula-

b

135

b

247

e

d

c ze u ravnoteži, lako, jer su uzde u dobrim rukama, a druga mučno, jer se onaj zli konj uvija pod teretom i svojom težinom priklanja k zemlji, ako ga vozar nije dobro obučio. A onde dušu čeka napor i najteža borba. Jer one takozvane besmrtnne duše, kad stignu na vršak i iziđu na polje, zaustavljaju se na slennenu neba, i čim stanu, ponese ih obrtanje, a one gledaju što je izvan neba.

XXVII

d A ono nadnebesko mesto niti je dosad ikoji pesnik ma zemlji dostojno opevao niti će ga ikada opevati. A ono je ovakvo. Jer uvek treba da se usudi kazati istinu, naročito kad govori o istini. Ono bezbojno i bezoblično i nedodirljivo biće, koje stvarno postoji, može da ugleda samo kornijar duše, um; a oko toga bića prebiva na tom mestu prava nauka. Božji duh, dakle, koji se hrani umom i čistim znanjem, a i svaka duša, kojoj je stalo do toga da primi ono što joj dolikuje, kad vidi za neko vreme ono što jeste, raduje se i gledanjem istine hrani se i uživa, dok ga obrtanje u krugu ne donese na isto mesto. A na tome putu naokolo posmatra om pravednost po sebi, posmatra razboritost, posmatra znanje, ne ono koje biva i postaje, a ni ono koje je nekako različno prema različnosti stvari što ih mi sada nazivamo bićem, nego ono što predstavlja pravo znanje o onome što samo sobom jeste. I kad je video isto tako i ostalo što stvarno jeste i njima se nasladio, zađe opet u unutrašnju oblast neba i stize kući. A kad stigne, tada vozar priveže konje za jasje, baci pred njih ambrosiju i potom ih napoji nektarom?

XXVIII

b I to je život bogova, a za ostale duše važi ovo: Koja boga najbolje susitiže i na njega se ugleda, ona se s glavom vozarevom uzdigne u onostranu oblast, te se i ona šeće unaokolo, ali je uznemiruju njeni konji, i ona jedva gleda ono što jeste. A druga se čas uzvije, a čas opet spuusti; a kako su konji silovit, ona jedno vidi, a dugo ne vidi. A i ostale duše teže, doduše, na gornje oblasti i hitaju za njima, ali zbog slabe snage zaostaju i obrću se pod površinom, pritiskujući i gurajući jedna drugu i otimajući se da jedna pretekne drugu. Zato nastaje gužva i nadmetanje, i znoj se lije u najvećoj meri, i pritom krivicom vozara mnoge malaksaju, a mnoge silu perja polome; a sve se, pošto su se mnogo muka namučile, vraćaju a da nisu dospjele na gledanje onoga što jeste; i kad odu, hrane se hranom naslućivanja. A ona velika žurba nastaje zato da se vidi gde je to polje istine, a i hrana koja dolikuje najboljem delu duše raste baš na ondašnjoj livadi, a njome se hrani i krilo, kojim se duša uzvija.

d A i zakon je Adrastije? ovaj: koja god je duša postala pratilica boga i ugledala šogod od istine, ona sve do drugog obrtanja ostaje bezbedna, i, ako to uvek može činiti, uvek ostaje nepovredena. Ali kada, ne mogavši susitgnuti, ništa ne vidi, pa se kakvom nezgodom napuni zaboravom i zloćom i oteža, a otežavši pogubi perje i padne na zemlju, tada je zakon da se ona pri prvom rađanju ne usadi ni u kakvu životinjsku prirodu, nego da se ona koja je najviše ulgedala usadi u zametak čoveka koji treba da postane kakav filosof ili prijatelj lepote ili službenik Muza i ljubavi; druga u zametak zakonu verna kralja ili čoveka koji ume ratovati i vladati; treća u onakva koji ume upravljati državom ili je valjan tecikuća i privrednik; četvrta u onakva

e koji će biti revnosta gimnastičar, ili će se zanimati lečenjem tela; peta u onakva koji će živeti životom vraća ili sveštenika; šestoj će dolikovati život pesnički ili drugi koji život koji se bavi podražavanjem; sedmoj zanatlijski ili zemljoradnički; osmoj život sofista ili narodnog udvorice; devetoj život tiranski.

XXIX

Ko ma u kome od ovih života svoj vek pravdom proživi, tome će zapasti bolja sudbina, a ko nepravdom, zapašće mu gora. Jer, na ono isto mesto odakle je koja duša došla ne vraća se ona za deset hiljada godina: jer joj ne rastu krila pre toga vremena, osim duše onoga koji je pošteno filosofirao ili filofsfski ljubio mladice. Ove duše, ako triput uzastopno odaberu isti život, u trećem hiljadugodišnjem periodu okrilate i vrata se u trihiljaditoj godini.

A druge, kada prvi život navrše, dođu na sud, a kad im se izrekne presuda, dođu u kaznonice pod zemljom², i tu trpe kaznu, a druge na osnovu presude budu uzdignute na neko mesto u nebu, i tu provode život sličan onome što su ga provela u ljudskoj prilici. A u hiljaditoj godini i jedne i druge dolaze na zdrebanje i odabiranje drugog života, i svaka sebi odabira onaj koji hoće.

Tu ljudska duša ulazi i u život kakve životinje, pa iz životinje, onaj ko je nekad bio čovek, opet u čoveka. Jer, samo duša koja nikada nije videla istine neće doći u tu priliku; čovek, naime, treba da saznaje prema onome što se zove ideja, a ova proizilazi iz mnogih pojedinačnih opažanja pa se umovanjem sastavlja u misleno jedinstvo. A to saznavanje jeste sećanje onoga što je naša duša nekad videla kad je, pošavši zajedno sa svojim bogom, prezrela ono što mi

249

b

c

sada bićem nazivamo i uzdigla se u istinsko biće.

Zato baš s pravom dobiva krila samo duša filsofova, jer ona, koliko god može, sa svojim sećanjem boravi kod onih stvari kod kojih boravi, i njen bog da bude bog. Samo čovek koji se služi takvim uspomnama kako treba, i uvek se predaje usavršenoj snazi potpunih svetinja, postaje doista svet. A okane li se ljudskih poslova i stane se zanimati onim što je božansko, svetina ga prekorava da je poludeo, a da je bogom zanesen to gomila ne primećuje.

β) *O bjašnjavanje ljubavnih pojava iz učenja o duši i crtanje sreće koja se pojavljuje posredstvom ljubavi.*

XXXX

W

Tako je, eto, ceo dosadašnji govor stigao do četvrte vrste zanosa.

Kad se, naime, neko, gledajući ovdašnju lepotu, seća pravé, pa dobije krila, i pošto se ponovo operjao, želi da poleti uvis, ali za to nema snage i kao ptica gleda samo gore, ne mareći za stvari na zemlji, onda ga zbog toga zanosa kore da je pomahnitao; ali baš ovaj zanos pokazuje se kao najplemenitiji i najplemenitijega porekla i za onoga ko ga ima i za onoga ko u njemu učestvuje, pa se onaj ko u njemu ima dela i ljubi krasnike naziva ljubavnikom. Jer, kao što je rečeno, svaka ljudska duša po prirodi svojoj gledala je ono što jeste, inače ne bi bila došla u taj oblik života. Ali docnije na zemlji, sećati se gornjih stvari nije lako svakoj, ni onima koje su tada za kratko vreme videle ono onde, ni onima koje su po svom padu na zemlju stradale, tako da su dospela u rđavo društvo i, skrenuvši na nepravdu, zaboravljale svetinju što su je tada ulgedale. Malo ih, dakle, ostaje u kojih

138

139

250

e

d

b je snaga pamćenja dovoljno jaka; a ove, kad ugledaju nešto što liči na negdašnju lepotu, često se uzbuđuju i misu više pri sebi, a ne znaju šta im se dešava, jer dovoljno ne razabiraju. Pravednost i razboritost i sve drugo što je dusama dragoceno nemaju nikakva sjaja u zemaljskim prilkama, nego svojim slabim organima jedva jedvice, i samo malen broj, prilazeći ovim prilkama, prepoznaje rod onoga što je u prilici predstavljeno. A Lepota zabliztala nam je tada u punom sjaju, kad smo sa srećnim horom kao pratoci Divovi, a drugi kao pratoci kojega drugog boga, ugledali blažen vidik i pozorje, i posvetivali se u svetinju koja se može nazvati maj-blaženijom, i koju smo svetkovali i sami, još nepovređeni i nedodirnuti zlimna koja su nas u docnije vreme snašla, nego kao misti i epopiji? pristupali tajni savršenih i proskih i nepronemljivih i blaženih pojava, koje nam se otkrivalahu u čistoj svetlosti; čisti i neuprljani onim što sada sobom nosimo i nazivamo telom, u koje smo zatvoreni kao ostrige u svoju školjku.

XXXI

Ovoliko za ljubav uspomeni, radi koje se sada, iz čežnje za tadašnjim blaženstvom, opširnije govorilo.

d A što se tiče lepote, ona je, kao što rekorno, sjala među onim pojavama: kad smo došli ovamo, prihvatili smo je posredstvom našeg najoštrijega čula kao lepotu koja najjače sja. Vid nam se, naime, pojavljuje kao najoštrije od telesnih čula, ali se njime mudrost ne vidi: jer ona bi narocitu ljubav izazivala u nama kad bi nam davala onakvu jasnu priliku svoga, bića posredstvom vida, a isto tako i ostalo što je dostojno ljubavi. A kako je samo lepota palo u deo da je u isti mah i najvidljivija i ljubavi najdostojnija

Ko, dakle, nije tek posvećen, ili ko je pokvaren, taj se odavde ne zamosi brzo k samoj lepoti, ako posmatra ono što ovde nosi njeno ime. Zato on prema lepoti ne ukazuje nikakvo naročito poštovanje kad je gleda, nego, predavši se nasladi, hoće da se sparuje kao četvoronožna životinja i decu da gradi, i kako je obsesan, ne boji se i ne stidi se da naslađu lovi i protiv prirode. 251

b A tek posvećeni, koji se mnogih stvari našledao pre, taj, kad opazi bogu slično lice koje lepotu savršeno prikazuje, ili kad vidi koju drugu priliku tela, najpre protrne, pa ga obuzme nekakav strah kao onda; pa gleda to lice i odaje mu poštu kao bogu; i kad se ne bi bojao da bi izgledao suviše pomaman, žrtvovao bi svome ljubincu kao sveštenom kipu i bogu; a kad ga je sagledao, promeni se kao posle one jeze, pa ga obuzme neobična vrućina i znoj. Jer, kad kroz svoje oči primi odbleske lepote, koji kao kiša padaju na klice njegovu perja, ugrije se. A od te tople kiše rastopi se ono što je oko klice, što se davno od okorelosti stisnulo i smetalo klijanju. Ali kad priteče hrana, tada i narezne i počne iz klice da izbija peru cev po celoj površini duše, jer je sva nekada bila pernata.

XXXII

c Vri, dakle, tada sva i ključa, i što oni koji dobijaju zube i osećaju na zubima kad im ovi izbijaju bridenje i bol u desnima, baš to isto oseća i duša onoga kome počne rasti perje; i vri i boluje i svrbi je dok joj raste perje. Dok, dakle, posmatra lepotu mladica i odraze što odande dolaze i pritiču — koji se zato i zovu ljubavne draži — i prima ljubavne draži, ona se nakvasi i ugrije, pa oseti odahnuće bola i raduje se.

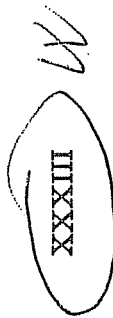
d A kada se odvoji i osuši, u isti mah se i ušća izlazaka, na koja pero hoće da prodre, zasuše, stisnu i zatvore peru klicu. A ova, zatvorena unutra sa svojom ljubavnom draži, skače kao žile kucavicé, i svaka navali na izlazak prema sebi, tako da cela duša, bodena sa svih strana, besni i muku mući; a kad se ponovo seti lepote, raduje se.

e Zbog toga što su ta dva osećanja pomešana, duši je veoma neprijatno u tom neobičnom stanju, i ona, ne znajući šta bi, besni, i od besnila ne može ni moću spavati ni danju ostajati na mestu gde je, nego iz čeznuća trči mestima gde misli da će videti onoga ko blista lepotom. A kada ga vidi i u se navraća ljubavne draži, otvori ono što je ranije bilo zatvoreno, a kad dobije oduška, odlahnu joj bodenja i bolovi, i ona opet za trenutak uživa ovu najsladšu nasladu. Zato se drage volje ne odvaja od lepoga ljubimca, i nikoga ne ceni više nego njega, nego i majku, i braću, i sve drugeove zaboravlja. Pa ako i imanje propadne zbog nemarnosti, ništa ne haje; a i dobar običaj i skladno ponašanje, čime se ranije razmetala, sve to ona prezre, i gotova je robovati predmetu svoje čeznje i legati do njega što joj ko bliže dopusti. Jer, osim toga što odaje poštu nosiocu lepote, ona je u njemu našla jedinog lekara od najvećih muka.

b A tu muku, lepi mladiću, kome je njenjena ova beseda, ljudi nazivaju Erotom, a kako je bogovi zovu¹, tome ćeš se, kada čuješ po svoj prilici nasmejati zbog svoje mladosti. Kazuju, mislim, neki od homerida² iz onih tajnih pesama dva stiha o Erotu, od kojih je jedan razuzdan i nije mnogo skladan. A pevaju ovako:

Njega zaista smirtni nazivaju krilati Erot, besirtni zovu ga Pterof³ zbog žudnje za radanjem perja.

c Ovome se može verovati, a može se i ne verovati; u svakom slučaju, to je uzrok i stanje onih koji ljube.

d Kad Erot zahvati koga od Divovih pratilaca, taj istrajnije može da nosi breme po krilu nazvanoga boga; a koji su bili Arejevi službenici i s njime obilazili nebo, oni su, kad ih spopadne Erot, pa misle da su im ljubljenici učinili kakvu nepravdu, krvožedni i gotovi da žrtvuju i sebe i ljubimca. I tako svaki živi prema svakom bogu, u čijem je horu koji bio, poštuje ga i ugleda se na njega koliko može, dokle god je nepokvaren, i provodi svoj prvi vek ovde, i na ovaj način druguje i s ljubjenicima i sa ostalima i ponaša se prema njima. Svaki, dakle, prema svojoj čudi odabira sebi ljubav između lepih mladića i, kao da je on isti onaj bog, gradi ga i kiti sebi kao kip, da ga poštuje i orgijama slavi². Oni koji su, dakle, Divovi pratilci traže da njihov odabranik dušom bude sličan Divu. Zato paze da li je ko od prirode obdaren za filosofo i za vođa; i kada takva nađu i zavole ga, sve čine da on to zaista i postane. Ako se već ranije nisu dali na takav posao, sada ga preduzmu i uče odakle god mogu i sami dalje ispituju. A tragajući za tim da u sebi nađu prirodu svoga boga, postižu uspeh, jer su neprestano primorani da gledaju u boga; i time što ga se u svome sećanju dotiču, od njega se zanose i usvajaju njegove običaje i njegovo ponašanje, ukoliko je čoveku moguće da primi božje osobine. I kako nalaze da je svemu tome uzrok njihov ljubavnik, još više ga vole; i kad, kao bahantkinje³, zahitaju od Diva, oni svestenim strujama obiljavaju dušu svoga ljubjenika, i čine da on, koliko god je moguće, bude sličan njihovom bogu. A koji su išli za Herom, ti

c traže kraljevsku čud, i kad su je našli, postupaju s njom baš na isti način. Isto tako i službenici Apolona⁴ i svakoga drugog boga idu za svojim bogom, i traže da i njihov mladić bude isti takav; i kada takva steku, oni ga, svaki prema svojoj snazi i svojim vlastitim ugledanjem na boga i na-govaranjem i upućivanjem mladića, privode na-činu i obrascu života koji mu odgovara; tako rađe, ne pokazujući u svom postupku s mladi-ćem sumnju ljubavnu, a ni prostaćku mrzost, nego pokušavajući da ga sasvim privedu na pot-punu jednakost sa sobom i sa bogom koga po-štiju.

Dakle, tako su lepe i zanosne dobra volja onih koji istinski vole i posveta o kojoj govorim, i one, ako postignu ono na što teže, zaslugom prijatelja koji je ljubavlju zanesen padaju u deo voljenom prijatelju kad se zadobije.

A on se zadobiva na ovakav način.

XXXIV

d Kao što sam u početku ovoga mita svaku dušu razdelio na troje, na neke dve konjoliike prilike i na treću vozarsku, to neka nam i sad još ostaje.

e A od konja jedan je, rekosmo, dobar¹, a drugi nije. Ali u čemu se sastoji odlika dobrog ili nevaljalstvo zloga, to nismo objasnili, nego to sada treba reći. Jedan, dakle, od njih dvojice, koji zauzima lepše mesto, uspravna je strasa, skladno uzrastao, visoka vrata, zavinuta nosa, bele dlake, crnih očiju, žudnih časti s razbori-tošću i "stidom", i prijatelj istinskoga mišljenja, vozi ne pokoravajući se biću, nego samo pokliku i govoru; a drugi je kriv, zdepast, kojekako sa-zdan, čvrsta zatiljka, kratka vrata, tubasta nosa, crne dlake, sivih i zakrvavljenih očiju, voli obest

i razmetanje, kosmat oko ušiju, gluv, jedva se pokoravajući biću i ošljaci.

b Kada uzdodrža, dakle, ugleda lice što draži na ljubav i osećanjem razgreje celu dušu, pa se prepuni golicanjem i bockanjem žudnje, tada onaj uzdodrž² poslušni konj, kao uvek tako i ta-da primoran "stidom, uzdržava sam sebe da ne navaljuje na ljubljenika; a onaj drugi ne osvrće se više ni na ošljace ni na bić, nego skaćući silom hita svom cilju, i praveći svakojake ne-prilike i svome drugu u zaprezi i uzdodrž³, pri-morava ih da idu na ljubljenika i da ga podse-ćaju na milnu ljubavne slasti. Ona dvojica isprva se protivne puni negodovanja, misleći da ih goni na nešto strašno i nezakonito, ali napo-sletku, kad već od zla nema pomoći, idu napred vođeni, te popuste i pristanu da će učiniti što im se naređuje. I tako stignu do ljubljenika i ugledaju njegovo blistavo oko.

XXXV

c A kad ga ugleda uzdodrž⁴, uspomena mu se zanese do bića lepote, i on je opet vidi gde pored razboritosti sedi na svestenom sedištu. A kad je sagleda, prestravi se i od sveta straha padne nauznak, i u isti mah bude primoran da natrag povuče dizgine tako silno da oba konja sednu na kukove, jedan drage volje, jer se ne protiv⁵, a obesni veoma nerado. A kad poodmak-nu, onaj jedan od stida i čuda nakvasi znojem celu dušu, a onaj drugi, kad mu odurnine bol, što ga je osetio od uzde i pada, i tek što odahne, plane gnevom i svakom pogrdom stane ružiti i vozara i svoga druga u zaprezi da su od straha i nemušnosti ostavili svoje mesto i pogazili svoju reć. I stane ih siliti protiv njihove volje da se ponovo približe, ali najzad popusti njihovim molbama da se to odgodi za docnije vreme.

A kada dođe zakazano vreme, oni se stanu pretvarati da se ne sećaju, ali ih on, opominjući, sileći, ržući, vukući, primora da se opet približe ljubljenu sa istim ponudama. I kada se pri- maknu, on spusti glavu, a nadigne rep, zagriže u uzdu i stane bestidno vući. A vozaru se u još većoj meri dogodi ono što mu se i pre dogodilo: on kao pred ogradom odbije se nazad¹ i još više obesnom konju silom natrag povuče uzdu, te mu okrvavi ružilački jezik i čeljust, a noge mu i kukove pritisne k zemlji da ga zaboje. A kada to zli konj više puta pretrpi i svoju obest utiša, najzad se ponižen pokorava vozarevoj smotrenosti, i kad vidi krasnika, gine od straha.

I tako se naposletku dešava da ljubavnikova duša ide za ljubljenuk puna poštovanja i straha.

XXXXVI

255 Kako ljubljenuka, dakle, kao bogu slična svakom poštom poštuje ne ljubavnik koji se sa- mo pretvara, nego koji to doista oseća, i kako je ljubljenuk sam po sebi odan svome poštovao- cu, ako ga isprva njegovi drugari ili koji drugi ljudi i prekorevaju, govoreći da je sramota pri- bližavati se ljubljenuku, pa on zato i odbije lju- bavnika, ipak u toku vremena i mladost i po- treba navedu ga na to da se s njime druži. Jer, nikako nije sudbina odredila da je zao prijatelj zlu, a dobar da nije dobru.

A kad ga pustiti k sebi i stane se s njim raz- govarati i družiti, pa se u blizini pokaže dobra volja ljubavnikova, ljubljenuk se čudom začudi, jer oseća da mu drugi prijatelji i srodnici svi zajedno ni najmanju meru ljubavi ne iskazuju

prema onom što mu iskazuje prijatelj bogom zadahnut. A kada duže vremena produži taj po- sac, pa mu se približuje dodirivanjem i na vež- balištima i na drugim sastancima, tada se izvor one reke, koju je Div, kad je ljubio Ganimedea¹, nazvao ljubavnom draži, bujno izlije na ljubav- nika, te jedam deo pređe u njega, a drugi se prelije kad se on već sasvim napuni. I kao što se vazdušni talas ili kakav zvuk od glatkih i tvrdih predmeta odbija i vraća natrag odakle je i pošao, tako se i struja lepote vraća u lepoga mladića kroz oči — jer tim putem je i došla u dušu: — i kad stigne i okrilati izlaze perja, oblije ih i podraži da puštaju perje, te i dušu ljubljenukovu napuni ljubavlju.

On ljubi, dakle, ali koga, to ne zna; a ne razume ni svoje stanje, niti ga može opisati, jer kao da se od drugoga zarazio očnom bolešću — ne može reći kako i kada; a ne zna da u lju- bavniku kao u ogledalu gleda samo sebe. I kad je onaj kod njega, odumine mu bol kao i ono- me; a kad ga nema, treperi čežnjom i čežnju izaziva u onom, noseći u sebi priliku ljubavi, ljubav za ljubav. Ali ne misli da je to ljubav, nego da je prijateljstvo, pa je tako i naziva. Pa ipak žudi kao onaj, samo u slabijoj meri, da ga gleda, da ga dodiruje, da ga ljubi i da leži s njim; i on to, kao što je prirodno, uskoro zatim i čini.

A dok tako jedan s drugim leže², neobuzdani konj ljubavnikov zna šta treba reći uzdodri, i smatra da je kao naknadu za mnoge muke za- služio malo uživanje; a ljubljenuk ne ume, do- duše, ništa da kaže nego, pun plahovite nepoz- nate požude, grli ljubavnika i ljubi, jer misli da mu je on najdobronamerniji prijatelj; a kad za- jedno leže, ne bi odbio, koliko je do njega, da ugodi ljubavniku, kad bi ovaj za to molio, ali

se njegov susjed sa uzdržanom stidljivo i razumno protivu tome.

XXXXVIII

b Ako li, dakle, bolja strana duše odnese pobedu time što oba prijatelja privede urednu životu i filozofiji, tada oni svoj život na zemlji provode u blaženstvu i slozi, vladajući sami sobom i čedni, jer su onaj deo duše u kome je nevaljalstvo pokorili, a oslobodili onaj u kome je vrлина. A kad preminu, odneli su, pošto su okrilatili i postali laki, nagradu u jednom od ona tri zaista olimpijska rvanja¹ i time postigli najviše dobro što ga čoveku može pribaviti ljudska razboritost ili božanski zanos.

c A stanu li živeti manje blagorodnim i netilosofskim životom, ali ipak težeći za čistiošću, lako se može dogoditi da katkad u pijanstvu ili u kakvu drugom bezbriznom stanju ona dva njihova zapregnuta konja zateku njihove duše bez stráže, pa ih svedu, i oni odaberu i učine ono što gomila smatra za najveće blaženstvo; i kad učine, rade to i dalje, ali ipak retko, jer time rade nešto čemu se nisu privoleli svom dušom. Prijatelji su, dakle, i ova dvojica, ali manje prisni nego oni drugi, i žive jedan s drugim ne samo dok ljubav traje nego i onda kad ona mine, misleći da su jedan drugom dali i uzajamno primili najveće zaloge, koje bi grehota bilo ikad vratiti pa se zavadići. A kad umiru, ostavljaju telo, doduše, bez krila, ali s nagonskom žudnjom da okrilate, tako da ne ponesu malenu nagradu za svoj ljubavni zanos, jer nije zakon da u tamu i na putovanje pod zemlju dospēju oni koji su već krenuli putem u nebo, nego da provode život u svetlosti i da budu blaženi putujući jedan sa drugim i, kad okrilate, da okrilate zajedno zbog ljubavi.

4. Završetak

XXXXVIII

Ovim ovolikim, dečaće, i ovako božanstvenim darovima obdarite te prijateljstvo ljubavnikovo; a prisnost s neljubavnikom, koja, pomešana s ljudskom razboritošću, ljudskim darovima upravlja štedljivo, usadiće u ljubljenu dušu prostaštvo koje gomila slavi kao vrlinu i učiniće da se devet hiljada godina oko zemlje i pod zemljom bezumna vrti.

Ovo je naša palinodija, dragi Erote, koju ti prema svojoj snazi darovasmo i primesosmo što možemo lepšu i bolju. Uostalom, morali smo je, radi Fedra, ovde i onde, a naročito u izrazu, malo na pesnički način izreći. Ono pređašnje da mi je prošteno, a ovaj drugi posao dobro primljen! Blag i milostiv nemoj mi ljubavnu vještinu koju si mi dao mi uzeti ni uskratiti u gnevnu, a daj da još više nego sada budem pošovan od lepih!

Ako smo ti u pređašnjoj besedi rekli što nemilo, Fedar i ja, a ti Lisiju, oca one besede, smatraj za krivca i odvrati ga od onakvih beseda, a navrati na filozofiju, kao što se na nju navratio njegov brat Polemarh¹, da i ovaj njegov ljubimac ovde ne pristaje čas uz ovu čas uz onu stranu kao sada, nego da svoj život podesi samo prema Erotu i filozofskim besedama.

spise, bojeći se suda: potomstva, da se ne bi zvali sofistii.

Sokrat. Ne znaš, Fedre, da je slatka okuka² dobila ime po dugačkoj okuci Nila. A osim toga ne znaš da baš oni državnici koji najviše drže do svoga dostojanstva naročito vole pisanje beseda i ostavljaju nje spisa, i baš oni, kad pišu kakvu besedu, svojim obožavaocima ođaju toliku pohvalu da odmah u početku zabeleže imena onih koji ih u svakoj prilici hvale.

Fedar. Šta misliš time? Jer ne razumem.

Sokrat. Zar ne znaš da je u početku spisa kakva državnika najpre zabeležen onaj koji ga hvali?

Fedar. Kako to?

Sokrat. „Svidelo se veću“³, veli otprilike, ili „narodu“, ili obojima, i potom imenuje onoga koji je bio besednik, a time pisac obeležava sam sebe i s mnogo veličanja slavi svoju ličnost. Zatim posle uvoda govori tako da svojim hvaliocima otkriva svoju vlastitu mudrost, i pritom ponekad sastavi veoma dugačak spis. Ili zar ti se ovakva stvar čini da je nešto drugo nego pisana beseda?

Fedar. Meni bar ne.

Sokrat. Ako se, dakle, ova beseda održi, njen sastavljač odlazi radostan s pozornice; ako li se izbrise, i od njegova spisivanja beseda i spisateljskog dostojanstva ne bude ništa, žalosti se on sam i njegovi prijatelji.

Fedar. Te još kako.

Sokrat. Očividno, ne kao oni koji onaj posao preziru, nego kao oni koji mu se čude.

Fedar. Dabome.

Sokrat. A što? Kad kakav besednik ili kralj dospe dotle da steče ugled Likurga⁴ ili Solona ili Darija, pa se kao pisac beseda obesmrta u državi, zar on sam ne misli o sebi da još za života liči na boga, a potomji naraštaji to isto misle o njemu razgledajući njegove spise?

DRUGI GLAVNI DEO:

RASPRAVLJANJE O VALJANOM NAČINU GOVORENJA I PISANJA

1. Šta se iziskuje od pisanja beseda s obzirom na umetnost

a) Postavljanje pitanja kad je pisanje beseda sramotno

XXXIX

Fedar. Molim se s tobom, Sokrate, da nam se to, ako je za nas bolje, i dogodi. A tvojoj se sedi već odavno divim, jer si je mnogo lepše izradio nego pređašnju. Zato me je strah da će mi se Lisija učiniti slabim, ako htedne da se s drugom besedom nadmeće i protiv ove. Ta i nedavno ga je, divni čoveče, jedan od državnika baš za to korio¹ i ružio, i u celoj svojoj pokudnoj besedi nazivao ga sastavljačem beseda. Tako će možda iz osetljivosti prestati sa pisanjem.

Sokrat. Baš smešnu misao, mladiću, iskazuješ, i veoma se varaš u svome prijatelju, ako misliš da je on neki koji strahuje od prekorevanja. A možda misliš da je i onaj koji ga je prekorevao ozbiljno govorio ono što je govorio.

Fedar. Tako mi se zaista činilo, Sokrate. A zacelo i sam znaš da se najuticajniji i najozbiljniji ljudi u državama stide pisati govore i ostavljati svoje

Fedar. Te još kako.

Sokrat. Misliš li, dakle, da koji od takvih ljudi, pa bio on ne znam u kojoj meri ne ljubazan prema Lisiji, prigovara njemu baš to što piše besede?

Fedar. To nije verovatno bar po onome što ti kažeš, jer bi time, kako se čini, prigovarao svojoj vlastitoj sklonosti.

b) *Dokaz da se retorika, da bi imala umetničko obeležje, mora osnivati na istini i filosofiji*

XL

d Sokrat. Ovo je, dakle, svakome jasno da pisanje beseda bar po sebi nije nikakva sramota.

Fedar. Nego?

Sokrat. Tek ono je, po mom misljenju, sramotno ako se ne govori i ne piše lepo, nego sramotno i ružno.

Fedar. Očividno je.

Sokrat. Pa u čemu se sastoji lepo i nelepo pisanje? Treba li, Fedre, da o tome ispitamo Lisiju ili koga drugog koji je ikad nešto pisao ili će pisati, bio to politički spis ili nepolitički, u vezanoj besedi kao pesnik ili u nevezanoj kao prozni pisac?

e Fedar. Pitaš me treba li? Ta radi čega bi ko, da tako kažem, živio, ako ne bi radi takvih užívanja? Jer zacemento ne bi živio radi onih za koje treba već unapred da oseća nezadovoljstvo ili da ih i ne uživa, a to je slučaj gotovo kod svih telesnih užívanja; zato su i s pravom nazvana ropska.

259 Sokrat. Dokoni smo, čini mi se. I u isti mah čini mi se da nas i cvrčci posmatraju, koji nam po svom običaju o podnevnoj žezi nad glavama povrakuju i među sobom se razgovaraju. Kad bi, dakle, primetili da se i nas dvojica kao većina ljudi u podnevnom času ne razgovaramo, nego da dremamo

i da su nas očarali zbog tromosti našega duha, oni bi nam se s pravom podsmevali i mislili da su se nekakvi robovi svrnuli k njima na odmorište i da spavamo kao stado ovaca plandujući oko ovoga izvora. Ako li vide gde se razgovaramo i da nećarani mimo njih brodim, kao brodati mimo Sirene^b, odmah će nam se zadiviti i dati nam onaj dar što su ga dobili od bogova da ga dele ljudima.

XLI

Fedar. Imaju li zaista kakav? Jer, čini mi se, o tome još ništa nisam čuo.

Sokrat. Zaista, čoveku koji voli Muze ne do-
stoji se da o takvim stvarima ništa nije čuo. Priča se da su to nekad bili ljudi, u vreme kad se Muze još nisu rodile. A kad su Muze došle na svet i zabrujala pesma, neki su se od tadašnjih ljudi oduševili od miline, tako da pevajući nisu marili ni za jelo ni za piće, pa su pounirali i ne znajući se. Od njih se potom rađa rod cvrčaka^c, koji je od Muza dobio taj slavni dar da ne treba hrane kad se rodi, nego bez hrane i pica da odmah peva, dok ne umre, i zahtim da dođe k Muzama i da ih izveščuje koji od ovdasnjih ljudi koju poštuje. Terpshoru, na primer, izveščuju o onima koji su joj odavali poštu igrom, da im bolje omile, a Eratu o onima koji su je poštovali ljubavnim pesmama, pa tako i ostale o onom čime se kojoj odaje pošta. A najstarijoj, Kaliopi, i najbližoj posle nje, Uraniji, saopštavaju one koji svoj život provode baveći se filosofijom i poštuju njihovu muzičku umetnost, jer ove se od Muza najviše zanimaju nebom i božanskim i ljudskim govorima, i njihov glas je najlepší. S mnogih razloga, dakle, zaista treba da o nečemu govorimo i da ne spavamo oko podne.

Fedar. Dabome, treba da govorimo.

e Sokrat. Ono, dakle, što malopre naumismo razmotriti, kako dolikuje da se govori i piše i kako ne, treba da razmatramo.

Fedar. Očevidno.

Sokrat. Ne sastoji li se, dakle, nužam uslov za ono što treba da bude lepo i valjano rečeno u tome da se duša onoga koji govori razumeva u istinu onih stvari o kojima želi da govori?

Fedar. Što se tiče toga, dragi Sokrate, slušao sam da onome ko namerava da postane govornik nije potrebno da uči ono što je zaista pravedno, nego samo ono što se sviđa množini koja će rešavati; a isto tako ni ono što je zaista dobro ili lepo, nego ono što će se samo činiti da je takvo, jer na tome se, kažu, osniva nagovaranje, a ne na istini.

Sokrat. Ne treba, Fedre, prosto odbaciti reč koju rekoše mudri ljudi, nego treba ispitati nije li njome rečeno što o čemu vredi govoriti. Ali ni ono što je sada rečeno ne treba pustiti iz vida.

Fedar. Pravo govoriš.

Sokrat. A mi to ovako ogledajmo!

Fedar. Kako?

b Sokrat. Kad bih te ja nagovarao da se bariš od neprijatelja i da radi toga nabaviš konja, a obojica se ne bismo razumevali u konja, nego bih slučajno znao o tebi samo toliko da Fedar od pitomih životinja smatra za konja onu koja ima najveće uši — Fedar. Smešno bi to bilo, Sokrate.

Sokrat. Još ne bi! Ali kad bih te ozbiljno uveravao besedom sastavljenom u pohvalu magarcu, nazivajući ga konjem i tvrdeći da ta životinja sasvim zaslužuje da je čovek ima ne samo kod kuće nego i u ratu, da je prikladna da se na njoj vojuje i da je podesna i za nošenje prtljaga i korisna za mnoge druge stvari —

Fedar. To bi jamačno bilo sasvim smešno.

Sokrat. A zar nije bolje da je prijatelj smešan nego da je opasan i neprijateljski raspoložen?

Fedar. Čini se.

Sokrat. Kada bi, dakle, vešt besednik, koji ne zna šta je dobro a šta zlo, našao isto takvu drugaricu, pa je uveravao, ne sastavljajući pohvalu o magarećoj senci¹ kao da je konj, nego o zlu kao da je dobro, pa proučio šta se množini sviđa i nagovorio je da radi zlo mesto dobra, kakav misliš da će posle toga plod žeti besedništvo od onoga što je sejal²?

Fedar. Bar ne onakav kakav sasvim dolikuje.

XLIII

Sokrat. Nismo li možda, dobri moj, grublje nego što treba obrugali besedničku umetnost? A ona bi možda odgovorila: Šta brbljate, čudnovati ljudi? Ta ja nikoga ko ne poznaje istinu ne primoravam da uči govoriti, nego ako moj savet nešto vredi, tek tada dobija mene ko je stekao ono poznavanje. Ali time se ponosim da bez mene ni onaj koji poznaje istinu nikako neće biti sposobniji da umetnički nagovara.

Fedar. Zar neće imati pravo kad tako tvrdi? Sokrat. Hoće, ako joj presudni razlozi koji nam prilaze potvrde da je ona umetnost: jer, čini mi se da slušam gde nam pristupaju nekakvi razlozi i svedoče da laže i da nije nikakava umetnost, nego neumetnička zanatska okretnost. A prave besedničke umetnosti, kaže Lakonac, bez poznavanja istine niti ima, niti će ikada biti.

Fedar. Ti su nam razlozi potrebni, Sokrate; dovedi ih, dakle, ovamo i ispituj šta i kako govore.

Sokrat. Prilazite, blagorodni pitomci, i uverite Fedra, oca lepe dece¹ da, ako se ne bude dovoljno bavio filozofijom, nikad neće biti ni sposoban da govori ma o čemu. Neka vam odgovara Fedar.

Fedar. Pitajte.

Sokrat. Ne bi li, dakle, uopšte besedništvo bilo neko vođenje duše rečima, ne samo na sudilišti-

b

ma i svima drugim javnim skupovima nego i u privatnim krugovima, i to isto kad je reč i o malenim i o velikim stvarima; i lep glas koji onó, pravilno primenjeno, stiče nije nimalo veći, bile u pitanju važne ili neznahtne stvari? Ili kako si ti o tome slušao?

Fedar. Ne, Diva mi, nisam sasvim tako, nego ponajviše kako se umešno govori i piše u parnicama, i kako se govori u skupštinama. Inače nisam ništa slušao.

Sokrat. Jesi li, dakle, čuo samo za Nestorova i Odisejeva uputstva² u besedništvu, što su ih oni pred Ilijem u dokolici napisali, a za Palamedova nisi čuo?

Fedar. Nisam, Diva mi, ni za Nestorova, osim ako Gorgiju³ ne gradiš nekakvim Nestorom, ili Trasimaha⁴ i Teodora⁵ nekakvim Odisejem.

c

XLIV

Sokrat. Možda. Ali ostavimo ove, nego reci mi ti šta na sudovima rade parničari? Ne prepiru li se, ili šta da kažemo?

Fedar. Baš to rade.

Sokrat. O onom što je pravedno i onom što je nepravedno.

Fedar. Da.

Sokrat. Zar neće onaj ko to umešno radi učiniti da se ista stvar istim ljudima pojavi kao pravedna, a zatim, kad htedne, kao nepravedna?

Fedar. Pa da.

Sokrat. I u skupštinskom govoru da se građanima isto čini čas kao dobro, a čas opet kao suptno?

Fedar. Tako je.

Sokrat. Ne znamo li da je elejski Palamed¹ umešnim govorom postizao takav uspeh da se slušaocima isto činilo i kao slično i kao različno, i kao jedno i kao mnogo, i da miruje i da se opet kreće?

156

Fedar. Još kako.

Sokrat. Ne pojavljuje se umešnost u protivrečenju (ἀντιλογίᾳ), dakle, samo na sudovima i u skupštinskim govorima, nego bi ona, kako se čini, u svemu što se govori bila neka jedina umešnost kojom će neko moći sve izjednačiti sa svačim što se može i sa čim se može, i, što drugi ko izjednačuje i sakriva, iznositi na svetlost.

Fedar. Kako to misliš?

Sokrat. To bi se, mislim, ako ispitujemo, moglo pokazati ovako. Ima li zavaravanja više u stvarima koje se mnogo razlikuju ili u onima koje se razlikuju malo?

Fedar. U onima koje se razlikuju malo.

Sokrat. Ali ćeš postepenim prelazenjima neprimetnije doći na suprotno nego velikim.

Fedar. Kako ne.

Sokrat. Zato onaj ko namerava da zavara drugoga, a sam da ne bude prevaren, treba tačno da raspoznaje sličnost stvari i njihovu nesličnost. Fedar. Razume se da treba.

Sokrat. Hoće li, dakle, biti sposoban da, ako i ne poznaje istinu svake stvari, na drugim stvarima pouzdano raspoznaje malu i veliku sličnost onoga što ne poznaje.

Fedar. To je nemoguće.

Sokrat. Očevidno je, dakle, da se u one koji svojim suđenjima promaše istinu pa se daju zavarati, to zavaravanje uvuklo zbog nekjih sličnosti. Fedar. Da, dešava se tako.

Sokrat. Je li, dakle, moguće da neko bude umešnik u tome da postepenim prelazenjima na osnovu sličnosti od istine svaki put odvodi na ono što je njoj suprotno, ili da se sam čuva od toga, ako nije stekao znanje o tome šta je koja stvar u stvarnosti?

Fedar. Nikada.

Sokrat. Umetnost besedenja, dakle, prijatelju moj, onaj ko ne poznaje istinu nego lovi samo mne-

e

262

b

157

c

nja, doneće nekako smešnu, kako se čini, i lišenu umetnosti.

Fedar. Tako se čini.

v) *Raspravljajnje o besedama u prvom delu s obzirom na njihov umetnički sklop*

XLV

Sokrat. Hoćeš li, dakle, da na Lisijinoj besedi, koju nosiš sobom, i na onima koje izgovorismo da razmotrimo nešto od onoga što smo nazvali umesnim i neumesnim?

Fedar. Radije nego išta; ta sada nekako prazno govorimo, jer nemamo prikladnih primera.

Sokrat. I zaista nekom srećom, kako se čini, izgovorene su obadve besede, a one daju primer kako bi neko ko poznaje istinu u svojim besedama zbijao šalu sa slušaocima i zaveo ih. I ja za to, Fedre, svaljujem krivicu na bogove ovoga mesta¹. Možda su nas, uostalom, i proroci Muza², pevajući nad našom glavom, zadahnuli tim dahom, jer ja bar nemam nikakva dela u kakvoj umetnosti govorenja.

Fedar. Neka bude kako govoriš. Samo razjasni što kažeš!

Sokrat. Dede pročitaj mi početak Lisijine besede!

Fedar. „O mojim si stvarima obavешten, i čuo si kako mislim da nam je korisno ako se ovo dogodi. A nadam se da mi se neće uskratiti ono što molim, jer baš nisam zaljubljen u tebe. Jer ljubavnici se kaju—“

Sokrat. Prestani! U čemu, dakle, ovaj greši i neumetnički postupa, o tome treba govoriti. Nije li tako?

263 Fedar. Jeste.

XLVI

Sokrat. Nije li svakome bar to jasno da se u nečemu od toga slažemo, a u nečemu ne slažemo.

Fedar. Čini mi se da razumem smisao tvoga pitanja, ali kaži još jasnije!

Sokrat. Kada ko izreče reč „železo“ ili „srebro“, ne mislimo li svi na isto?

Fedar. Još kako.

Sokrat. A šta kad ko reče „pravedno“ ili „dobro“? Ne zanosi li se jedan ovamo, drugi tamo, i nismo li nesložni među sobom i sami u sebi?

Fedar. Dabome.

Sokrat. U jednome se, dakle, slažemo, a u drugome ne slažemo.

Fedar. Tako je.

Sokrat. U čemu nas je, dakle, od ovoga drugoga lakše obmanuti, i u čemu besedništvo više može?

Fedar. Očevidno u onom gde se kolebamo.

Sokrat. Onaj, dakle, koji hoće da se bavi besedništvom, taj najpre treba metodički da izvede tu razliku i da nađe obeležje svake od dveju vrsta, u kojoj se gomila mora da koleba i u kojoj ne mora.

Fedar. Lepu bi, zaista, Sokrate, razliku shvatio ko bi to našao.

Sokrat. Zatim, po mom mišljenju, u svakom pojedinom slučaju koji mu se javi ne sme da previdi, nego treba oštro da zapaža kojoj vrsti pripada predmet o kome namerava govoriti.

Fedar. Dabome.

Sokrat. Šta, dakle? Hoćemo li za Erota reći da je on jedna od višeznačnih ili nevišeznačnih stvari?

Fedar. Zaceo jedna od višeznačnih. Ili misliš li da bi ti inače slobodno bilo za njega utvrditi što si baš malopre utvrdio, da je on šteta i za ljubjenika i za ljubavnika, i zatim opet da je on jedno od najvećih dobara?

d Sokrat. Veoma dobro govoriš. Nego reci i ovo — jer zbog svoga zanosa¹ ne secam se više tačno — da li sam objasnio ljubav u početku svoje besede?

Fedar. Jesi, Diva mi, da ne možeš bolje.

Sokrat. E, koliko li većim umetnicima u besedenju nazivaš Nimfe, kéeri Ahelojeve, i Pana², sina Hermova, od Lisije, sina Kefalova! Ili ja nemam pravo, te nas je i Lisija u početku besede o ljubavi primorao da Erota uzmemo kao nešto određeno stvarno, kako je sam hteo, pa je prema tome udesio celu svoju ostalu besedu i dovršio? Hoćeš li da još jednom pročitam o početak?

Fedar. Ako se tebi hoće. Ali onoga što tražiš nema onde.

Sokrat. Čitaj, da čujem njega sama!

XLVIII

264 Fedar. „O mojim si stvarima obavesthen i čuo kako mislim da nam je korisno ako se ovo dogodi. A nadam se da mi se neće uskratiti ono što molim, jer baš nisam zaljubljen u tebe. Jer, ljubavnici se kajaju za svoje milošte, čim je zadovoljena njihova pozuda.“

Sokrat. Zauista, čini mi se da ovaj ni izdaleka ne daje ono što tražimo, jer ne od početka nego s kraja, u obrnutom pravcu, pokušava da prepliva besedu, i počinje onim što bi ljubavnik rekao svome ljubljeniku na svršetku. Ili ne rekoh pravo, Fedre, mila glavolo¹?

b Fedar. Jeste zauista, Sokrate, svršetak, o čemu on govori.

Sokrat. A kako stoji stvar sa ostalim? Zar ti se ne čini da su rečenice u besedi porazbacane? Ili da li ti je jasno da je ono što je rečeno na drugom mestu po nekoj nužnosti postavljeno na drugom mestu, ili koja druga misao? Jer meni se, koji se u to nimalo ne razumem, učinilo da je pisac s priličnom

smelošću izrekao ono što mu se nametalo. A poznajesh li ti kakvo pravilo o pisanju besede, po kome je ovaj to ovakvim redom postavio jedno za drugim?

Fedar. Ti si isuviše ljubazan kad misliš da sam ja sposoban da njegov spis podrobno ocenjujem!

c Sokrat. Ali ćeš, mislim, priznati mi bar ovo: svaka beseda mora biti sastavljena kao živo biće, mora imati svoje vlasito telo, tako da nije ni bez glave ni bez noge, nego da ima i trup i udove, a pisana onako kako dolikuje jedan drugome i celini².

Fedar. Ta kako ne?

Sokrat. Ogladaj, dakle, besedu tvoga prijatelja da li je takva ili drukčija, pa ćeš naći da se ni u čemu ne razlikuje od onoga natpisa za koji neki kažu da je napisan na grobu Mide Frizantina³.

Fedar. Kakav je to natpis, i šta je s njim?

d Sokrat. Evo ti ga:

Tučana devojka ja sam i ležim na Midinu grobu, dokle voda još teče i rastu visoka drveća, uvek ostajuje⁴ ovdje na mnogo zaljenof huncni, svakome putniku javljiam da ovdje je Mida pogreben.

e A da se ništa ne razlikuje da li se što u ovom natpisu govori kao prvo ili kao poslednje, valjda primećuješ, kako mislim.

Fedar. Ismejavaš našu besedu, Sokrate.

XLVIII

Sokrat. Ostayimo, dakle, to, da se ti ne srdiš; a ipak mi se čini da u njoj ima dovoljno primera koje bi čovek mogao posmatrati i njima se koristiti da ni u kom slučaju ne pokušava ugledati se na njih. Nego pristupimo drugim besedama. Jer, kako mi se čini, u njima beše nešto o čemu treba da povedu računa oni koji hoće da o besedama razmislijaju.

Fedar. Na šta to misliš?

Sokrat. Behu, ako se ne varam, jedna drugoj suprotne, jer u jednoj se tvrdilo da treba ugadati onom ko ljubi, a drugoj onom ko ne ljubi.

Fedar. I to odlučno.

Sokrat. Mišljah da ćeš reći po istini: "zaneseno". Nego što sam tražio, baš je to. Ustvrdili smo, naime, da je ljubav nekakav zanos. Zar ne?

Fedar. Da.

Sokrat. A zanosa da imaju dve vrste, od kojih su jednom uzrok ljudske bolesti, a drugom je posledica božje izmene običnoga stanja.

Fedar. Razume se.

Sokrat. A božanski zanos prema četvorici bogova razdelili smo na četiri dela time što smo pro-ročko zadahnuće pripisali Apolonu, misterijsko-svestenički zanos Dionisu¹, pesnički Muzama, i četvrti, ljubavni, koji dolazi od Afrodite i Erota, obeležili smo kao najbolji; i dok smo, ne znam kako, duhom slikali ljubavnu strast pri čemu smo ponekad možda pogodili koju istinu, a ponekad i u drugom pravcu s puta skrenuli, smesali smo ne sasvim neverovatnu besedu i za šalu čedno i pobožno sastavili neku mitsku himnu i slavu mome i tvorme gospodaru Erotu, o Fedre, zaštitniku lepih dečaka.

Fedar. Himnu koju meni baš nije bilo neprijatno čuti.

XLIX

Sokrat. Ovo, dakle, uzмимо odande kako je beseda od kuđenja mogla preći na hvaljenje.

Fedar. Ta kako to misliš?

Sokrat. Meni se čini da je ostalo u stvari izrečeno samo za šalu, ili kako su u neku ruku slučajno upotrebljene dve vrste postupka u mojim besedama, ne bi bilo neprijatno kad bi ko mogao da njihov značaj shvati s tehničke strane.

Fedar. Ta koje su to dve vrste?

Sokrat. U jedan pojam obuhvatnim pogledom sastaviti ono što je kojekuda razasuto, da bi ona, ko svaki put želi da poučava objasnio svoj predmet tačnom definicijom u pojedinom slučaju, kao što je maločas utvrđen pojam ljubavi, bilo dobro ili zlo govoreno. Bar jasnost i besprotivnečnost svojih izvođenja beseda je time postigla.

Fedar. A šta nazivaš drugom vrstom, Sokrate?

Sokrat. Da se isto tako po vrstama može rastaviti i to ud po ud, onako kako je postao, a ne pokušavati razbiti ikoji deo, kao što čini loš kuvar. Nego, kao što su malopre obe naše besede bezumno stianje duše-zajednički uzele kao glavni pojam, i kao što iz jednoga tela izrastu dve polovine te imaju slične nazive, pa se jedna zove leva a druga desna, tako su obe besede i bezumlje uzele kao jedan jedini pojam u nama: jedan koji je rastavljao levu polovinu nije prestao da je opet rastavlja pre nego što je u njoj našao takozvanu levačku ljubav, koju je sasvim s pravom izružio; a drugi nas je doveo zanosu na desnoj strani, i kad je našao i pokazao onu, doduše, istominu, ali opet neku božanstvenu ljubav, pohvalio ju je kao izvor naših najvećih dobara.

Fedar. Sasvim po istini govoriš.

g) Dijalektika i retorika

L

Sokrat. Tim rastavljanjima i sastavljanjima ja sam i sam prijatelj, Fedre, da mogu govoriti i misliti; i ako pomislim da je ko drugi sposoban da posmatra jedno i mnogo u njihovu prirodnom odnosu, za tim idem i koračam „kao za božanskim tragom“. Pa i za one koji to mogu da čine imam ime, za koje bog zna da li je pravilno ili nije: ja ih u svakom slučaju nazivam dosad dijalektičarima¹.

A one koji su ovo sadašnje naučili od tebe i Lisije kaži kako treba nazivati. Ili je to ona veština govorenja kojom se služe Trasmah i drugi i time postali mudri da sami govore i uče tome druge, kojima se hoće da im nose poklone kao kraljevima?²

Fedar. Oni su, doduše, kraljevski ljudi, ali se ipak ne razumeju u ono za što pitaš. Ali se bar meni čini da ovu vrstu pravo nazivaš, nazivajući je dijalektikom; ali za retorstvo čini mi se da nam još izmiče.

Sokrat. Kako veliš? To bi po svoj prilici bilo nešto lepo što je lišeno onoga pa se ipak veštinom stiče. Nikako ga ne smemo zanemariti, ni ti ni ja, nego treba kazati šta li je ono što preostaje od besedništva.

Fedar. Zacelo veoma mnogo, Sokrate, što se nalazi u spisima o besedništvu.

d) *Majstorije u koje se retori suviše uzdaju ne čine suštine besedničke umetnosti*

LI

Sokrat. Baš je lepo što si me na to podsetio. Za uvod najpre mislim da ga treba govoriti u početku besede. Te stvari zovesh — zar ne? — ukrasima veštine.

Fedar. Da.

Sokrat. Što se tiče drugoga, to je neko pripovedanje i zatim svedočanstvo, treće su dokazi, a četvrto su razlozi verovatnosti; a i o potvrđivanju i o sporednom potvrđivanju govori, mislim, onaj odlični učitelj besedništva iz Bizanrije.

Fedar. Misliš na valjanoga Teodora?

Sokrat. Razume se. Zatim o pobijanju i sporednom pobijanju: kako ih treba uređivati pri optužbi i odbrani. Da ne vodimo na sredu divnoga Euenta Paraniat¹, koji je prvi izumeo zavijene nago-veštaje i uzgredne pohvale? A neki kažu da i pri-

godne prekore u stihovima uči radi pamćenja, jer je mudar čovek. Tisiju² i Gorgiju ostavićemo da spavaju; oni su uvideli da ono što ljudi na istinu treba ceniti više nego istinu i snagom svojih beseda čine da se maleno pojavljuje kao veliko, a veliko kao maleno, onom što je novo daju obelježje starinskoga, a suprotnom obeležeje novoga, i iznašli zbijenost govora i beskonačne dužine izvođenja o svakom predmetu. Kad je ovo jednom od mene čuo Prodik³, nasmeja se i reče da je on jedini našao veštinu kakvih beseda treba, a da ne treba ni dugaćkih ni kratkih, nego srednjih.

Fedar. Premudro, Proditel!

Sokrat. A Hipiju⁴ ne spominjemo? Pa mislim da se i stranac iz Elide s njime složio.

Fedar. A zašto ne?

Sokrat. A kako ćemo obeležiti Polov⁵ besednički muzej: diplasiologiju i gnomologiju i ikonologiju i one reči koje mu je Likimnije⁶ poklonio radi gizdanja leporekosti?

Fedar. A zar nije više takvih stvari, Sokrate, našao već Protagara?⁷

Sokrat. Neku pravilnost jezika, sinko, i mnoge druge lepe stvari; ali u veštini govora koji izazivaju sažaljenje i navlače na starost i siromaštvo, čini mi se da je odnela pobedu snaga Halkedonjaninova. U isti mah čovek se izveštio i u tome da mnoge duše rasrdi i da rasrđene opet svojim čarima utiša, kao što reče; i da sumnjiči i da uništi razloge za sumnjičenje kako mu drago bio je veoma sposoban. A što se tiče svršetka besede, čini mi se da su svi imali jednako mišljenje o tome, pa mu jedni nadevaju ime epanod (osvrt), a drugi ovo ili ono.

Fedar. Misliš na ono da besednik na svršetku ukratko podseti slušaoca na pojedine glavne tačke o kojima se govorilo.

Sokrat. Na to mislim, kao i na ono što ti još umesh da kažeš o veštini govorenja.

Fedar. Samo sitnice i o čemu ne vredi govoriti.

Sokrat. Ostavimo sitnice, nego ovo na svetlosti bolje ogledajmo, koju snagu veština ima i kada.

Fedar. I te kako jaku, Sokrate, bar u narodnim skupštinama.

Sokrat. Zacelo. Ali, dragoviću, ogledaj i ti da li se i tebi njihov navitak čini redak onako kao meni.

Fedar. Pokazuj samo.

LII

Sokrat. De, kaži mi ovo: kad bi neko prišao tvome prijatelju Eriksimahu¹ ili njegovu ocu Akumenu i rekao: Ja umem svojim sredstvima na telo uticati, tako da ga, ako hoću, mogu grejati i hladiti i, ako mi se sviđi, izazivati povraćanje ili proliv i mnoge druge takve pojave; i kad se u tome razumem, hoću da važim kao lekar i da takvim činim drugoga kome predam znanje o tome — šta misliš da bi mu odgovorili kad bi to čuli?

Fedar. A šta drugo nego bi ga pitali da li se razume još i u to kod koga i kada sme da sve to pri-
menjuje i do koje mere.

Sokrat. A kad bi odgovorio: Nipošto, nego smatram da je onaj ko je to od mene naučio sam sposoban da čini ono što me pitaš.

Fedar. Tada bi zacelo rekli: Taj čovek je lud, i kako je o tome doznao nešto iz neke knjige ili se namerio na nekakve lekove, on sebi uobražava da je lekar, mada se nimalo ne razume u lekarsku veštinu.

Sokrat. Ili uzmi ovo: kad bi neko prišao Sofoklu ili Euripidu² i rekao da o malenoj stvari ume sastavljati sasvim dugačke govore, a o velikoj sasvim kratke i, kad ga je volja, onakve koji izazivaju sažaljenje, pa zatim opet strašne i pretijive, i još koješta, pa mislio, kad to uči da daje znanje o pevanju tragedija?

Fedar. I ovi, Sokrate, mislim da bi se smejali onome koji bi mislio da je tragedija nešto drugo nego li prikladan sastav delova³ koji se slažu jedan sa drugim i sa celinom.

Sokrat. Ali bar ga ne bi, mislim, prostački psovali, nego kao muzičar kad se nameri na čoveka koji sebi uobražava da se razume u harmoniji, zato što baš ume žicu zategnuti da joj je glas što tanji ili krupniji, ne bi gnevno rekao: „Kukavče, lud si, nego bi kao muzičar blaže rekao: „Dragi moj, onaj ko hoće da se razume u harmoniji treba dabome da i to zna, ali ništa ne smeta da onaj ko je u tvome položaju ni najmanje ne razume od harmonije, jer ti imaš samo nužna prethodna znanja o harmoniji, ali se ne razumeš u samu harmoniju.“

Fedar. Sasvim tako.

Sokrat. Ne bi li, dakle, i Sofokle onome ko bi se pred njim razmetao odgovorio: „Ti umeš samo ono što je potrebno za tragediju, ali ne nju samu“; i Akumen: „Ti se razumeš u ono što je potrebno za lekarsku veštinu, ali ne i u njoj samoj.“

Fedar. Svakako.

LIII

Sokrat. A šta? Da su slatkoreki Adrast⁴ ili i Perikle⁵ čuli za ona prelepa besednička sredstva što ih baš sad razmatramo, za brahiologije i ikonologije i sve ono drugo što smo razmotrili i rekli da još treba ogledati na svetlosti, bi li oni srdito, kao ja i ti, iz grubosti kazali koju neučivu reč protiv ljudi koji su ono napisali i uče kao uputstvo u besedništvo, ili bi nas, kao pametniji od nas, obojicu ukorili i rekli: „Fedre i Sokrate, ne treba se ljutiti nego praštati ako se neki ljudi ne razumeju u dijalektiku i ne mogu da odrede šta je u stvari besedništvo, a zbog toga stanja, zato što su imali samo potrebna znanja o besedničkoj veštini, pomislili su da su pro-

nasli besedništvo i sebi uobražavaju da su time što su druge učili, ove na savršen način uputili u besedništvo; a kako se svaka pojedinost na uverljiv način izgovori i kako se delovi sastavljaju u celinu, za tu malenkost trebalo bi da se sami njihovi učenici postaraju u svojim govorima.

Fedar. Ali zaista, Sokrate, čini mi se da tako otprilike stoji stvar s umetnošću koju ti ljudi uče i pišu kao besedništvo, i meni se čini da si istinu rekao. Ali onu umetnost koja istinski uči besedništvo i uveravanje kako i odakle bismo je mogli steći?

Sokrat. S mogućnošću, Fedre, da postaneš savršen takmičar, stvar po svojoj prilici, a možda čak i nužno, stoji isto onako kao i u drugim oblastima: ako ti je od prirode dana besednička obdarenost, bićeš znamenit besednik, ako se povrh toga latiš učenja i vežbanja; ali ako ti što od ovoga bude nedostajalo, utoliko ćeš biti nesavršen. A koliko u tome ima umetnosti, to se, čini mi se, ne stiže na putu kojim idu Lisija i Trasmah.

Fedar. Nego na kom?
Sokrat. Čini mi se nesumnjivo, dragi moj, da je Perikle od svih najsvršeniji postao u besedništvu.
Fedar. Kako to?

d) Osnovi besedničke umetnosti

LIV

270 Sokrat. Svima velikim umetnostima treba oštroumnija i visoka umovanja o prirodi, jer ono uzvišeno mišljenje i u svemu probojna snaga zacelo odavde ulazi u njih, a to je i Perikle bio stekao i dodao svojoj prirodnoj obdarenosti. Jer, kad se namerio, mislim, na Anaksagoru koji je bio takav, on je, pun dubokih umovanja i dostigavši suštinu uma i bezumlja, o čemu je Anaksagora onako opširno govorio,

odande preneo u besedništvo ono što mu je bilo korisno.
Fedar. Kako to misliš?
Sokrat. S besedničkom umetnošću stvar stoji zacelo isto onako kao i sa lekarstvom.

Fedar. Kako to?
Sokrat. U jednoj i u drugoj treba razlikovati prirodu; u jednoj prirodu tela, a u drugoj prirodu duše, ako hoćeš ne samo navikom i iskustvom nego veštinom da telo lekovima i hranom isceljuješ i dajes mu snagu, a duši besedama i utvrđenim poslovanim da dajes rečitost koju mu drago i vrsnoću.

Fedar. Zacelo, Sokrate, stvar tako stoji.
Sokrat. Misliš li da je moguće kako treba poznati prirodu duše bez poznavanja prirode vasione?
Fedar. Bar ako treba u neku ruku verovati Hipokratu², potomku Asklepijevića, ne može se ni priroda tela poznati bez toga postupka.

Sokrat. On to s pravom tvrdi, dragi prijatelju. Ali osim Hipokrata treba pitati i razum i posmatrati da li se on s time slaže.
Fedar. Priznajem.

LIV

Sokrat. A ti gledaj šta o prirodi tvrde Hipokrat i pravi razum. Ne treba li prirodi ma koje stvari ogledati ovako? Pre svega, da li je prosto ili mnogo-vrsno ono u čemu sami hoćemo da budemo umešani i sposobni da i drugoga takvim činimo; zatim — ako je stvar prosta — ispitati kakvu snagu ima po sebi ili da utiče na nešto ili da prima čije uticaje; ako li ima više vrsta, treba li ih nabrojiti i, kao ranije prostu stvar, tako isto razmotriti svaku pojedinu: na što ona po svojoj prirodi utiče ili kako i s koje strane prima uticaje?

Fedar. Tako se čini, Sokrate.

Sokrat. Postupak bez toga bar bi ličio na hod slepca; ali onaj koji se nekom stvari umešno bavi nikako se neće smeti upoređivati sa slepcem ni sa glušcem; štaviše, očevidno je da će onaj ko nekoga umešno upućuje u besedništvo tačno mu objasniti pravu suštinu onoga na što će besedništvo primeniti: a to će zacemento biti duša.

Fedar. Da šta?

Sokrat. Dakle, sva njegova borba uperena je na to; jer on teži da u njoj stvori uverenje. Zar ne?
Fedar. Da.

Sokrat. Prema tome, očevidno je da će Trasmah i svaki drugi koji revnosno daje uputstva u besedništvo, najpre sa svom tačnošću dušu opisati i zorno predstaviti, da li je duša istovrsno jedinstvo ili je kao telo mnogovrsna, jer to zovemo objašnjenjem njene suštine.

Fedar. Sasvim je tako.

Sokrat. A drugo, na što i kako ona utiče po svojoj prirodi i kakve prima uticaje i odakle.

Fedar. Da, da.

Sokrat. A treće, kad razredi vrste beseda i vrste duše i njihova stanja, ogledaće uzroke, prilagođujući jedno drugome i pokazujući s kojega se razloga jedna takva i takva duša izvesnim besedama može uveravati, a druga ne može! U svakom slučaju, dragi moj, što bude na drugi način razlagano ili govoreno nikad neće biti govoreno ili pisano ni što drugo ni ovo. Ali sadašnji pisci udžbenika za besedništvo, koje si ti slušao, lukavi su i tajne, mađa dušu sasvim dobro poznaju. Zato, pre nego na ovaj način budu govorili i pisali, nemojmo im verovati da pišu po umetničkim pravilima.

Fedar. Na koji to način?

Sokrat. Same reči nije lako reći; ali kako treba pisati, ako neko želi da piše po umetničkim pravilima koliko je god moguće, to ću kazati.

Fedar. Govori, dakle.

Sokrat. Kako se značaj besede sastoji u vodenju duše, mora onaj ko želi da bude sposoban besednik znati koliko vrsta duša ima. Ima ih, dakle, toliko i toliko, pa takvih i takvih, na osnovu čega jedni ljudi postaju ovakvi, a drugi onakvi. Kad se to razredi, ima opet beseda toliko i toliko vrsta, a svaka je takva i takva. A ovakvi ljudi ovakvim besedama s navedenog uzroka lako se mogu nagovoriti na radnje ovakve vrste, a onakvi zbog te okolnosti teško.

Razume se, onaj ko je to dovoljno shvatio, i kad potom vidi kako se stvar u praktičnom životu nalazi i dešava, treba da ima snage da je oštrim poimanjem prati: inače mu ništa više ne koriste pravila što ih je slušao kad je učio. A kad bude dovoljno sposoban da kaže kakav se čovek kakvim besedama uverava, i kad mogne, ako mu neko pristupi, da ga do kraja prozre i oceni: „Onakav čovek i onakva priroda, o kojoj je tada bilo reči, sada se stvarno nalazi preda mnom, i njoj treba prići ovakvim besedama na ovakav način da je nagovorim na ovo“ — a kad sve to već ima, pa još ume da pogodi pravo vreme kada treba besediti, a kada prestati, i kad opet mogne razlikovati kratke i ganutljive i preterane besede i sve pojedine oblike besede, i kad je za njih podesna prilika, a kad nije, tada je uputstvo lepo i savršeno izrađeno, a pre nije. Ali propusti li samo nešto od toga kao besednik ili učitelj ili pisac, a ipak ustvrdi da besedi pravilno, imate pravo onaj ko mu ne veruje. „Kako, dakle?“ , pitate možda naš pisac, „Fedre i Sokrate, čini li vam se tako?“ Ili se treba zadovoljiti drukčije pisanim uputstvom u besedništvo?

Fedar. Ne može, Sokrate, nikako biti drukčije, a ipak se zadatak ne čini lak.

Sokrat. Istinu govoriš. Zato svaku besedu treba okretati i gore i dole i ogledati da li se gdegod pokazuje kakav lakši i kraći put k njoj, da se ne

c udara uzalud putem dugackim i krševitim, kad se može kratkim i ravnim. Nego ako znaš kakvu pomoć koju si čuo od Lisije ili od koga drugoga, sećaj se i pokušaj je kazati.

Fedar. Što se tiče samo pokušaja, znao bih, ali sada ovako ne umem baš ništa da kažem.

Sokrat. Želiš da ja kažem koju reč što sam je čuo od nekojih koji se time bave?

Fedar. Da šta?

Sokrat. Govori se, dabome, Fedre, da je pravda i kurjak — dobije svog branioca.

Fedar. Pa i ti postupi tako!

d

LVIII

e Sokrat. Oni tvrde: stvar ne treba nimalo onako veličati ni izdaleka je izvoditi dugackim okolišenjima. Jer, kao što smo već rekli, u početku ovoga razlaganja, baš nimalo istine o pravednim ili dobrim stvarima, ili i o ljudima koji su takvi po prirodi ili po vaspitanju, ne treba u sebi da ima onaj ko želi da postane odličan besednik. Ta nikome na sudovima baš nimalo nije stalo do istine u tim stvarima, nego samo do onoga što se može verovati. A ovo je privedno, i na to treba da obraća svoju pažnju onaj ko želi da besedi pravilno. Jer, ponekad ne treba izmisliti ni ono što se zaista dogodilo, ako nije verovatno da se zbiljo, nego samo ono što liči na istinu, kako u optužbi tako i u odbrani. I uopšte onaj ko besedi svakako treba da kao tačku za pravac uzima ono što liči na istinu, a sa istinom često da se oprosti. Jer, ako se to dešava kroz celu besedu, time su ispunjeni svi zahtevi umetnosti.

Fedar. Isto si, Sokrate, izveo što govore oni koji se grade da su umetnici u besedama. Ta setih se da smo se u predašnjem dotakli takve stvari; ali to se čini veoma važno onima koji se time bave.

Sokrat. Ta baš si Tisiju sasvim tačno proučio. Neka nam, dakle, Tisija kaže i to da li on pod onim

273

172

b što liči na istinu razumeva nešto drugo nego ono što se sviđa gomili.

Fedar. Ta šta bi drugo?

c Sokrat. Izumeo je, kako se čini, mudro i u istini mah napisao ovo: „Ako kakav slab ali hrabar čovek izbije jaka i plašljiva i uzme mu ogrtač ili što drugo, pa ga zato dovedu na sud, tada nijedan od njih ne sme govoriti istinu, nego onaj plašljivi treba tvrditi da ga onaj hrabri nije istukao sâm, a ovaj treba dokazivati da su bili sami, ali da se uvek drži onoga: kako bih se ja ovakav usudio da dirnem u onakva? A drugi neće priznati svoju plašljivost, nego će pokušavati da nešto drugo slaže i time će možda na neki način svom protivniku dati u ruke nepobitan dokaz. Pa tako opritlike i u drugim prilikama stoje stvar sa onim što se umešno govori. Zar ne, Fedre?

Fedar. Pa da.

d Sokrat. Eji! Čini se da je izvanredno skrovitu tajnu otkrio u svojoj veštini Tisija ili drugi bio ko mu drago i odakle mu drago. Uostalom, dragi prijatelju, treba li da kažemo ovom čoveku ili ne — Fedar. A šta?

LVIII

e Sokrat. Već davno, Tisija, pre nego što si ti došao ovamo, baš smo mi tvrdili da je ovo što liči na istinu prionulo uz gomilu zbog svoga ličenja na istinu. A što se tiče sličnosti, pokazali smo malopre da ih svugde onaj ko zna istinu najlepše ume nalaziti. Ako ti zato što drugo tvrdiš o besedničkoj umetnosti, slušali bismo; ako ne, verovacemo onome što smo sada razložili, to jest: ako neko ne nabroji prirodne obdarenosti onih koji će slušati, i ne uzimogne predmete razlikovati po vrstama i jednim pojmom obuhvatiti u svakom pojedinom slučaju, takav nikad neće biti umetnik u oblasti beseda koliko je to čoveku moguće. A te sposobnosti nikad neće steci bez velika

173

napora. A ovome ne treba da se izlaže razuman čovek zato da govori i saobraća s ljudima, nego da može govoriti samo ono što se dopada bogovima, a i na njihovo zadovoljstvo da u svemu radi prema svojoj snazi. Jer, zaista, Tisija, — tako kažu ljudi koji su mudriji nego mi — onaj ko ima pameti ne sme misliti na to da ugađa onima koji zajedno s njim robuju, osim uzgredom, nego gospodarima dobrim i dobra porekla. Stoga se ne začudi, ako je okolišenje dugačko jer radi velikih stvari treba okolišiti, a ne kako se tebi čini. Zaista će, kao što uči naše posmatranje, ako neko ushte, i ovaj drugi uspeh najlepše poteći iz onoga.

F e d a r. Čini mi se da je prelepo govoreno, Sokrate, kad bi ko samo bio sposoban za to.

S o k r a t. Ali lepo je da onaj ko se predaje lepu poslu i pretrpi ono što mu padne u deo da trpi.

F e d a r. Još i kako.

S o k r a t. Dakle, o umetnosti i umetničkim nedostacima u besedeju neka je dosta.

F e d a r. Razume se.

S o k r a t. O podesnosti i nepodesnosti pisanja, pod kojim bi uslovima ono bilo dobro a pod kojim nepodesno, preostaje još da govorimo. Zar ne?

F e d a r. Da.

2. Šta se iziskuje od pisanja s obzirom na prikladnost

LIX

S o k r a t. Znaš li, dakle, kako ćeš bogu najviše ugoditi svojim pokazivanjem besedništva na delu ili svojim učenjem o besedništvu?

F e d a r. Nikako ne znam. A ti?

S o k r a t. Mogu pripovedati bar jednu priču starih, a istinu znaju samo oni. A kad bismo je sami našli, da li bismo tada još šta marili za tuđa mnjenja?

F e d a r. Smešno pitanje! Nego ono što veliš da si čuo, kazuj.

S o k r a t. Čuo sam, dakle, da je kod Naukratije u Egiptu bio neki od tamošnjih starih bogova, kome je posvećena i sveta ptica, koju nazivaju ibis², a samom bogu ime je Teut³. Ovaj je prvi izumeo i broj i račun, geometriju i astronomiju, a osim toga i igru na kamačke i na kocke, i naposletku i pismene znakovne. A kao kralj vladao je tada nad celim Egiptom. Tam⁴ u velikom gradu gornje zemlje, koji Heleni nazivaju egipatskom Tebom, kao što boga nazivaju Amonom. Tamu dođe Teut, pokaže mu svoje veštine i reče da ih treba razdati svima Egipćanima.

Tam upita kakvu korist daje koja veština, a kad ih je Teut redom objašnjavao, ovo je kudio, a ono hvalio, kako bi mu se kad činilo da što lepo ili nelepo govori. A mnogo je, priča se, Tam Teutu o svakoj veštini izrekao i u jednom i u drugom pravcu, a to sve redom napomenuti bilo bi opširno. Ali kad je došao do pismenih znakova, reče Teut: „Ovo znanje, kralju, učinice da Egipćani budu mudriji i da bolje pamte, jer je nađen lek za pamćenje i za mudrost.“

Ali Tam odgovori: „Veoma dovitljivi Teute, jedan može da proizvede veštine, a drugi da oceni koliko je u njima štete i koristi za one koji će se njima služiti. Tako si i ti sada, kao otac pismenih znakova, u dobroj nameri rekao suprotno onome što oni mogu. Oni će, naime, u dušama onih koji ih nauče radati zaborav zbog nevežbanja pamćenja, jer će ljudi, uzdajući se u pismo, sećanje izazivati spolja stranim znacima, a neće se sećati iznutra sami sobom. Nisi, dakle, izumeo lek za pamćenje, nego za opominjanje, a učenicima nosiš prividnu, a ne istinitu mudrost, jer kad postanu mnogoslušalice bez nastave, uobražavaće sebi da su i sveznalice, iako su većinom neznaalice i teško podnošljivi u saobraćaju, jer su postali nazovimudraci a ne mudraci.“

F e d a r. Sokrate, lako ti smišljaš priče iz Egipta i odakle god hoćeš.

Sokrat. A ljudi, prijatelju moji, u svetinji Diva dodonskoga rekoše da je prve prorocke reči izrekao hrast. Kako, dakle, tadašnji ljudi nisu bili toliko mudri kao vi mladi, njima je u njihovoj bezazlenosti bilo dovoljno da slušaju hrast i kamen, kad bi samo istinu govorili. Ali tebi valjda nije sve jedno ko je onaj ko govori i odakle je. Jer ne gledaš samo na to da li stvar stoji ovako ili drukčije.

Fedar. S pravom si me ukorio, i meni se čini da stvar s pismom stoji onako kako govori onaj iz Tebe.

LX

Sokrat. Dakle, onaj ko misli da je u pismenom beleženju ostavio neko učenje o veštini, pa i onaj ko ga prihvata kao da će iz pismenih znakova proizici nešto jasno i pouzdano, taj je pun nedotupavnosti i zaista ne razumeva Amonovo protoštvo, misleći da pisane reči imaju još neki drugi smisao nego taj da onoga koji zna podsete na ono o čemu su pisane.

Fedar. Bas je tako.

Sokrat. Jer, evo, Fedre, pismo ima u sebi nešto čudnovato, i u tome ono zaista liči na slikarstvo: ta i proizvodi slikarske umetnosti stoje pred nama kao da su živi; ali ako ih nešto upitaš, oni sasvim dostojanstveno ćute. Isti je slučaj i kod slova: čovek bi pomislio da govore kao da nešto razumeju; a ako ih upitaš da shvatiš nešto od onoga što se govori, svagda kazuju samo jedno te isto. A potom: kad su jedanput napisana, svaka reč tumara ovamo i onamo, isto tako k onima koji je ne razumeju kao i onima kojima nije namerjena, pa se ne zna s kime treba govoriti, a s kime ne. A zlostavljena i nepravično ružena uvek treba roditelja kao pomoćnika: jer sama niti može sebe odbraniti niti sebi pomoći.

Fedar. I to si sasvim pravo rekao.

Sokrat. A šta? Drugu reč da ogleđamo, ovoj 276
rođenu sestru, ne samo na koji način postaje nego i koliko je po prirodi bolja i moćnija od ove?

Fedar. Koja je to i kako veliš da postaje?

Sokrat. Ona koja se s poznavanjem stvari upisuje u dušu onoga koji uči, a uine sama sebe da brani i zna govoriti i ćutati s kojima treba.

Fedar. Misliš na živu i dušatu reč onoga koji zna, a čija bi se pisana reč mogla s pravom obeležiti kao senka žive.

LXI

Sokrat. Dabome. Nego odgovori mi na ovo: bi li pametan zemljoradnik ono seme koje za koje bi mario i želeo da mu donese roda, ozbiljno leti sejao u Adonidove gradinice i radovao se gledajući kako je ono za osam dana lepo u visinu poraslo, ili bi to radio radi igre i radi praznika, ako bi to uopšte činio; ili bi seme do koga mu je stalo posejao prema zemljoradničkoj veštini onde gde treba i bio zadovoljan ako bi ono što je posejao do osmoga meseca dozrelo.

Fedar. Tako bi nekako, Sokrate, postupio sa semenom do koga mu je ozbiljno stalo; a s drugim postupio bi samo onako kako ti kažeš.

Sokrat. I hoćemo li za onoga koji zna šta je pravednost i lepota i dobrota kazati da za obdelavanje svoga semena ima manje pameti nego li zemljoradnik?

Fedar. Nipošto.

Sokrat. Dakle, neće ni to seme ozbiljno sejati kroz trstiku i u crnu vodu pisati recima koje niti mogu same sebi pomagati niti mogu istinu dovoljno naučiti.

Fedar. Verovatno je da neće.

Sokrat. I neće. Nego pismene gradinice, čini mi se, sejaće radi igre i, ako uspiše, pisace sabirajući

uspomene i za sebe ako bi dospeo u zaboravnu stariju, i za svakoga drugoga ko ide istim tragom, i radovala se gledajući ih kako nežno rastu. A kad se drugi predaju drugim zabavama, razgaljujući se terevenkama i drugim sličnim uživanjima, tada će onaj, čini mi se, mesto toga provoditi vreme u toj igri.

F e d a r. Prema lošoj igri, Sokrate, ističeš prelepu igru onoga koji ume nalaziti zabavu u rečima, pričajući o pravednosti i drugim temama o kojima govoriš.

S o k r a t. Doista je tako, moj dragi Fedre, ali mnogo je lepši, mislim, ozbiljan rad kad neko, služeći se dijalektikom, odabere podnesnu dušu i značajki sadi i seje u nju reči koje mogu da budu od pomoći i same sebi i onome ko ih je posejao, i ne ostaju jalove, nego donose ploda, iz kojega u novim srcima neprestano izbija nov usev, koji predano dobro uvek održava besmrtnim i onoga koji ga ima čini blaženim koliko god je čoveku moguće da to bude.

F e d a r. Ta to još mnogo lepše govoriš.

3. Rešenje pitanja kad je pisanje prekorno

LXII

S o k r a t. Sada, naposletku, Fedre, možemo rešavati ranije postavljeno pitanje, pošto smo se u ovom složili.

F e d a r. Koje?

S o k r a t. Ono koje smo hteli da vidimo, pa smo dospeli ovamo: to jest da ispitujemo Lisiji učinjenu zamerku o pisanju beseda, pa i same besede koje bi bile pisane po pravilima, a koje van pravila. Šta je, pak, pravilno, a šta nije, čini mi se da je dovoljno objašnjeno.

F e d a r. Zacelo. Ali podseti me još jedanput kako.

S o k r a t. Pre nego ma ko poznaje istinu o pojedinim stvarima o kojima govori ili piše, i pre nego se osposobi da svaku stvar samu odredi, a posle određenja opet ume da je rastavi na njene rodove sve do granice rastavljivosti; i pre nego na isti način pronikne u prirodu duše, tražeći rod koji pojedinoj duši odgovara, i potom svoju besedu sastavlja i udešava tako da mnogostranoj duši daje mnogostrane i s njome u svemu saglasne besede, a prostoј proste, pre neće biti sposoban da na pravilan način koliko je od prirode dano upravlja rodom besede, ni za pouku ni za nagovaranje, kao što je to celo naše dosadašnje raspravljanje utvrdilo.

F e d a r. Dabome da se to tako otprilike pokazalo.

LXIII

S o k r a t. A što se opet tiče pitanja da li je lepo ili ružno govoriti i pisati, i na kojim se okolnostima pritom zasniva neka zamerka ili ne, nije li to ukratko objasnilo ono što je rečeno malopre —
F e d a r. Koje?

S o k r a t. Ovo: bilo da je Lisija ili ko drugi ikad nešto napisao ili bude napisao privatno ili javno kao zakonodavac, kao pisac kakva političkog predmeta, misleći da je u njemu neka velika pouzdanost i jasnoća, to je za pisca sramota, rekao mu to ko ili ne rekao. Jer, ko ništa ne zna ni na javi ni u snu o pravdi i nepravdi, o dobru i zlu, taj se zaista ne može oseti prekoru sramote, ma cela gomila pohvalila njegov ponašanje!

F e d a r. Zacelo ne može.

S o k r a t. Ali onaj ko smatra da u reči pisanjima o kom predmetu mora da bude mnogo igre, i da nikad nijedna reč, bila ona pisana u metru ili bez njega, nije dostojna velika truda da bude pisana ili govorena, kao što su rapsodske besede, koje se bez umetnutog ispitivanja i pouke govore samo radi na-

Pišava rpe

278 govaranja, nego da stvarno najbolje takve reći služe samo kao sredstvo podsećanja onima koji znaju; a da se, naprotiv, samo u onima koji se uče i govore radi učenja i stvarno u dušu pišu o pravdi i lepoti i dobroti, pojavljuje ono što je jasno i savršeno i dostojno truda; i da samo takve besede čovek treba nazivati u neku ruku svojom pravom decom, ponajpre omu u njemu samome, ako bi se u njemu našla kao njegov izum, zatim one koji su se kao njegovi potomci i sestre u isti mah na dostojan način rodile u drugim dušama; a ostalih se kloni, — taj mi se, Fedre, čini da predstavlja onakav uzor s kakvim bismo ja i ti želeli da oba postanemo jednaki.

ZAVRŠETAK. PISAC I FILOSOF. MOLITVA

LXIV

c Sokrat. Neka bude, dakle, već dosta naše šale o besedničkim stvarima; pa ti idi i govori Lisiji da smo nas dvojica sišli k izvoru i prebivalištu Nimfa, i tu čuli glasove koji su nam naredili da se Lisiji i ako još ko drugi sastavlja besede i isto tako Homeru i ako je još ko drugi spevao pesme s muzičkom pratnjom ili bez nje, treće Solonu i svakome ko je u političkim besedama, nazivajući ih zakonima, napisao spise, kaže ovo: ako je to sastavio najuči kakofoniji istina, i ako se može braniti kad pođe na saslušavanje o onom što je napisao, pa je sam kadar svojom usmenom besedom pokazati da je njegov pisana beseda loša, takva čoveka ne treba nazivati imenom kakvim se zovu ovi, nego po onome čime se on ozbiljno zanimao.

d Fedar. Kakvo mu, dakle, ime daješ?
Sokrat. Nazivati ga mudračen, Fedre, to se bar meni čini da je suviše velika stvar i da samo bogu dolikuje. Ali, ili prijateljem mudrositi ili nećim

sličnim: s time bi se on sam pre složio, a to bi mu i bolje dolikovalo.

e Fedar. To bi stvari sasvim odgovaralo.
Sokrat. Zar nećeš opet onoga koji nema ničeg dragocenijeg nego ono što je sastavio ili napisao posle duga okretanja i gore i dole, spajanja jednog sa drugim i brisanja, zar nećeš toga s pravom nazvati pesnikom ili piscem beseda ili piscem zakona?

Fedar. Dabome!
Sokrat. To, dakle, kaži svome prijatelju.
Fedar. A šta? Kako ćeš ti uraditi? Ta ni tvoga prijatelja ne treba mimoći.

Sokrat. Koga to?
Fedar. Lepoga Isokratata! Šta ćeš njemu poručiti, Sokrate? Šta ćemo reći da je on?

Sokrat. Još je mlad Isokrat, Fedre. Ali šta očekujem od njega, kazacu.
Fedar. Pa šta?

Sokrat. Čini mi se da je on svojom obdarenošću kudrikamo bolji nego Lisijine besede, i da je sličen od blagorodnije čudi. I zato ne bi nikakvo čudo bilo kad bi on u zrelijim godinama, baveći se istim besedama kao i sada, kao decu ostavio iza sebe sve one koji su se ikad prihvatili beseda, pa ako se još ni time ne bi zadovoljio, većem uspehu poveo ga neki božanski nagon. Jer od prirode, prijatelju moj, u njegovoj duši leži neka filofska crta. Ovo, dakle, ja od ovdasnjih bogova poručujem Isokratu kao momu ljubimcu, a ti ono Lisiji kao svojemu.

Fedar. Tako će se dogoditi. Ali hajdemo, jer je i omara popustila.
Sokrat. Ne dolikuje li da se pre odlaska pomolim ovdasnjim bogovima?

Fedar. Da, naravno!
Sokrat. O dragi Pane i vi drugi bogovi koji ste ovdde, dajte mi da budem lep unutra, i da se sva moja spoljašnjost slaže s mojim unutrašnjim osobinama. Da bogatim smatram mudraca. A zlata da

imam toliko koliko ga ni nositi ni voziti ne bi mogao
niko drugi nego samo razborit čovek.

Treba li nam još nešto drugo, Fedre? Ja sam za
sebe dovoljno molio.

F e d r a r. I za mene moli to isto! Jer prijateljima
je sve zajedničko.

S o k r a t. Hajdemo!

NAPOMENE I OBJAŠNJENJA

IJON

ii

O ILIJADI

Sokrat. Dobro nam došao, dragi Ijone! Odakle si nam sada prispeo? Zacemento iz Efesa, svoga zavičajca?

Ijon. Nikako, Sokrate, nego iz Epidaura², sa Asklepijevih igara.

Sokrat. Kako? Zar Epidaurani u čast boga priređuju i nadmetanje rapsoda?

Ijon. Dabome, kao i druga muzička nadmetanja.

Sokrat. Pa šta? Jesi li nam se i ti nadmetao? I koju si nagradu odneo?

Ijon. Odneli smo prvu nagradu, Sokrate.

Sokrat. Dobro govoriš! Nego gledaj kako ćemo pobediti i o Panatinskom prazniku³.

Ijon. I to će biti, ako bog htjedne.

Sokrat. Već sam više puta, Ijone, pozavideo vama rapsodima slušajući vašu umetnost! Jer, što se, s jedne strane, uvek pojavljujete u ruhu onako kako dolikuje vašoj umetnosti i pokazujete se u punom sjaju lepote, a, s druge strane, što vam je dužnost da se bavite ne samo mnogim drugim odličnim pesnicima nego, pre svega, i Homerom, najboljim i najbožanstvenijim od svih pesnika, i što prodirete u duh njegova pesništva, a ne tužite samo reči, — sve je to dostojno zaviđenja. Jer niko ne bi mogao postati rapsod kad ne bi razumeo smisao pesnikovih reči. Ta rapsod treba da tumači slušaocima pesnikove misli, a taj zadatak on ne može izvršavati ako ne zna

šta pesnik misli. Sve su te stvari, dakle, takve da izazivaju zavist protiv vas.

II

d Ijon. Istinu govoriš, Sokrate. Meni je bar uvek najviše stalo do te strane naše umetnosti, i mislim da niko ne ume o Homeru govoriti bolje nego ja, ni Metrodor iz Lampsaka, ni Stesimbrot⁴ sa Tasa, ni Glaukon⁵, niti je uopšte iko drugi, bio savremenik ili prethodnik, ikad izneo toliko obilje lepih misli o Homeru koliko ja.

Sokrat. Dobro govoriš, Ijone: ta očevidno je da mi nećeš odbiti da te čujem kako tumačiš Homera.

Ijon. Zacelo, Sokrate, vredi čuti kako sam izvanredno iskitio Homera; stoga smatram da sam dostojan da budem ovenčan zlatnim vencem od homerida.

531 Sokrat. Budi uveren, ja ću naći vremena da te u drugoj prilici čujem. A sada mi odgovori na ovo pitanje: da li si ti sposoban da tumačiš samo Homera ili i Hesioda i Arhiloha?

Ijon. Ne, ne, samo Homera, jer to je, čini mi se, baš dovoljno.

Sokrat. A ima li nešto o čemu Homer i Hesiod govore iste stvari?

Ijon. Ja bar mislim da ima, i to mnogo toga.

Sokrat. Da li bi ti onda lepše protumačio ono što Homer kaže o tim stvarima ili ono što kaže Hesiod?

b Ijon. Podjednako bih, Sokrate, protumačio bar ono gde kažu isto.

Sokrat. A kako bi protumačio ono gde se oni ne slažu? O proročkoj veštini, na primer, kaže nešto ne samo Homer nego i Hesiod.

Ijon. Kažu zacelo.

Sokrat. Šta, dakle? Što ta dva pesnika o proročkoj veštini kažu saglasno ili različito, da li bi ti to lepše protumačio nego bilo koji izvanredan vrač?

6

Ijon. Lepše bi to učinio vrač.
Sokrat. Ali kad bi ti bio vrač i doista umeo da protumačiš ono o čemu se govori saglasno, ne bi li umeo da objašnjavaš i ono o čemu se govori različito?

Ijon. Očevidno je da bih umeo.

c Sokrat. Zašto si, dakle, sposoban da tumačiš Homera a ne Hesioda, ni kojega od drugih pesnika?

III, da li Homer govori o nekim drugim stvarima a ne o onima o kojima govore svi ostali pesnici? Nije li u njegovim pesmama najviše reč o ratu i o saobraćaju ljudi jednih sa drugima, dobrih i loših, stručnih i nestručnih, i o ponašanju bogova jednih prema drugima i prema ljudima, kako saobraćaju, i o nebeskim pojavama, kao i prilikama u Hadu, i o poretku i bogova i heroja? Nisu li to stvari što ih je Homer obradio u svojim pesmama?

d Ijon. Istinu govoriš, Sokrate.

III

Sokrat. A šta? Zar drugi pesnici ne pevaju o istim stvarima?

Ijon. Pevaju, Sokrate, ali ne isto onako kao

Homera.

Sokrat. Kako? Dakle, svakako lošije?

Ijon. Da, mnogo lošije.

Sokrat. A Homer bolje?

Ijon. Dabome, bolje, tako mi Diva.

Sokrat. Ijone, mila glavo, kad u razgovoru o aritmetički u kome mnogi učestvuju jedan govori najbolje, neće li se neko naći ko će poznavati onoga ko dobro govori?

Ijon. Naći će se, velim.

Sokrat. Da li, dakle, onaj isti koji poznaje

i one što loše govore, ili neko drugi?

Ijon. Svakako isti.

Sokrat. Nije li to onaj koji se razume u aritmetiku?

7

I j o n. Jeste.

S o k r a t. Šta, dakle? Kad mnogi raspravljaju o tome koja jela zdravlje unapređuju, te jedan govori najbolje, da li će jedan ocenjivač poznati onoga ko najbolje govori, a neki drugi onoga koji lošije govori, ili će to biti jedno i isto lice?

I j o n. Očevidno da će to biti isto lice.

S o k r a t. A ko je to? Kako se zove?

I j o n. Lekar.

S o k r a t. Sasvim ukratko kažimo, dakle: kad mnogi raspravljaju o istom predmetu, uvek će isti čovek poznati koji od njih govori dobro, a koji loše. Ili, ako ne pozna onoga koji loše govori, očevidno je da neće poznati ni onoga koji dobro govori, bar kad je reč o istom predmetu.

I j o n. Tako je.

S o k r a t. Ne ume li, dakle, isti čovek poznati i onoga koji dobro i onoga koji loše govori?

I j o n. Ume.

S o k r a t. Ne tvrdiš li ti, dakle, da i Homer i ostali pesnici, među kojima se nalaze i Hesioid i Arhiloh, govore o istim stvarima, ali ne jednako, nego Homer s najvećim, a ostali s manjim uspehom?

I j o n. Istinu govorim.

S o k r a t. Ako bi, dakle, poznavao onoga koji dobro govori, onda bi i za onoga koji lošije govori znao da govori lošije.

I j o n. Tako mi se bar čini.

S o k r a t. Dakle, dragi prijatelju, ako tvrdimo da Ijon s podjednakom umešnošću zna govoriti i o Homeru i o drugim pesnicima, nećemo pogrešiti, jer bar on sam kaže da će isti čovek biti nadležan sudija svima koji govore o istim stvarima, a pesnici gotovo svi pevaju o istim stvarima.

IV

I j o n. Šta je uzrok tome, Sokrate, što ja, kad neko govori o nekom drugom pesniku, niti obraćamo

pažnju na to niti mogu ma šta navesti što bi dostojno bilo pomena, nego zbog dosade zadremam, a čim neko spomene Homera, odmah se probudim i obraćam pažnju, te u izobilju imam gradiva za raspravljanje?

S o k r a t. Tu zagonetku, dragi druže, nije teško odgonetnuti; svakome je jasno da tebi za raspravljanje o Homeru nedostaje umetničko i naučno obrazovanje. Jer da si stekao umetničko obrazovanje, ti bi umeo govoriti i o svima drugim pesnicima, jer, na neki način, postoji pesnička umetnost u opštem smislu. Ili nije tako.

I j o n. Tako je.

S o k r a t. Ne stoji li tako stvar i sa svakom drugom umetnošću kad se ona uzme u celini? Nije li onda kod svih umetnosti isti način ocenjivanja? Nego, Ijone, želiš li da od mene tačnije čuješ kako ja to mislim?

I j o n. Tako mi Diva, Sokrate, želim. Ta radujem se kad slušam vas mudrace.

S o k r a t. Voleo bih da istinu govoriš, Ijone. Ali možda ste mudri vi rapsodi i glumci i oni čije pesme vi pevate, a ja ne govorim ništa drugo nego prostu istinu, kao što to i dolikuje čoveku mestručnjaku. Jer i na osnovu onoga što te maločas upitah možeš videti kako je prost i nestručnjački i za svako vreme jasan smisao moje izjave da je, kad se umetnost uzme kao celina, način ocenjivanja isti. Tako uzmimo stvar u mislima! Postoji li, na primer, neka slikarska umetnost uopšte?

I j o n. Postoji.

S o k r a t. I ne postoje li i nisu li postojali i mnogi slikari i dobri i loši?

I j o n. Svakako.

S o k r a t. Da li si već video nekoga ko o Polignotu⁶, sinu Aglaofontovu, s obzirom na ono što slika dobro a što ne, ume donositi pravilan sud, a ne može o drugim slikarima? I kad mu neko pokazuje dela drugih slikara, on iz dosade drema i ne zna šta da radi i ništa ne može da iznese za objaš-

njavanje slika; ali čim treba da da svoj sud samo o jednom, bilo o Polignotu ili ma o kome drugom slikaru, on se probudi, obraća pažnju i u izobilju ima gradiva za raspravljanje?

Ijon. Ne, Diva mi, zaista nisam video.

Sokrat. A šta? Da li si u vajarstvu već video nekoga ko o Dedalu, sinu Metijonovu, ili o Epeju, sinu Panopejevju, ili o Teodoru sa Sama? ili ma o kom drugom vajaru, uzimajući u obzir samo jednog, ume da da pravilan sud o onom što je dobro izvajao, a kad je reč o delima drugih vajara, bespomoćan je i drema, ne znajući šta da kaže?

Ijon. Ne, Diva mi, ni takva nisam video.

Sokrat. Ali, kao što ja mislim, ni u auletici, ni u kitaristici, ni u kitarodiji, ni u rapsodskoj umetnosti nisi nikad video čoveka koji je sposoban da donosi merodavan sud o Olimpju⁸, ili o Tamirju⁹, ili o Orfeju¹⁰, ili o Ferniju, itačkom rapsodu¹¹, a o Ijonu Efešaninu ne ume da sudi i nema šta da kaže u pri-log objašnjavanju da li se on u rapsodsku umetnost dobro razumeva ili ne.

Ijon. U tome ti, Sokrate, ne mogu protiviti, ali veoma dobro znam o sebi to da o Homeru niko ne ume bolje govoriti nego ja i da ga sasvim poznajem, a i svi ostali tvrde da o njemu dobro govore, ali ne o ostalim pesnicima. Zato ti vidi kako se to može objasniti.

V

Sokrat. I vidim, Ijone, i evo idem da ti pokazem šta mi se čini da je to. Što si ti sposoban da o Homeru dobro govoriš to nije, kad što sam već ranije primetio, neka naročita umešnost, nego božanska snaga koja te goni, kao ona u kamenu, koji je Euripid nazvao magnetom¹², a ostali ga zovu Heraklovim kamenom. Jer taj kamen ne samo što sâm privlači gvozdena prstenove nego i prstenovima daje sna-

gu da mogu činiti ono isto što čini i on sam, tj. da privlače druge prstenove, tako da se ponekad stvori sasvim dug lanac tih prstenova, i svi vise jedan o drugom. A privlačna snaga svih pojedinih članova dolazi od onoga kamena. Isto tako i Muza sama najpre pesnike zadibe božanskim zanosom, a time što ti zadahnuti opet ulivaju zanos u druge stvarare se ceo lanac. Jer svi dobri epski pesnici sve te svoje lepe pesme ne pevaju svojom umešnošću nego u stanju zadahnuća i zanosu. To važi i za dobre lirске pesnike: kao što oni koji su pali u koribantski zanos ne igraju svoje mahnite igre pri razumu, baš tako i lirski pesnici ne pevaju svoje lepe pesme u svetlosti razuma, nego ih, kad su se predali moći harmonije i ritma, obuzima bahantska mahnitost i bahantski zanos. I kao što bahantkinje samo u stanju zanosu crpu med i mleko iz reka, a ne u stanju razumskom, tako stoji stvar i sa dušom lirskih pesnika, što i sami tvrde. Jer pesnici nam zaista kažu da oni s medonosnih izvora iz nekih Muzinih vr-tova i dolova usisavaju svoje pesme, te ih nama donose kao pčele, leteći kao i one same. I oni istinu govore.

X/ Jer pesnik je naročito biće: on je lak, krilat i svešten, i ne može pevati pre nego što bude pone-sen zanosom, pre nego što bude izvan sebe i svoga mirnog razuma; ali dokle god on ima to dobro, ne može, kao ni svaki čovek, ni pevati ni proricati. Kako oni, dakle, ne stvaraju svoja dela i mnoge lepote ne kažu o stvarima zanatski, kao ti o Homeru, nego u božjem zadahnuću¹³, to svaki od njih može zaista lepo pevati samo ono na što ga je Muza podstakla: jedan ditrambe, drugi pohvalne pesme, treći posko-čice, četvrti epske pesme, peti jамbe. Ali svaki je od njih za sve drugo nesposoban. Jer oni to ne govore zanatski nego božjom snagom. Jer, kad bi oni o jednom predmetu umeli lepo govoriti na osnovu svoje zanatske umešnosti, onda bi to umeli i o svemu drugom. Zato se bog, oduzimajući im snagu razmiš-

d Ijanja, služi njima kao i prorocima i božanskim vračevima kao svojim slugama, da bismo mi, slušaoci, videli da ta dragocena otkrivanja ne govore oni u kojima nema razuma, nego da ih govori sam bog, i da ih preko njih govori nama. Najjača potvrda za moje tvrđenje jeste pesnik Timih iz Halkide, koji inače nikad nije ispevao nikakvu pesmu dostojnu pomena, nego onaj pean koji svi pevaju, koji je gotovo najlepší od svih pesama, i koji je, kao što on sam kaže, neko otkriće Muzá. Jer čini se da nam je bog, da se ne bismo kolebali, na njemu najviše pokazao da te lepe pesme nisu ljudske ni ljudsko delo, nego božanske i božansko delo, i da pesnici nisu ništa drugo nego tumači bogova, i to svaki u vlasti onoga boga koji ga je izabrao za svoje oruđe. To je bog hteo da obznani, i zato je na usta najneznatnijega pesnika ispevao najlepší pesmu. Ili ti se čini da nemam pravo, Ijone.

535

Ijon. Tako mi Diva, imaš pravo. Jer tvoje reči, Sokrate, hvataju mi se srca, i meni se sasvim čini da nam dobri pesnici božanskim zadahnućem tumače ono što im kažu bogovi.

Sokrat. Zar niste vi, rapsodi, opet tumači pesnika?

Ijon. I tu imaš pravo.

Sokrat. Prema tome, dakle, vi ste takođe tumači tumača?

Ijon. Neosporno.

Sokrat. Stani sada! Odgovori mi, Ijone, na moje pitanje bez prikrivanja i ustezanja. Kada ti odlično izgovoriš svoje epske stihove i veoma duboko darnaš u srce sakupljene slušaoc, bilo da prikazuješ Odiseja kako staje na prag svoje kuće¹⁴, kako prosiocima pokazuje ko je on i pušta na njih svoje strele, ili Ahileja kako navaljuje na Hektora¹⁵, ili prikazuješ žalost Andromahinu¹⁶ ili Hekabimu ili Prijamovu, jesi li tada još pri punoj svesti, ili ti duša izlazi izvan sebe i smatra da u zanosu neposredno sama doživljuje pripovedane događaje, bilo

c da se oni odigravaju na Itaci ili u Troji ili na kom drugom mestu kuda te pesma odvede?

Ijon. Kako si mi, Sokrate, jasan dokaz dao za tvoje shvatanje koje si time izneo! Jer govoriću ti bez ikakva prikrivanja. Jer meni se, kad govorim nešto dirljivo, oči napune suzama, a kada govorim nešto što izaziva jezu ili strah, onda mi se od straha kosa nakostreši i srce mi lupa.

d Sokrat. Šta, dakle, Ijone? Hoćemo li reći da je još pri punoj svesti čovek koji, ukrašen šarenim ruhom i zlatnim vencima, plače usred prinošenja žrtava i u prazničnoj radosti, ne izgubivši nijednu od tih svojih dragocenosti, ili strahuje usred skupa koji broji više od dvadeset hiljada njemu odanih ljudi, od kojih nijedan izrazom lica ne pokazuje da će ga opljačkati ili mu što drugo našao učiniti.

Ijon. Ne, tako mi Diva, Sokrate, to je, istinu da kažem, nemogućno.

Sokrat. Znaš li ti da vi i sav onaj praznični svet stavljate u isto raspoloženje?

e Ijon. Da, to ja veoma dobro znam. Jer ja ih svaki put sa visine svoje pozornice posmatram kako udaraju u plač i kako ljuto gledaju oko sebe i sa mnom strahuju pod utiskom onoga što izlažem. Jer moram veliku pažnju da obraćam na njih: ako ih nagnam u plač, onda ću se ja sam na kraju smeјati jer ću primiti novac; a dovedem li ih dotle da se oni meni smeјu, onda ću na kraju ja plakati jer ću novac izgubiti.

VII

Sokrat. Znaš li da je takav slušalac poslednji od onih prstenova o kojima sam ti govorio da pod uticajem Heraklova kamena dobijaju snagu jedan od drugoga? A srednji si prsten ti, rapsod i glumac, a prvi prsten je sam pesnik. A kroza sva ta postrovanja bog vuče ljudsku dušu kuda hoće time što

- čini da njegova snaga od jednoga člana utiče na drugi. Sličnost s magnetom produžuje se i dalje: ma-
dovezuje se veoma dug sporedan lanac horskih pe-
vača, učitelja i podučitelja hora, u pobocnom odva-
janju od prstenova koji više o samoj Muzi. I za
pesnika jedan visi o ovoj, a drugi o onoj Muzi. A za
to je uobičajen izraz „zadahnut je“, i to se slaže s
našom slikom, jer on visi o mjoj (tj. o Muzi). A za
pesnike kao za prve prstenove vešaju se opet u ne-
prekidnom nizu drugi i padaju u zanos: jedne zadah-
nuje i drži Orfej, druge Musej, a mnoge Homer.
Od njih jedan si ti, Ijone, i stojiš u vlasti Homerovo;
i kad neko peva pesmu nekog drugog pesnika, ti
spavaš i ništa ne umeš da kažeš; ali, ako neko zapeva
pesmu toga tvoga pesnika, ti se odmah probudiš,
i tvoja duša se nalazi u radosnom uzbuđenju, i ti u
izobilju imaš gradiva za pričanje. ¹³⁷ Jer to što govoriš
o Homeru ne govoriš zanatski i na osnovu stvarnog
znanja nego u božanskom zadahnuću i zanosu. Kao
što oni koje zahvati koribantski zanos¹⁷ odmah ose-
ćaju samo onu pesmu koja dolazi od boga u čijoj
su vlasti, i kao što za tu pesmu dovoljno imaju i
pokreta tela i načina izražavanja a za druge ne ma-
re, tako si i ti, Ijone, kad neko stane da govori o
Homeru, obilan svojim saopštenjima, dok o drugim
pesnicima ne možeš da govoriš. A što me pitaš za
uzrok zašto umeš da o Homeru obilno govoriš a o
drugim pesnicima ne umeš, on se sastoji u tome što
Homera rećito hvališ ne na osnovu zanatskoga ra-
zumevanja, nego na osnovu božanskog zadahnuća.

VIII

Ijon. Ti dobro govoriš, Sokrate, ali bih se,
ipak, čudio kad bi tvoje reći bile dovoljno jake da
me uvere da Homera hvalim samo onda kad sam
zadahnut i zanesen. A ni ti, mislim, ne bi to pomi-
slio kad bi čuo kako o Homeru govoriš.

- Sokrat. Zaista i želim da te čujem, ali ne pre-
nego što mi odgovoriš na ovo pitanje: od onih stvari
što ih govoriš o Homeru, o kojoj dobro govoriš?
Valjda ne o svakoj bez razlike.
Ijon. Veruj mi, Sokrate, o svakoj bez izuzetka.
Sokrat. Zaceo ne o stvarima o kojima Ho-
mer govori, ali ih ti ne razumeš.
Ijon. A kakve bi to stvari bile o kojima Ho-
mer govori, a da ih ja ne razumem?
Sokrat. Ne govori li Homer često i mnogo
i o veština? Na primer i o vozaarskoj veštini? Ako
me pamćenje nije izdalo, ja ću stihove kazati na-
pamet.
Ijon. Stani, ja ću ih reći; jer ja ih znam
napamet.
Sokrat. Izgovori mi ono što Nestor govori
sinu Antiloahu kad ga opominje da, u bojnim igrama
u čast Patroklovu, bude oprezan pri zaokretanju
oko belege.

Ijon.

... a sam se ti u pletenim kolima svojim
malo mal'jevo nagmi, na konja desnoga vikni
te ga osini, njemu iz ruku uzde popusti,
a konj lijevi nek se do biljege primakne tamo,
da se učini tebi, da stranu biljezi takmu
glavčina umjetnog točka, al' čuvaj se kamen dodirnut¹⁸.

Sokrat. Dosta. Da li je, Ijone, to što Homer
kaže u tim stihovima pravilno ili nije, ko će to bolje
umeti oceniti, lekar ili vozar?

Ijon. Zaceo vozar.

Sokrat. Da li zato što on tu veštinu poznaje,
ili zbog nečeg drugog?

Ijon. Ne, nego zato što poznaje tu veštinu.

Sokrat. Nije li, dakle, svakoj veštini od boga
dano da poznaje neki posao? Jer, o čemu nas obave-
štava krmilarska veština, neće nas o tome obavestiti
lekaraska veština.

Ijon. Zaista neće.

d

Sokrat. I o čemu nas obavještava lekarska veština, neće nas o tome obavestiti i veština građevinarska?

Ijon. Zaista neće.

Sokrat. Ne stoji li tako stvar i sa svima veštinama: o čemu nas jedna veština obavještava, ne čini to i druga? Ali odgovori mi najpre na ovo pitanje: priznajes li da postoji razlika između pojedinih veština?

Ijon. Priznajem.

Sokrat. Da li se i ti upravljaš prema istim gledištima kao ja? Ja smatram da je jedna veština različita od druge prema naročitom predmetu na koji se njeno znanje odnosi. Smatraš li i ti tako?

Ijon. Dabome.

Sokrat. Jer, kad bi se znanje odnosilo na isti predmet, kako bismo onda mogli reći da se jedna veština razlikuje od druge, kad nas obe obavještavaju o istom predmetu? Kao što ja, na primer, znam da je ovo pet mojih prstiju, tako i ti, kao ja, znaš o njima isto; i kad bih te ja upitao da li ja i ti to isto saznajemo jednom i istom veštinom, tj. aritmetikom, ili kojom drugom, zacemento bi mi odgovorio: jednom i istom.

Ijon. Dabome.

Sokrat. Sada mi odgovori na već ranije postavljeno pitanje da li po tvome shvatanju važi za sve veštine da ista veština nužno daje obavještenja o istim stvarima, a druga od nje različna ne čini to, nego, ako je druga, nužno daje obavještenja i o drugim stvarima?

Ijon. Tako je, po mom shvatanju, Sokrate.

IX

Sokrat. Ko, dakle, ne vlada nekom veštinom, taj neće moći ni da pravilno ocenjuje ono što se govori ili čini tom veštinom.

16

b

Ijon. Istinu govoriš.

Sokrat. Što se, dakle, tiče stihova što si ih izgovorio i pitanja da li je pravilno ono što Homer govori ili nije, ko će o tome bolje suditi, ti ili vozar?

Ijon. Vozar.

Sokrat. A ti si rapsod, ali nisi vozar.

Ijon. Tako je!

Sokrat. A rapsodska veština razlikuje se od vozaške.

Ijon. Tako je.

Sokrat. Ako se, dakle, razlikuje, onda se nje no znanje odnosi i na druge predmete.

Ijon. Tako je.

Sokrat. Kad Homer peva kako Hekameda, suložnica Nestorova, ranjenom Mahaonu pruža po-mešan napitak, šta ćemo reći? Kad kaže ovim rečima:

U tom kondiru smiješa na boginje nalična žena
pramnejskog vina, a onda unutra kozjega sira
mjedenim nastrože nožem i bijelim obaspe brašnom¹⁰,

da li je stvar lekarske ili rapsodske veštine da tačno oceni da li Homer pravilno prikazuje gotovljenje napitka ili ne?

Ijon. To je stvar lekarske veštine.

Sokrat. A kad Homer kaže:

Irida zaroni tamno u pučinu olovu slična,
koja se u more spušta o rogu tornoga vola
i smrt ribama nosi mesožderim²⁰,

šta ćemo reći? Da li ćemo kazati da je zadatak više ribarske nego li rapsodske veštine to da oceni šta Homer pod tim podrazumeva i da li je to pravilno ili nije?

Ijon. Očevidno je, Sokrate, da je to zadatak ribarske veštine.

Sokrat. Sad obrati pažnju na ovo. Kad bi ti postavljao pitanja i mene zapitao: „Kad ti, Sokrate, u Homera nalaziš stvari za koje je svagda po jedna

2

17

od tih vještina nadležna da ih ocenjuje, dela mi i za gitaru i za gitarSKU vještinu nađi za koju vrstu stvari mora on biti sposoban da ocenjuje da li ih je pesnik pravilno ili loše prikazao" — pazi kako ću ti iako i pravilno na to pitanje odgovoriti. Jer on često i u *Odiseji* peva o tome kako, na primer, vrač Teoklimen iz Melampova roda govori proscima:

539

Jadnici vi, u kolikom ste zlu! Ta mrakom su glave obvile vaše i lica i koljena vaša odloždoli! Lelek strašni vas stoji, i lica vam puna su suza; zidi su pokropljeni i krasni balvani krvlju, krijem je utvaral pun i dvor ih je pun, te u Erebu one u tmarnu leće, i samoga na nebu sunca nestalo je, i opaki mrak posvuda je pao,²¹

ali često i u *Ilijadi*, kao na primer, kod borbe oko bedema, jer tu peva:

Jer kad htjedoste opkop prijeći, dođe im pčica, orao ptić iz visina i rastavi na ljevo narod, krvavocrvenu zmiiju u pancarna golennu nosi, još se praećaka živa i bojak biti još znađe, ona se savine matraeg i orla, koji je drži, uz vrat u prsi peane, te orao od bola teškog na zemlju baci zmiiju, usred vreve baci je dalje, onda zaklikće on i odletá u vazduh vjetrom.²²

Za to i za slične stvari kazaću da je vrač nadležan da ih poznaje i ocenjuje.

Ijon. Istinu govoriš, Sokrate.

X

Sokrat. I ti, Ijone, istinu govoriš kad mi to potvrđuješ. Dela i ti meni kaži! Kao što sam ja tebi i iz *Odiseje* i iz *Ilijade* izvukao kakav stručni zadatak ima vrač i kakav ima lekar i kakav ima ribar, tako i ti meni izvuci — jer ti Homera bolje poznaješ nego ja — u čemu se, Ijone, sastoji zadatak rapsoda i rapsodske vještine, dakle šta rapsodu pada u deo i da saznaje i da ocenjuje za razliku od ostalih ljudi?

18

Ijon. Ja, Sokrate, tvrdim: sve.
Sokrat. Ali prema tvojoj ranijoj izjavi, Ijone, ne sve! Ili zar si ti toliko zaboravan? Pa ipak takva zaboravnost ne bi dolikovala tebi kao rapsodu.

540

Ijon. Ali šta ja zaboravljam?²³
Sokrat. Zar se ne sećaš da si kazao da se rapsodska vještina razlikuje od vještine vozarske?

Ijon. Secam se.

Sokrat. Zar se nisi slagao i s tim da ona, kao drukčija vještina, ima posla i sa drugim predmetima saznanja?

Ijon. Jesam.

Sokrat. Dakle, prema tvojoj izjavi, ipak se saznanje rapsodske vještine neće odnositi na sve.

Ijon. Izuzev, možda, stvari te vrste, Sokrate.

Sokrat. To tvoje „stvari te vrste“ ne može, zaceo, ništa drugo značiti nego „sve druge vještine“. Ali na kakve stvari treba da se odnosi rapsodsko znanje kad se ne odnosi na sve?

Ijon. Ja bar mislim da se odnosi na ono što muškarcu dolikuje da govori i što dolikuje ženi, i što robu i što slobodnu čoveku, i što onom nad kojim se vlada i što vladaru.

Sokrat. Šta starišini broda koji je snašla oluja dolikuje da kaže, da li misliš da će to rapsod bolje umeti nego krmilar?

Ijon. Ne, u ovom slučaju bolje će umeti krmilar.

Sokrat. Ali što starocu jednog bolesnika dolikuje, da li će to bolje rapsod znati nego lekar?

Ijon. Ni to.

Sokrat. Ali što robu dolikuje da kaže — misliš li to?

Ijon. Da.

Sokrat. Šta, na primer, dolikuje robu govodar da kaže da bi umirio pobesnela govoda, da li će to rapsod bolje znati no govodar?

Ijon. Zaceo neće.

²³

19

Sokrat. Ali možda će znati šta ženi koja se bavi radom oko vune dolikuje da kaže o pranju i prebiranju vune?

Ijon. Ne.

Sokrat. Ali šta dolikuje vrhovnom vojnom starešini da kaže da osokoli borce, da li će to znati?

Ijon. Da, takve stvari znaće rapsod.

XI

Sokrat. Kako? Zar bi rapsodska veština bila isto što i veština vrhovnog vojnog starešine?

Ijon. Bar ja bih znao šta vrhovnom vojnom starešini dolikuje da kaže.

Sokrat. Ene, de, možda se ti razumeš i u stragiju, Ijone. Jer, uzmemo li da se ti u isti mah razumeš i u jahačku veštinu i u kitaristiku, umeo bi da razlikuješ dobro izvežbane konje od loše izvežbanih; ali kad bih te ja zapitao: „Na osnovu koje od tih dveju veština poznaješ dobro izvežbane konje, da li na osnovu one kojom si jahač ili na osnovu one kojom si kitaras?“, šta bi mi odgovorio?

Ijon. Na osnovu one kojom sam jahač.

Sokrat. Kad bi ti i dobre kitarase raspoznavao nećeš li se složiti s tim da ti je to moguće kao onom ko se razume u kitarenje, a ne kao onom koji se razume u jahačku veštinu.

Ijon. Slažem se.

Sokrat. A budući da se razumeš u ratnu veštinu, odakle ti to znanje? Da li otuda što se razumeš u strategiju ili otuda što si odličan rapsod?

Ijon. Za mene između njih nema razlike.

Sokrat. Kako? Nema razlike? Da li rapsodsku veštinu i strategiju smatraš za jednu ili za dve veštine?

Ijon. Po mome mišljenju one su jedna veština.

Sokrat. Ko je, dakle, odličan rapsod, taj bi bio i odličan vojskovođa?

Ijon. Bezuslovno, Sokrate.

Sokrat. I ko je odličan vojskovođa, nije li on i odličan rapsod?

Ijon. Ne, s tim se ne mogu složiti.

Sokrat. Ali se ipak držiš onog shvatanja da je odličan rapsod i odličan vojskovođa?

Ijon. Svakako.

Sokrat. Nisi li ti najbolji rapsod u Helena?

Ijon. Kudikamo, Sokrate.

Sokrat. Nisi li ti i najbolji vojskovođa u Helena, Ijone?

Ijon. To mi možeš verovati, Sokrate, i to sam naučio iz Homerovih epopeja.

XII

Sokrat. Kako onda, Ijone, tako ti bogova, treba da se objasni to što ti, u jednoj ličnosti i vojskovođa i rapsod, putuješ po Heladi kao rapsod, a odričeš se rada kojim bi se isticao kao vojskovođa? Ili zar misliš da je Helenima veoma potreban zlatnim vencem ukrašen rapsod, a vojskovođa im nije potreban?

Ijon. Našom državom, Sokrate, vi upravljate, u vašim je rukama i vođenje rata, i zato joj nije potreban vojskovođa, a vaša država i država lakemonska ne bi me izabrale za vojskovođu, jer mislite da ste sami dovoljni.

Sokrat. Dragi moj Ijone, zar ne poznaješ Apolodora iz Kizika?

Ijon. Koje ga?

Sokrat. Onoga kojega su Atinjani često birali za svoga vojskovođu, mada nije bio Atinjанин. I Fostonena iz Andra i Heraklida iz Klazomena, koje naš grad, mada su stranci, uzima da im vrše ne samo službe vojskovođe nego i druge javne službe, zato što su se pokazali kao sposobni i pažnje dostojni ljudi. Zar ne bi Ijona iz Efesa birao za vojskovođu i

e

odlikovao ga počastima, ako bi im se činilo da je dostojan pažnje? Kako? Zar niste vi Efešani po svom poreklu Atinjani²⁴, i zar se Efes ne može uhvatiti u koštac sa svakim drugim gradom? Nego ako ti, Ijone, istinu govoriš da si sposoban da hvališ Homera strogom veštinom i znanjem, činiš nepravdu kad me tek uveravaš da znaš mnoge i lepe stvari o Homeru, i govoriš da ćeš mi i pokazati to znanje, a posle toga me omanjuješ i toliko si daleko od toga da mi pokažeš svoje znanje da, bez obzira na moje nepravde stane molbe, i ne želiš da mi kažeš šta je u stvari to čime se ti kao rapsod odlikuješ; štaviše, menjaš se kao Protej savijajući se gore i dole, u svakojakim vidovima, dok se, naposljetku, pobjeaviš od mene, nisi objavio kao vojskovođa samo da ne pokažeš koliko je jaka tvoja mudrost o Homeru. Ako ti, dakle, mene uveravaš da ćeš mi pokazati svoju mudrost o Homeru pa me zatim omanjuješ, nepravdičan si; ali ako nisi stručnjak, nego ako na osnovu božanskog zadahnuća, opčinjen Homerom, bez naročita znanja govoriš mnoge i lepe stvari o pesniku, kao što ja rekoh o tebi, onda ne činiš nepravdu. Izaberi, dakle, da li želiš da te smatramo za nepravdična čoveka ili za onoga koji je ponesen bogom.

I jon. Velika je tu razlika, Sokrate; ali mnogo je lepše da me smatrate za čoveka koji je bogom ponesen.

Sokrat. To lepše, dakle, mi ti namerinjemo, tj. potvrđujemo da ti u božanskom zadahnuću a ne zanatski slaviš Homera.

GOZBA

ili

O LJUBAVI

542

b

5
odlikovao ga počastima, ako bi im se činilo da je dostojan pažnje? Kako? Zar niste vi Efešani po svom poreklu Atinjani²⁴, i zar se Efes ne može uhvatiti u koštac sa svakim drugim gradom? Nego ako ti, Ijone, istinu govoriš da si sposoban da hvališ Homera strogom veštinom i znanjem, činiš nepravdu kad me tek uveravaš da znaš mnoge i lepe stvari o Homeru, i govoriš da ćeš mi i pokazati to znanje, a posle toga me obmanjuješ i toliko si daleko od toga da mi pokažeš svoje znanje da, bez obzira na moje nepravde i molbe, i ne želiš da mi kažeš šta je u stvari to čime se ti kao rapsod odlikuješ; štaviše, menjaš se kao Protej savijajući se gore i dole, u svakojakim vidovima, dok se, naposljetku, pobegaviš od mene, nisi objavio kao vojskovođa samo da ne pokažeš koliko je jaka tvoja mudrost o Homeru. Ako ti, dakle, mene uveravaš da ćeš mi pokazati svoju mudrost o Homeru pa me zatim obmanjuješ, nepravdičan si; ali ako nisi stručnjak, nego ako na osnovu božanskog zadahnuća, opčinjen Homerom, bez naročita znanja govoriš mnoge i lepe stvari o pesniku, kao što ja rekoh o tebi, onda ne činiš nepravdu. Izaberi, dakle, da li želiš da te smatramo za nepravdična čoveka ili za onoga koji je ponesen bogom.

I j o n. Velika je tu razlika, Sokrate; ali mnogo je lepše da me smatrate za čoveka koji je bogom ponesen.

S o k r a t. To lepše, dakle, mi ti namenjujemo, tj. potvrđujemo da ti u božanskom zadahnuću a ne zanatski slavivši Homera.

GOZBA

ili

O LJUBAVI

Naslov originala

ΠΑΤΗΝΟΣ
ΣΥΜΠΟΖΙΟΝ Η ΠΕΡΙ ΕΡΩΤΟΣ

L I C A :

- Apolodor*
- Prijatelj Apolodorou*
- (Glaukon)*
- Aristodem*
- Sokrat*
- Agaton*
- Fedar*
- Pausanija*
- Eriksimah*
- Aristofan*
- (Diotima)*
- Alkibijad*
- Ostali gosti Agatonovi*

(1)

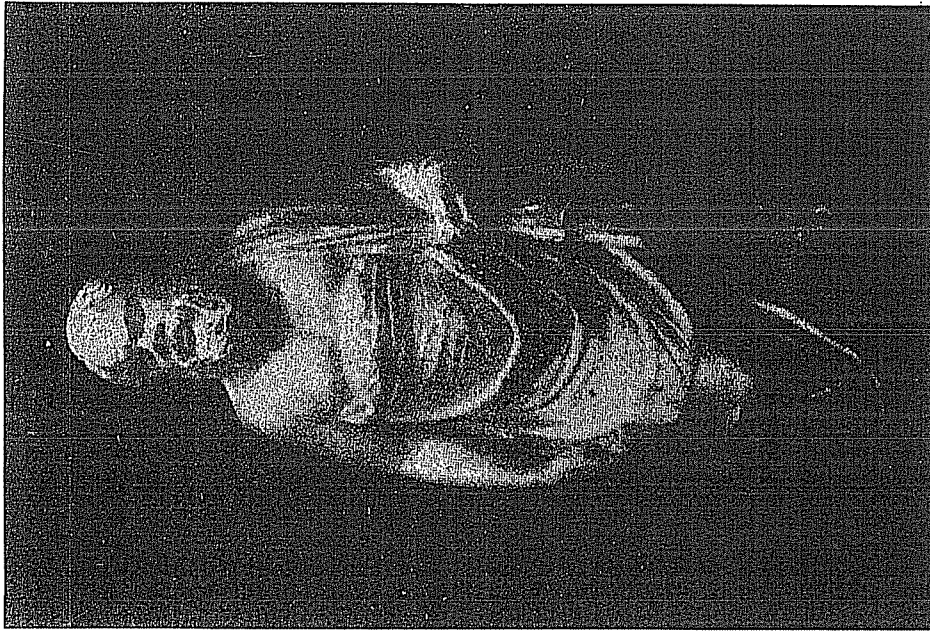
Apolor. Ja mislim da nisam neobavešten a
o tome o čemu me pitate. Baš nedavno išao sam u
varoš od kuće, iz Falerona¹, kad me jedan od pozna-
nika s leđa primeti i zovnu izdaleka, pa mi reče,
vezujući u isti mah šalu za svoje dozivanje: Ej, ti
tamo, Faleranine², Apolodore³, zar me nećeš pričekati?
I ja stadoh i pričekah.

I on mi reče: Apolodore, tražio sam te odista
već i onomad, jer sam želeo da poblize doznam što
o sastanku Agatona i Sokrata i Alkibijada i ostalih
koji su tada prisustvovali gozbi, a naročito kakvi
su to bili razgovori o ljubavi. Istina, već mi je pri-
povedao o tome neko drugi, koji je to čuo od Femika⁴,
sina Filipova, ali mi je rekao da i ti to znaš. No on
nije umeo ništa određeno da mi kaže⁵. Zato mi ti to
isripovedaj, jer ti si najpozvaniji da me obavestiš
o govorima svoga prijatelja. Ali reci mi pre svega:
jesi li ti sam učestvovao u tome društvu ili nisi?

I ja mu odgovorih: Razume se, tvoj obaveštač
nije ti mogao ništa određeno izneti ako misliš da
je taj sastanak za koji питаš bio nedavno, tako da
sam i ja tu mogao učestvovati.

— Da to sam mislio.

— Kako to, Glaukone⁶? rekoh ja. Zar ne znaš
da već ima mnogo godina kako Agaton⁷ nije ovde

SOKRAT

(Britanski muzej)

boravio? A otkako se ja družim sa Sokratom i otkako sam se postarao da svaki dan saznam šta on govori ili radi, još nema ni tri godine. A pre toga obilazio sam kuda god bih stigao, i mislio sam da time nešto radim, ali sam bio bedniji nego ma ko drugi, ne manje nego li sada ti koji misliš da treba sve pre raditi samo se ne zanimati filozofijom.

A on odvrati: Ne rugaj se, nego radije reci kada je bio taj sastanak!

I ja mu odgovorih: Dok smo bili još deca, — onda kada je Agaton pobedio svojom prvom tragedijom, i to sutradan posle onoga dana kada su on sam i članovi njegovog hora prinostili žrtvu za pobjedu.

— Prema tome, to kao da je sasvim davno bilo, reče on. Ali ko je tebi pripovedaao to? Možda sâm Sokrat?

— Nije, Diva mi, rekoh ja, nego onaj isti koji je i Feniku govorio; to je bio neki Aristodem⁹, Kidatjanin¹⁰, malen čovek, uvek bos. On je bio u toj me društvu, jer je, kako se meni čini, među tadašnjim Sokratovim pristalicama bio najodaniji. Ali ja sam već i Sokrata pitao za neke stvari što sam ih čuo od onoga, i on mi je potvrđivao baš onako kako je onaj pripovedaao.

— Zašto mi onda ne bi ispričevadao to? reče. Put u varoš pešacima je sasvim pogodan i za razgovor i za slušanje.

Iduci tako zajedno razgovarasmu se o onim stvarima, i zato, kao što sam u početku rekao, nisam neobavešten. Treba li, dakle, da i vama to ispričevadam, onda svakako moram da to učinim. Ja bar i inače, kada god o filozofiji ili sâm što govorim ili druge slušam, ne gledajući da li mislim imati kakvu korist od toga, neobično se radujem; naprotiv, kad slušam druge kakve govore, naročito vas bogataše i bankare, i sam se moram da ljutim i da žalim vas, svoje prijatelje, zato što uobražavate da nešto radite, a ne radite ništa. I možda vi opet mislite da sam samo ja zle sreće, i ja smatram da vi s vaše strane pravo

mislite; a ja o vama to ne mislim nego pouzdano znam.

Prijatelj. Vazda si isti, Apolodore: vazda zlo govoriš i o sebi i o ostalima, i čini se da ti prosto sve ljude, počevši od samoga sebe, držiš za nesrećnike, osim Sokrata. I otkuda si negda dobio taj nadimak da te zovu mahnitim, ja bar ne znam; ali u tvojim govorima vazda si takav: gnevan si i na sebe i na ostale, samo ne na Sokrata.

Apolodor. O dragi prijatelju, to je odista očevidno: kad tako sudim i o sebi i o vama, onda sam mahnit i ljudi!

Prijatelj. Ne vredi, Apolodore, da se sada o tome prepiremo; nego što smo te molili, nemoj nam odbiti: ispričaj nam, dakle, kakve su to bile besede.

Apolodor. To su bile otprilike ovakve besede. Ali ne, radije ću i ja pokušati da vam ispričam od početka, onako kao što je onaj meni pričao.

te, nego po onim Homerovim, kao loš dolazim na gozbu mudru čoveku. Kad me već vodiš, hoćeš li što reći u moju odbranu? Ja, naravno, neću priznati da sam došao nepozvan, nego od tebe pozvan.

— „Idući u dvoje“², dogovaraćemo se šta ćemo reći. Nego hajdemo.

Pošto su se tako nekako porazgovorili, produžiše put. Razmišljajući o nečemu, Sokrat je, idući putem, zaostajao, i kad bi Aristodem na njega čekao, Sokrat bi mu samo govorio neka ide napred. A kad je stigao do kuće Agatonove, našao je vrata otvorena, i onda mu se nešto smešno dogodilo. Iznutra, naime, odmah mu je u susret izašao neki rob i odveo ga onamo gde su ostali ležali za stolom, i tu ih je zatekao baš kad su se spremali da jedu. I Agaton, čim ga je opazio, rekao je: O Aristodeme, baš si u pravi čas došao: ručaćeš s nama; ako li si došao radi drugoga čega, odgodi to za drugu priliku; već sam te i juče tražio da te pozovem, a nisam te mogao ugledati. Ali kako to da nam Sokrata ne vodiš?

— I ja se, reče Aristodem, okrenem, ali nigde ne vidim Sokrata da me prati. Rekoh, dakle, da sam i sâm sa Sokratom došao, jer me je on pozvao ovamo na ručak.

— Dobro si to uradio, odgovori onaj, ali gde ti je Sokrat?

— Baš je ulazio za mnom, pa se i sam čudim gde je sada.

— Hoćeš li pogledati, momče, rekao je Agaton, i uvesti Sokrata unutra? A ti, Aristodeme, pruži se pored Eriksimaha!

III

I rob mu je, reče, oprao noge da bi mogao leći uza sto; a došao je neki drugi rob javljajući: Sokrat se povukao u komšijsko predvorje i stoji onde i, kad sam ga zvao, nije hteo da uđe.

Reče mi, dakle, da je sreo Sokrata, i okupana i u sandale obuvena, što je Sokrat retko činio, pa ga je zato zapitao kuda ide kad se onako lepo doterao.

A Sokrat je odgovorio: Idem na gozbu kod Agatona. Juče sam mu, naime, umakao pobjedničkoj slavi, iz straha pred gomilom; ali sam mu obećao da ću danas doći. Zato sam se ovako lepo doterao, da lepu dođem. Ali ti, Aristodeme, dodade, kako je s tobom? Bi li hteo da i nepozvan ideš sa mnom na gozbu?

Na to sam ja, reče, odgovorio: Kako ti naređuješ.

— Ona hajde sa mnom, reče on, da i poslovicu pokvarimo i izvrnemo, naime tako da i „dobrima na gozbe dolaze dobri sami od sebe“. Jer Homer kao da nije ovu poslovicu samo izmenio nego i unakazio. Mada je, naime, opevao Agamemnona kao osobita ratnika, a Menelaja kao slaba kopljanika, opet je izneo, kad je Agamemnon prinosio žrtvu i goste na to pozvao, da je Menelaj nepozvan došao na gozbu, on, gori, na gozbu boljemu!

Kad je Aristodem to čuo, odgovorio je: Možda će se ipak činiti da i ja, ne po tvojim rečima, Sokra-

— Koješta govoriš, rekao je Agaton; zovi ga opet i ne puščaj ga!

Tada je sam Aristodem uzeo reč: Nipošto, nego ga ostavite sama, jer to je njegov običaj; ponekad se zaustavi gde god se nameri, i stoji. A doći će odmah, kako ja mislim; nemojte ga kretati, nego ga ostavite.

— Dobro, neka bude tako kako ti misliš, odgovorio je Agaton. A nas ostale, momci, poslužujte jelom! Donosite na sofru što vam je volja, jer vas niko neće nadzirati: ja to još nikada nisam učinio. Predstavite samo da ste vi sada i mene i sve ostale pozvali na čast, pa nas poslužujte da vas možemo hvaliti.

Posle toga, reče, stali su jesti, a Sokrat nije stigao. Zato je Agaton više puta naredivao da dovedu Sokrata, ali ovaj to nije dopuštao. Naposljetku, stigao je i on ne zadržavši se, kao što je imao običaj, dugo vremena, nego kad su bili nekako usred jela. Tada je Agaton — jer je baš ležao na kraju sofre — rekao: Ovamo, Sokrate! Spusti se do mene da okusim i od mudre misli koja ti je u predvorju na urn pala.

I Sokrat je seo i rekao: Dobro bi bilo, Agatone, kad bi mudrost bila takva da iz punijega teče u praznijega od nas, ako se dočičemo jedan drugoga kao i voda u peharima, koja kroz vunu iz punijega teče u prazniji! Jer, ako to važi i za mudrost, onda je meni mnogo stalo do toga što ću uzeti mesto pored tebe, jer smatram da ću se kraj tebe napuniti mnoge i lepe mudrosti. Moja mudrost, naime, mogla bi biti prosta i sporna, jer je kao kakav san, a tvoja blistava i veoma nepredna, kad je iz tebe, koji si još tako mlad, nedavno tako živo sinula i zablistala pred više od trideset hiljada helenskih svedoka?

— Ti se rugaš, Sokrate, rekao je Agaton. Ali o toj našoj mudrosti prepričaćemo se malo docnije, ja i ti, a za sudiju uzecemo Dionisa⁸, nego sada prvo se prihvatit' jela.

IV

Posle toga, reče Aristodem, kad je Sokrat legao uz a sto i ručao, a s njim i ostali, prineli su žrtvu i otprevali pesmu bogu i učinili sve ostalo što iziskuje običaj, pa onda prešli na pice¹. 176

Tada je Pausanija² počeo ovako nekako besediti: Dobro, ljudi, na koji ćemo način najprijatnije piti? Ja vam moram reći da mi je odista veoma rđavo od jučerašnjeg pice i da mi treba nekog odmora, a mislim da je to potrebno i većini od vas, jer ste juče bili ovde. Gledajte, dakle, na koji bismo način mogli što prijatnije piti. b

Na to je odgovorio Aristofan: To odista dobro govoriš, Pausanija; na svaki način treba da se nađe kakva olakšica za pice, jer i ja sâm pripadam onima koji su juče pokisli.

Kad je ovo čuo Eriksimah, sin Akumenov, ovako je rekao: Odista, lepo govorite. I samo još jedno treba od vas da čujem: kako je Agatonu, ina li snage da pije? c

— Nikako, odgovorio je Agaton, ni ja nisam pri snazi.

— To kao da bi, produži Eriksimah, bila sreća za nas, i za me, i za Aristodema, i za Fedra³, i za sve ovde, kad ste vi, koji ste najbolji junaci u picu, sada klonuli, jer smo mi za to vazda slabotinjje. Sokrata ne računam, jer on je sposoban i za jedno i za drugo, pa će mu biti pravo kako god mi učinimo. Kad vidim, dakle, da niko od prisutnih nena volje da vama mnogo pije, možda vam neće biti neprijatno ako vam iznesem istinu o tome šta to znači opiti se. Ja mislim da mi je iz lekarske nauke postalo jasno da je pijanstvo za ljude teška stvar, pa zato niti bih sam drage volje hteo da pice produžim, niti bih drugome to preporučio, naročito kad je manuran od prošloga dana. d

— Odista, uzeo je reč Fedar Mirinušanin, ja sam bar navikao da te slušam i inače kad govoriš, a naro-

čito o lekarstvu; a sada, ako dobro misle, hoće i ostali.

Kad su to čuli, svi su se saglasili u tome da vreme u ovome društvu ne provedu u opijanju, nego da piju onako kako se kome sviđi.

V

— Kad je ovo rešeno, rekao je Eriksimah, da svaki pije samo onoliko koliko hoće, ali bez ikakva primoravanja, onda ja predlažem još ovo: da se oslobodimo sviračice¹ koja je baš ušla — neka svira sama sebi ili, ako želi, ženama u kući? — a mi provedimo današnji dan u razgovorima jedni sa drugima. A u kakvim razgovorima, ako želite, hoću i to da vam predložim.

Svi rekoše i da žele i da ga pozivaju neka predlaže.

Tada je Eriksimah rekao: Počinjem svoju besedu kao Melanipa Euripidova², jer govor što ga namerala vam govoriti nije moj nego ovoga Fedra ovde. Fedar, naime, u svakoj prilici zlovoljno govori preda mnom: „Zar to nije strašno, Eriksimaše, što su nekim drugim bogovima pesnici ispevali himne i peane³, a Erotu⁴, tako starom i tako moćnom bogu, baš nijedan od tolikih pesnika što ih ima još nikada nije ispevao nikakve pohvalne pesme⁵? Uzmi opet na um naše izvršne sofiste kako u prozi pišu pohvale Heraklu i drugima, kao naš odlični Prodlk⁶, na primer; i to još nije tako čudnovato, ali ja sam se već namerio na jednu knjigu u kojoj je so dobila čudnovatu pohvalu radi svoje koristi, a mogao bih naći i mnogo drugih takvih stvari kako ih slave. Oko takvih stvari, dakle, ljudi su uložili silan trud, ali niko⁷ od ljudi do dana današnjega nije pregao da dostojno proslavi Erotu, nego je tako zanemaren ostao tako moćan bog!“ U tome, čini mi se, Fedar ima pravo. Zato ja želim da milošću donesem i da mu ugodim, a u isti mah čini mi se da je za nas prisutne ovo dostojan

čas da proslavimo toga boga. Ako se, dakle, i vama tako čini, onda bismo mogli naći dovoljno zabave u svojim besedama. Mislim da svaki od nas, počinjući s desne strane naokolo, treba da izrekne po jednu besedu u slavu Erotu što može lepšu, a Fedar da počne prvi, jer on i prvo mesto zauzima i on je, u isti mah, i roditelj ovoj misli.

— Niko, Eriksimaše, rekao je Sokrat, neće protiv tebe glasati. Jer, niti bih tome ikako mogao da zamerim ja koji tvrdim da ništa drugo ne razumevam do stvari ljubavne⁸, a vajda ni Agaton i Pausanija⁹, a zacelo ni Aristofan, koji se sav posvećuje Dionisu i Afroditi, a ni iko drugi od onih što ih ja ovde vidim. Istina, za nas koji na kraju ležimo to znači gubitak; međutim, ako oni koji su pred nama izdašno i lepo izreku svoje besede, mi ćemo biti zadovoljni. Elem, u dobar čas neka počne Fedar i neka slavi Erotu.

S time su se i svi ostali složili i stali zahtevati isto što i Sokrat. Međutim, svega što je svaki rekao niti se dobro sećao Aristodem, niti se opet ja sećam svega što je ovaj govorio; ali čega se ja najviše sećam i od kojih mi se što učinilo vredno pamćenja, kazaću vam besedom svakoga od njih posebno.

POHVALJE EROTU

Prva beseda: Fedar

VI

— Prvi, kao što kažem, reče Aristodem, govornik je Fedar, počevši otprilike time da je Erot velik bog i čudan i ljudima i bogovima, kako po mnogim drugim stvarima tako isto i po svome poreklu. Jer pripadati među najstarije bogove to je časno, rekao je Fedar, a dokaz je za to ovo: Erotovih roditelja niti ima niti ih iko spominje¹, bilo prozaičar bilo pesnik, nego Hesiod² kaže da je najpre nastao Haos

po tome opet
Zemlja širokih grudi, za bogove sedište stalno,
s njome i Erot...

On kaže, dakle, da je posle Haosa nastalo ovo dvoje: Zemlja i Erot. A Parmenid³ kaže o Pramaici (Stvaralackoj snazi):

Najpre između bogova sviđu Erota smisli.

Sa Hesiodom slaže se i Akusilaj⁴. Tako se mnogi slažu u tome da je Erot među bogovima najstariji. A kako je najstariji, tako nam je uzročnik najvećih dobara. Ja bar ne bih umeo reći koje je dobro veće u ranoj mladosti nego blagorodan ljubavnik i za ljubavnika blagorodan ljubimac. Jer, ono što

ljudi treba da vodi kroz ceo njihov život ako hoće da žive lepim životom, to ne može ni rodbina da im tako lepo u dušu usađuje, ni položaji, ni bogatstvo, niti išta drugo kao ljubav. A šta podrazumevam pod tim? To je stid pred sramotom i nadmetanjem za lepotom. Bez ovoga, naime, ne može ni država ni pojedinac da čini krupna i lepa dela. Zato tvrdim da čoveka koji ljubi, ako bi se pokazivalo da on čini što sramotno, ili da trpi to od koga drugoga zato što se zbog strašljivosti ne brani, da ga ne bi to u tolikoj meri zabolelo ni pred ocem da ga je ovaj video, ni pred drugarima, ni pred ikim drugim, kao što bi ga zabolelo da ga je video njegov ljubimac. To isto vidimo i kod ljubimca; on se naročito stidi pred svojim ljubavnicima, ako ga ovi opazuje da je pod kakvom sramotom. Kad bi se, dakle, moglo udesiti da se država ili vojska sastavi samo od ljubavnika i ljubimaca⁵, onda ne bi niko bolje borovio u svojoj državi nego ovi koji bi se uzdržavali od svih sramota i nadmetali se jedni s drugima za svaku lepotu; i boreći se jedni do drugih, takvi ljudi, pa da ih je i samo malen broj, pobedili bi, tako reći, ceo svet. Jer, čovek koji ljubi zacemento bi teže podneo da ga vidi njegov ljubimac kako je ili pobegao iz borbenoga položaja ili odbacio oružje, nego da ga u tome vide svi ostali; i voleo bi mesto toga i više puta poginuti; a tek ostaviti svoga ljubimca ili mu ne pomoći kad je u opasnosti — niko nije takva strašivica da ga ne bi sam Erot oduševio za junaštvo, tako da bude jednak sa onim koji je najbolji junak po prirodi. I zacemento, što kaže Homer⁶ da je bog neke junake „zadahnuo junaštvom“, to daje Erot kao svoj dar onima koji ljube.

VII

Štaviše, i umreti jedan za drugoga rešeni su samo oni koji ljube, i to ne samo ljudi, nego i žene. A za ovo što rekoh daje dovoljan dokaz Helenima

b

c

d

e

b

i Alkestida, ćerka Pelijina¹, koja se jedina rešila da umre za svoga muža, mada su ovome i otac i mati bili u životu: ona je ove toliko prevazišla u samoodricanju zbog svoje ljubavi da je dokazala kako su oni sami tuđi svome sinu i da mu pripadaju samo po imenu. I kad je učinila takvo delo, učinilo se da je tako lepo delo uradila ne samo ljudima nego i bogovima; i mada su već mnogi mnoga i lepa dela učinili, opet su bogovi samo malom broju ljudi dali tu miloštu da su im dušu vratili iz Hada; ali su njezinu dušu vratili začudivši se njezinoj delu. Tako i bogovi u najvećoj meri poštuju predanosti i junaštvo u ljubavi. A Orfeja, sina Eagrova², otpremili su iz Hada s tim da nije uspeo, pošto su mu pokazali samo senku njegove žene, radi koje je bio došao, a nisu mu dali nju samu zato što se on, koji je bio pevač uz kitaru, miltav pokazivao i što nije imao srca da za ljubav umre kao Alkestida, nego je izmudrovao kako bi živ dospeo u Had. Zato su ga i kaznili, i učinili da pogine od žená, a nisu mu kao Ahileju, sinu Tetidinu³, iskazali čast i poslali ga na ostrva blaženih⁴. Jer, kad je ovaj čuo od svoje matere da će poginuti ako ubije Hektora, a ne ubije li ga, da će se vratiti u zavičaj i tek u dubokoj starosti preminuti⁵, on se ohrabrio i odabrao da pomogne svome ljubavniku Patroklu⁶, i, pošto ga pokaje, ne samo da pogine za njega nego i za njim, već mrtvim, da pogine. Zato su mu se bogovi i zadivili i naročitu mu čast iskazali što je svoga ljubavnika tako mnogo poštovao. A Eshil govori budalaštine kad kaže da je Patrokla ljubio Ahilej⁷, on, koji je bio lepši ne samo od Patrokla nego i od svih junaka, i još golobrad, a i mnogo mlađi, kao što tvrdi Homer. Da, odista, bogovi najviše cene ovu vrlinu koja se odnosi na ljubav; ali u još većoj meri čude se i dive se i nagrađuju kad je ljubimac odan ljubavniku nego li kad je ljubavnik odan ljubimcu. Ljubavnik je, naime, nešto božanstvenije nego li ljubimac, jer u njemu bog boravi.

Zato su bogovi iskazali veću čast Ahileju nego Alkestidi, i to tim što su ga poslali na ostrva blaženih.

Tako ja tvrdim da je Erot među bogovima i najstariji i najčasniji i najvažniji pomoćnik u postizanju vrline i blaženstva ljudima i živima i mrtvima.

c

d

e

180

b

VIII

c — Fedar je otprilike takvu besedu izrekao, reče Aristodem, a posle Fedrove bilo je još nekoliko drugih beseda, kojih se on više nije pravo sećao; preko ovih je prešao i pripovedao besedu Pausanijinu.

Ovaj je govorio ovako:

d — Čini mi se, Fedre, da nam zadatak nije dobro postavljen kad nam je tako prosto izrečen poziv da slavimo Erota. Kad bi, naime, bio samo jedan Erot, lepo bi bilo; ali, eto, nije samo jedan; a kako nije samo jedan, onda je pravilnije da se pre utvrdi koga Erota treba slaviti. Ja ću, dakle, pokušati da to pravim: najpre da pomenem Erota koga treba hvaliti, a zatim da ga pohvalim kako bog zaslužuje. Mi svi znamo da bez Erota nema Afroditē. Da je Afroditā samo jedna, i Erot bi samo jedan bio; ali kako su one dve, onda je mužno da budu i dva Erota. A kako da nisu dve boginje? Jedna je starija i bez matere, ćerka Uranova, ona koju zovemo i nebeskom; druga mlađa, ćerka Diva i Dione, koju zovemo običnom. Nužno je, prema tome, da se i Erot koji je pratilac ove druge s pravom zove običan, a onaj drugi nebeski.

e Hvaliti, razume se, treba sve bogove, ali šta je svakome od njih dvojice dodeljeno, to treba da pokušam izneti. Za svako delanje važi, naime, ovo: samo sobom ono nije mi lepo ni ružno. Na primer:

što mi sada delamo, bilo da pijemo bilo da pevamo, bilo da se razgovaramo, nijedno od toga nije samo po sebi lepo, nego istom po delanju, po onome kako se ono vrši, postaje to onakvo. Ako se vrši lepo i pravo, postaje lepo, ako li ne pravo, postaje ružno. Tako stvar stoji i sa ljubavlju: nije svaki Erot lep i dostojan da se slavi, nego samo onaj koji podstiče na lep u ljubav.

IX

b Erot obične Afroditē odista je običan i izvršuje ono na što god se nameri; i to je onaj kojim niži ljudi ljube. A ovakvi ljudi, prvo, u jednakoj meri ljube žene i dečake; drugo, u onima koje ljube oni više ljube telo nego li dušu; naposljetku, oni ljube što mogu nerazumnija lica, jer teže samo na to da dođu do cilja, ne vodeći računa da li je to lepo ili nije. Zato im se dešava da rade što im god prilika donese, svejedno da li je to dobro ili suprotno. Jer ovaj Erot je i sin takve boginje, koja je mnogo mlađa od one druge, i koja po svome poreklu ima dela i u ženskom i u muškom. A onaj drugi je sin nebeske boginje, koja prvo: nema dela u ženskom nego samo u muškom — i to je ljubav prema dečacima — a drugo: ona je starija, i u nje nema drskosti. Zato se i obraćaju muškarcima oni koji su ovim Erotom zadahnuti, jer oni ljube ono što je po prirodi jače i što je u većoj meri umom obdareno. I baš u ljubavi prema dečacima mogu se raspoznati oni koje jasno podstiče ovaj Erot. Jer ovi ne ljube dečake dok su još deca, nego kad se već počnu dohvatati pameti, a to se dešava onda kad im brada probija. Oni, naime, koji nekoga u tim godinama počinjū da ljube, ti su, mislim, spremni za to da kroz ceo svoj život budu sa ljubimcem i da žive s njim, a ne da ga obmanu kad ga uhvate u njegovoj ludoj mladosti i da ga, pošto ga izvrgnu ruglu, ostavljaju i trče za drugim. A trebalo bi da se donese i zakon koji bi zabranjivao

ljubiti dečake dok su još deca, da se ne bi uzalud trošio silan trud: jer se kod dece još ne zna kako će se naposljetku ona razviti: u nevaljalstvu ili u vrlini i duševnoj i telesnoj. Dobri ljudi ovaj zakon sami sebi postavljaju, ali bi trebalo i one obične ljubavnike primoravati na takvo ponašanje, kao što ih, koliko možemo, primoravamo na to da ne ljube ni slobodnih žena¹. Jer, ovo su oni koji su ljubav i izneli na rđav glas, tako da se neki usuđuju tvrditi da je sramota ugađati ljubavnicima. A to tvrde imajući na umu baš te, zato što vide njihovu nepristojnost i nepravednost. Jer, što god se radi onako kako to zahtevaju red i običaj, tome s pravom ne može se iznositi zamjerka.

A što se tiče i ljubavnoga običaja u drugim državama, lako ga je razumeti, jer su određenja tamo prosta, ali ovdje kod nas i u Lakedemonu je zamršeno. U Elidi, i kod Beočana², i inače gde ljudi nisu vešti besednici³, tu prosto važi običaj da je lepo ugađati ljubavnicima, i niko, ni mlad ni star, ne bi onde rekao da je to sramota, a to zato, mislim, da ne bi imali muke ako mladiće pokušavaju reću privolevati, jer nisu obdareni darom vešte reči. Međutim, u Joniji, i inače u mnogim krajevima gde varvari vladaju, uzima se to za sramotu. Varvarima, naime, radi tiranidá, važi kao sramota i to i ljubav prema mudrosti i ljubav prema gimnastici; njihovim vladarima nije od koristi da se krupne misli rađaju među podanicima, a ni čvrsta prijateljstva i udruženja, a te stvari najviše i sve drugo voli ljubav da stvara. A na delu su to iskusili i ovdašnji tirani⁴: jer ljubav Aristogitonova i tvrda odanost Harmodijeva srušili su njihovu vlast⁵. Tamo, dakle, gde se odredilo da je sramota ugađati ljubavnicima, tu to važi zbog pokvarenosti onih koji su to odredili, naime zbog lakomislenosti vladara i zbog strašivosti podanika; a onde gde se to prosto uzelo za lepo, to je zbog duševne mlitavosti onih koji su to odredili.

Ali ovdje⁶ kod nas običaj je mnogo lepši i, kako već rekoh, nije ga lako razumeti.

Neka čovek ima na umu: lepše je ljubiti javno nego li tajno, i osobito one koji su najblagorodniji i najbolji, pa bili oni i ružniji nego drugi; zatim, za čudo je kako ljubavnika sa svih strana sokole, kao da ništa ružno ne čini; pa ako je osvojio ljubimca, to se uzima kao lepo, a nije li osvojio, kao ružno; zatim: u ljubavnikovu nastojanju da bi ljubimca osvojio, običaj je dao ljubavniku slobodu da čini neobične stvari i da, štaviše, bude i hvaljen, a to su stvari koje niko drugi ne bi smeo da čini a da ne požanje najveću sramotu, ako bi išao za čim bilo drugim i hteo da posluži čemu drugom nego li ljubavi prema mudrosti. Jer ako bi ko, želeći ili da dobije novaca od koga ili da postigne kakav položaj ili drugu kakvu moć, hteo da radi ono što rade ljubavnici svojim ljubimcima, moleći ih i u molbama sklapajući ruke i zaklinjući im se i ležeći im pred vratima i gotovi da im robuju robovanjem kakvim ne bi robovao nijedan rob, — toga bi od takva rada odvrćali i prijatelji i neprijatelji: jedni bi ga korili za ulagivanje i prodost, a drugi bi ga savetovali i stideli se za njega. A ljubavnika koji sve to radi prati pohvala, i običaj mu dopušta da to radi bez sramote, kao da čini najslavnije delo. A što je najčudnovatije, njemu jednom, kao što tvrdi gomila, bogovi opraštaju ako se zakune pa zakletvu pogazi, jer ljubavna zakletva, kažu, ne važi⁷. Tako su i bogovi i ljudi dali svaku slobodu ljubavniku, kao što dokazuje običaj koji ovdje važi.

Po tome bi neko mogao pomisliti da se u ovome gradu kao savršena lepota uzima i ljubljenje i sprijateljivanje sa ljubavnicima. Ali, kad se vidi kako su ocevi ljubimcima postavili pedagoge⁸ i ne dopuštaju im da se razgovaraju sa ljubavnicima, i baš to pedagogu naročito naređuju, a kako im vršnjaci i drugari zameraju ako vide da se što takvo dešava, i kako stariji opet odbacuju te zamerke i ne grde

ih kao da su neopravdane — ko bi ovo opet uzeo na um, pomislilo bi suprotno: da onakva stvar važi ovde kao najveća sramota.

e Ali, stvar, mislim, stoji ovako: ne može se za nju jednostavno reći, kao što je već u početku rečeno, ni da je lepa sama po sebi a ni ružna, nego je, ako se lepo vrti, lepa, a ako se ružno vrti, ružna. A ružna je ako čovek ugađa rđavu čoveku i na rđav način, a lepa ako se ugađa čestitu čoveku i na lep način. A rđav je onaj obični ljubavnik koji više voli telo nego dušu; i on nije ni postojan, jer ni postojane stvari ne voli³. Čim, naime, prestane cvetanje tela⁴ što ga je voleo, i on odmah odleti⁵, osramotivši mnoge govore i obećanja. Naprotiv, ljubavnik čija je ljubav posvećena plemenitom biću ostaje postojan kroz ceo svoj život, jer se vezao za nešto što je postojano. Ove, dakle, hoće naš običaj dobro i valjano da ispita i da se ovima ugodi, a od onih da se beži. Zato, eto, ljubavnike poziva da love, a ljubimce da beže, da bi kao u nadmetanju ocenjivao i ispitivao kojima od one dve vrste pripada ljubavnik, a kojima ljubimac. Tako, s ovoga razloga, važi kao sramota: prvo, dati se brzo loviti, da bi u tom prolazilo vreme, koje očevidno lepo većinu odnosa ispituje⁶; drugo, važi kao sramota ako neko dopusti da ga ko osvoji blagom i položajem u državi, bilo da se, ako mu je nevolja, savije i ne izdriži, bilo da ne prezre da bude potpuno mognut blagom ili političkim koristima. Jer, kao da ništa od svega toga nije ni pouzdano ni postojano, ne uzimajući u račun što se otuda ne može razviti ni plemenito prijateljstvo. Prema tome, samo jedan put preostaje po našem običaju ako ljubimac hoće da se na lep način svidi ljubavniku. U nas, naime, važi običaj: kao što je ljubavnicima bilo slobodno da od svoje volje ma kakvom službom služe ljubimcima i da to ne važi ni kao ulagivanje ni kao sramota, tako i jedna jedina druga dragovoljna služba ostaje ljubimcima koja nije sramotna, a to je služba radi vrline.

44

XI

Kod nas, naime, važi ovo shvatanje: ako ko hoće da služi kome drugome nadajući se da će s njegovom pomoću postati bolji ili u nekoj mudrosti ili ma u kome drugom delu vrline, onda opet ovakva dragovoljna služba ne važi ni kao sramota ni kao ulaganje. Treba da se ova dva shvatanja sjedine u jedno isto, i ono ljubavi prema mladima i ovo o filozofiji i svakoj drugoj vrlini, ako treba da izađe kao lepo to da ljubimac ugodi ljubavniku. Jer, kad se sastanu u istoj težnji i ljubavnik i ljubimac, i to svaki sa svojim zakonom: jedan, kad kakvom bilo službom služi ljubincu koji mu je ugodio, da mu pravo služi, a drugi, kad u svemu pomaže onome koji ga čini mudrim i dobrim, da mu pravo pomaže; pa ako je onaj sposoban da mu pomogne u razboru i svakoj drugoj vrlini, a ovaj ima potrebu da napreduje u obrazovanju i u svakoj drugoj mudrosti, tek tada, ako se ova dva shvatanja slože u jedno, i jedino tu dešavaće se da je lepo to ako ljubimac ugodi ljubavniku, a inače nigde. U ovom slučaju i prevaren biti nije nikakva sramota, a u svakom drugom slučaju sleduje sramota: ili bio prevaren ili ne bio. Jer, kad bi se radi bogatstva predao ko svom ljubavniku misleći da je ovaj bogat, i onda se našao prevaren pošto ne bi dobio novaca, jer se otkrilo da je ljubavnik shromašan, ne bi to bila nimalo manja sramota; takav je, naime, koliko je stajalo do njega, pokazao da bi radi novaca služio ma kome i ma za što, a to nije lepo. A obrnuto: kad bi se ko predao kome ljubavniku misleći da je ovaj dobar, u nameri da i sam bude bolji drugujući s njim, ali se posle u tome našao prevaren, jer je onaj pokazao da je rđav i da nije postigao vrline, ipak bi takva prevara važila kao lepa; jer i ovaj, koliko je do njega bilo, opet je pokazao da bi radi vrline i da postane bolji bio gotov da u svemu svakome po volji učini, a to je opet od svega najlepše. Tako je u svakom slučaju lepo: ugađati radi vrline.

45

To je Erot, čija je mati nebeska beginja i koji je i sin nebeski, i koji je od velike važnosti i za državu i za pojedince, jer on podstiče da veliku pažnju posvećuju svojoj vrlini i onaj koji ljubi i onaj koji je ljubljen.

Ovaj prilog, Fedre, ukoliko mi je to bez priprave moglo da uspe, prilažem ti u slavu Erotu.

Razgovor između beseda

A kad je Pausanija učinio pausu¹ — ovako u slikovima govoriti uče me naši mudraci — trebalo je, reče Aristodem, da govori Aristofam; ali njega je baš tada, ili od premnogoga jela ili inače od čega drugoga, napalo neko štucanje, te nije mogao da govori, nego je samo rekao — jer je niže njega ležao lekar Eriksimah: O Eriksimase, dužnost je tvoja ili da me oslobodim od ovoga štucanja² ili da govoriš mesto mene dok mi ovo ne prestane.

I Eriksimah je odgovorio: Dobro, učiniću i jedno i drugo! Ja ću govoriti mesto tebe, a ti, kad ti prestane, mesto mene. A dok ja budem govorio, možda će ti štucanje prestati, ako htedneš zaustaviti disanje duže vremena; ako li ne, isperi grlo vodom. Ako li je veoma jako, uzmi nešto čime ćeš nos nadražiti, i onda kihni; i učiniš li to jedared ili dvared, prestaće ti³, ako i veoma jako bude.

— Počni ti samo svoju besedu, rekao je Aristofan, a ja ću to učiniti.

Treća beseda: Eriksimah

XII

Onda je Eriksimah rekao: Mislim da je nužno da ja pokušam Pausanijinoj besedi dodati završetak, 186

jer je on, doduše, svoju besedu lepo započeo, ali je nije prikladno do kraja doveo. Da postoje, naimе, dva Erotа, mislim da je to lepo razlikovao. Ali, da se on ne odnosi samo u dušama ljudskim na lepe ljude nego i na mnoge druge odnose i na druge stvari, i u telima svih životinja, i u bilju što ga zemlja rađa, i, da tako rečem, u svemu što postoji¹, to sam, držim, saznao iz lekarstva, iz moje umetnosti, jer je ovaj bog velik i čudan, i svoju moć raširuje na sve što se dešava i u ljudskom i božanskom životu.

A počecu svoju besedu od lekarstva da u isti mah odam poštu i svojoj umetnosti.

I u prirodi telá postoje ova dva Erotа: nesumnjivo je, naimе, da je zdravo stanje tela i bolesno različno jedno od drugoga i neslično; a ono što je neslično žudi za nesličnim² i ljubi ga. Prema tome, drukčija je ljubav u onom što je zdravo, a drukčija opet u onom što je bolesno. Kao što je maločas Pausanija govorio, lepo je odista ugađati dobrim ljudima, a sramotno ugađati raskalašnim. Tako je i u samim telima: ugađati dobrim i zdravim stranama svakoga tela, to je lepo i nužno, i to je ono o čemu kažemo da isceljuje; naprotiv, ugađati zlim i bolesnim stranama, to je sramota, i tome čovek treba da

d se opire, ako hoće da pripada onima koji stvari razumevaju. Lekarstvo je, naime, da ukratko kažem, nauka o erotskim odnosima tela s obzirom na punjenje i ispraznivanje, i ko u tome ume da raspoznaje lepu i ružnu ljubav, taj se u lekarstvo najviše razumeva; a ko ume da izaziva promenu tako da telo mesto jedne ljubavi dobija drugu, i ko u onima u kojima nema ljubavi, a treba da je bude, ume ljubav da stvori, a onde gde je ima da je ukloni, taj bi bio dobar lekar u praksi. Jer, odista, taj treba da je sposoban učiniti da se ono što je u telu jedno drugom u najvećoj meri mrsko sprijatelji i da jedno drugo ljubi. A najveći neprijatelji to su najveće suprotnosti: hladno i toplo³, gorko i slatko, suvo i vlažno, i kako se sve te suprotnosti zovu. Uneti u te suprotnosti ljubav i slogu, to je umeo naš pradeda Asklepije⁴, i tako je on, kao što kažu ovi pesnici ovde, i ja im verujem, osnovao našu umetnost. Na taj način celim lekarstvom, kao što kažem, upravlja ovaj bog, a isto tako i gimnastikom i obrađivanjem zemlje.

187
 e A da isto tako stvar stoji i sa muzikom, svako će razabrati ko i malo obrati pažnju na to. To možda i Heraklit⁵ hoće da kaže, iako za to ne nalazi pravi izraz. On, naime, tvrdi da se jedna stvar koja je različna sama sa sobom slaže, kao i harmonija luka i lire⁶. Ali je veoma nelogično tvrditi da je harmonija neko neslaganje ili da se sastoji od onoga što se još ne slaže. Možda je, ipak, nameravao reći to da je ona postala iz visoka i niska glasa koji su pre bili nesložni, a docnije se složili pomoću muzičke umetnosti. Jer, odista, od visoka i niska glasa koji su još nesložni ne bi moglo biti nikakve harmonije. Harmonija je, naime, sazvučje, a sazvučje je neka sloga: a sloge ne može biti od onoga što je nesložno, dokle god se ne slaže. A opet što je nesložno i nesazvučno ne može biti u harmoniji; baš tako je i ritam postao iz brzine i sporosti koje su pre bile razdvojene a docnije se sjedinile. I kao onde lekarstvo, tako ovde

muzika u sve te stvari unosi slogu na taj način što ih je zadahnula ljubavlju i saglasnošću; i tako je opet muzika nauka o erotskim odnosima s obzirom na harmoniju i ritam. I u samom sastavu kako harmonije tako i ritma nije teško raspoznavati ljubavne odnose, i tu se još ne nahođi onaj dvostruki Erot; ali kad ustreba da se pred ljudima upotrebljava⁷ ritam i harmonija, bilo da je čovek sam stvara, što zovu melopejom, bilo da valjano upotrebljava već stvorene melodije i metre, što se naziva muzičko obrazovanje⁸, tada to postaje odista teško, i to iziskuje dobra veštaka. Tu opet važi ranija rečenica da treba ugađati plemenitim ljudima — i da plemenitiji budu oni koji to još nisu — i da treba čuvati njihovu ljubav, i to je lepi, nebeski Erot, sin Muze Uranije; a Erot Polimnijin⁹ je običan, i onaj ko ga gde primenjuje treba samo da ga obazrivo primenjuje, da bi počeo njegovu slast, a ne izazvao raskalašnost, baš kao što je u našem zanimanju težak zadatak lepo se koristiti požudama koje se tiču kuvarske umetnosti, tako da čovek požanje slast bez bolesti.

Dakle, i u muzici, i u lekarstvu, i u svima ostalim stvarima, i ljudskim i božanskim, treba, koliko se može, strážiti nad jednim i nad drugim Erotom, jer se i jedan i drugi u njima nahode.

XIII

b I sastav godišnjih doba pun je ovoga i jednoga i drugoga; i ako one suprotnosti, o kojima sam malo pre govorio, toplo i hladno, suvo i vlažno, stvore jedne sa drugima plemenite ljubavne veze, i ako postignu harmoniju i razboritu mešavinu, onda one donose rodnu godinu i zdravije ljudima i ostalim stvorenjima i bilju, i, nikakvu štetu ne naprave; ali kad Erot koji se udružio sa drskošću¹ nadjača godišnja doba, onda one suprotnosti mnogo uništavaju i naprave golemu štetu. Otuda, naime, kuga i mnoge

druge slične bolesti obično nastaju i među životinjama i među biljem. I mrazevi, i tuče, i medvjake nastaju onda kad požudnost i bezredica zavladaju u ljubavnim odnosima jednih stvari prema drugima: poznavanje tih njihovih odnosa u kretanju zvezda i u godišnjim vremeni-
ma zove se astronomija.

Osim toga, i sve žrtve i sve ono što spada u oblast mantike² — a to je međusobno opštenje bogova i ljudi — sve to ne bavi se ničim drugim nego straženjem nad Erotom i nad isceljivanjem njegovim. Jer, svako bezboštvo obično nastaje ako ko ne ugada plemenitom Erotu nego onome drugom i ne poštuje ga i ne odaje mu čast u svakom poslu, i to i prema roditeljima, bili oni živi ili mrtvi, i prema bogovima. A to je baš zadatak vštine proricanja da razgleda razne oblike ljubavi i da ih leči, i veština proricanja je neimarka prijateljstva između bogova i ljudi time što ona poznaje one ljubavne snage u ljudi koje teže na pravdu i na bezboštvo.

Tako mnogostruku i golemu, ili, štaviše, svu moć upšte ima svaki Erot; a onaj koji se radi dobra s razboritošću i pravednošću ovaploćuje kako kod nas tako i kod bogova, taj ima najveću moć i sprema nam svako blaženstvo, tako da možemo opštiti jedni sa drugima, i prijatelji biti i sa onima koji su od nas moćniji: sa bogovima.

Možda sam i ja u svojoj pohvali Erotu još mnogo ispuštio, ali ne namerno. Ali, ako sam što zaboravio, onda je tvoj zadatak, Aristofane, da to dopuniš; ili, ako ti imaš na umu da na neki drugi način slaviš boga, a ti ga slavi, jer je i tvoje štucanje prestalo!

Razgovor između beseda

Potom je, reče, uzeo reč Aristofan i rekao: Istina, ono je prestalo, ali istom onda kad sam na njega navalio kijanjem, tako da se čudim što plemenito

ponašanje u telu traži takvu buru i takvo draženje kao što je kijanje: čim sam počeo da kijam, štucanje je odmah prestalo!

I Eriksimah je na to rekao: Dobri moj Aristofane, pazi što radiš! Ti šalu zbijaš a treba da govoriš svoju besedu, i primoravaš me da pod stražu stavljam tvoje reči³ ako bi što šaljivo rekao, a mogao bi inače u miru govoriti.

I Aristofan se nasmejao i rekao: Imaš pravo, Eriksimaše, i ono što sam rekao neka bude nerečeno. Nego, ostavljaj se straže od mene, jer sirahujem za ono što mislim reći, ne da bih što šaljivo rekao — jer to bi bio dobitak i pravo polje moje Muze — nego da ne bih rekao što smešno.

— Pošto si dao udarac, Aristofane — rekao je Eriksimah — ti misliš da ćeš pobeći; ne, uzimaj se samo na um i govori kao onaj koji je dužan polagati račun. Možda ću ti ipak, ako mi se sviđa, dopustiti da umakneš.

Četvrta beseda: Aristofan

XIV

— Odista, Eriksimaše, rekao je Aristofan, ja mislim govoriti malo drukčije! nego li što ste to učinili ti i Pausanija.

Meni se, naime, čini da ljudi nisu sasvim osetili moć Erota; jer, kad bi je osećali, sagradili bi mu najveće hramove i žrtvenike, i primosili bi mu najveće žrtve, a ne kao što je sada slučaj gde se od svega toga ništa ne dešava za njega, a trebalo bi da se od svega najviše dešava. On je, ipak, među bogovima najveći prijatelj ljudima, jer je i pomoćnik ljudski i lekar onoga što bi, da je isceljeno, bilo najveća sreća za rod ljudski. Ja ću, dakle, pokušati da vam objasnim njegovu moć, a vi ćete onda biti učitelji ostalima. A pre svega, treba da upoznate prirodu ljudsku i njene sudbine.

Jer, nekadašnja naša priroda nije bila ista kakva je sada nego drukčija. Isprva su bila tri ljudska roda, ne kao sada samo dva, tj. muški i ženski, nego je bio još i treći, koji je pripadao i jednoj i drugoj rodu i od koga je danas još samo ime ostalo, a njega sama je nestalo: muško-ženski (androgini) rod, naime, bio je tada jedno i po liku i po imenu, sastavljen od oba roda, i muškog i ženskog, a sada nije ništa do samo ime koje se nadeva za porugu². Zatim, cela prilika svakoga čoveka bila je okrugla: leđa i

strane su imale oblik kruga, a imao je četiri ruke, i nogu isto toliko koliko i ruku, i lica dva na okruglu vratu, sasvim jednaka, a glavu između ta oba lica, koja su bila okrenuta na suprotnu stranu jedno od drugoga, samo jednu, i četiri uveta, i dva stida, i ostalo sve onako kako svako sebi po ovome može zamisliti. A hodio je ne samo uspravno kao i sada na koju god je stranu hteo, nego i kad bi se spremio da brzo potrči, hodio bi kao oni što u kovčlac skaču i pritom pružaju noge u vis i preturaju se u krugu: oprući se na osam svojih udova, koliko su ih tada imali, brzo su se okretali u okrug. A što su bila tri roda i što su imala takav oblik, to je došlo otuda što je muški rod prvobitno potekao od sunca, ženski od zemlje, a onaj u kome ima dela i jedan i drugi rod, od meseca, jer i mesec ima dela i u jednom i u drugom rodu³; a okrugli bili su i oni sami i njihov hod zato što su bili slični svojim roditeljima. Bili su strašni snagom i jačinom, i imali su krupne misli, štaviše: udarili su na bogove, i ono što Homer govori o Efijskaju i Otru⁴ da su pokušali otvoriti put na nebo kako bi navali na bogove, to važi za njih.

XV

Div i ostali bogovi savetovahu se šta treba da im učine, i nisu umeli da nađu rešenje. Jer, niti su mogli da taj rod prosto ubiju i da ga kao Gigante nebeskom strelom udare i unište! — jer bi onda uništili i časti i žrtve što su im ljudi prinosili — niti su ih mogli ostaviti da se onako razuzdano ponašaju. Naposljetku, jedva je Div nešto smislilo, pa progovori: Čini mi se da sam našao način kako će, istina, i ljudi biti i kako će se ostaviti svoje razuzdanosti, i to ako postanu slabiji. Zasad ću ih raseći svakoga na dva dela⁵, i tako će biti i slabiji a i za nas korisniji, jer će im se broj umnožiti. I hodiće uspravno na dve noge. A pokaže li se da su još

d

e

b

c

d

razuđani i ne htjedn u li da žive u miru, onda ću ih — reće — još jedared raseći na dva dela, te će hoditi na jednoj nozi, kao oni što igraju na mešinama³.

Tako reće, pa stane rasecati ljude na dve polovine, kao oni koji rasecaju oskoruše radi sušenja, ili kao oni koji dlakama razrezuju jaja⁴. A koga bi rasekao, naređivao bi Apolonu⁵ da mu i lice i polovinu vrata okreće prema raseku, da bi čovek, posmatrajući svoj rasek, bio smerniji, a ostalo, naređivao bi mu, da isceljuje. Tako bi im Apolon lice okretao; i sa svih strana navlačio kožu na trbuh, kako se to sada zove, pa bi je, kao kese što se stežu, vezivao po sredini trbuha, ostavljajući jedan otvor, koji sada zovu pupkom. Onda bi im izravnjivao mnoge druge nabore i udešavao prsa, služeći se nekim alatom kao obučari kad na kalupu glade nabore kože; samo nekoliko nabora ostavio je, one na samom trbuhu i oko pupka, da budu opomena na nekadašnje stanje.

Pošto priroda ljudska beše razrezana na dve polovine, svaka polovina čeznula je za drugom svojom polovinom i sastajala se s njom, pa su se onda rukama grille i pripijale se jedna uz drugu, pune žudnje da se srastu, i tako su umirale od gladi i od drugoga nerada, jer jedna bez druge nisu htele ništa da rade. I kad bi koja polovina umrla, i druga u životu ostala, onda bi ova ponovo tražila neku drugu i njoj se pripijala, bilo da se namerila na polovinu od nekadašnje cele žene, dakle na ono što mi danas zovemo ženom, bilo na polovinu od muškarca. I tako su propadale. Ali Div se smilova i nađe drugu pomoć: premetne im stidne udove napred, jer su dotada i ove imali na prvobitno spoljašnjoj strani, te su se oplodivali ne jedno od drugoga i stavljali seme ne jedno u drugo nego u zemlju kao cvrčci⁶. Premetne im, dakle, stidne udove napred, i time učini da su posredstvom njihovim rađali jedno u drugom, i to posredstvom muškoga u ženskom, a to radi toga da

bi u zagrljaju, ako bi se sastalo muško sa ženskim, decu rađali i da bi potomstva bilo, a ako bi se sastalo muško sa muškim, da bi bar zadovoljavali svoju žudnju u grijenju i smirivali se, pa se predavali radu, i inače starali se za ostali život. Od tako davnoga vremena, dakle, usađena je u ljude ljubav jednoga prema drugome: ona ih sastavlja u prvobitnu prirodu i teži da od dvoga napravi jedno i tako da isceli prirodu ljudsku.

XVI

Svaki od nas, dakle, jeste samo prepolovljeno znamenje¹ od jednoga čoveka, jer smo, rasećeni kao svoje², postali dvoje iz jednoga. I otuda svaki uvek traži drugo znamenje koje mu odgovara. Prema tome, svi oni muškarci koji su odsećak od onoga zajedničkoga roda, koji se tada nazivao muškoženski, vole žene, i većina preljubnika³ postala je od toga roda, a opet sve žene koje vole muškarce i one koje su preljubnice, postale su takođe od toga roda. A one žene koje su odsećak od žene ne mare mnogo za muškarce, nego više naginju ka ženama, i od toga roda postaju heteristrije⁴. A svi oni koji su polovina od muškarca, vole muškarce; i dok su još dečaci, oni, kao male polovine od muškoga, ljube muškarce i nalaze zadovoljstvo u tome da leže sa odraslim muškarcima i da ih grille; i ovo su najbolji među dečacima i mladićima, jer su od prirode najmuževniji. Istina, neki tvrde da su bestidni, ali to je laž, jer ne čine to od bestidnosti, nego od srčanosti, i hrabrosti, i muževnosti; oni se predaju omome što je njima samima slično. A za to je krupan dokaz to što samo takvi dečaci, kad odrastu, postaju ljudi za državne poslove. A kad postanu muževni, oni ljube dečake, a na brak i rađanje dece ne obraćaju pažnju od prirode, nego ih samo običaj primorava na to: dovoljno im je da provode život među sobom neoženjeni. Sva-

c kako, dakle, takav čovek postaje ljubavnik dečaka i prijatelj svome ljubavniku, jer uvek ljubi ono što mu je srodno. A kada se i ljubavnik dečaka i svaki drugi nameri baš na onu svoju polovinu, tada ih sasvim čudno osvoji i prijateljstvo, i osećanje pripadanja jednoga drugome, i ljubav, i oni ne žele da se rastaju jedan od drugoga, da tako reknem, ni za jedan trenutak vremena. Takvi su i oni koji kroz ceo svoj život ostaju jedan drugome verni; oni ne bi umeli ni kazati šta žele da jedan drugome uradi. Jer, niko ne bi mogao misliti da je to uzajamno ljubavno uživanje, da se, naime, možda radi toga jedan drugome raduju i tako strasno sjedinjuju. Naprotiv, očividno je da za nečim drugim žudi duša svakoga od njih, a ona to ne ume reći, nego samo naslućuje što žudi i nagoveštava u tamnim izrazima. I kad bi k njima, kad zajedno leže, prišao Hefest⁴ sa alatom u rukama i zapitao ih: Šta je to, ljudi, šta želite da jedan od drugoga imate? Pa kad ne bi umeli da mu odgovore, i om ih ponovo zapitao: Žudite li možda, to da se jedan s drugim sližete u jedno, tako da se ni noću ni danju ne odvojite jedan od drugoga? Jer, ako to žudite, spreman sam da vas stopim i skujiem⁵ u jedno, tako da od dvojice postanete jedan, i dokle god živite da obojica zajednički živite kao da ste jedan čovek; a kad umrete, da opet i onde u Hadu mesto dvojice budete samo jedan, združeni u smrti.

d

e Ne go gledajte da li to želite i da li vam je dovoljno ako vam to bude — kad bi to čuli, znamo da nijedan ne bi to odbio ili koju drugu želju otkrio, nego bi svaki bio uveren da je čuo baš ono što je već odavno žudeo: da se sjedini i stopi sa ljubavnikom, pa da od dvojice postane jedan. Jer tome je uzrok to što je prvobitna naša priroda bila takva i što smo bili celi; dakle, žudnji za celinom i lovu na 193 nju ime je ljubav.

I pre toga, kao što rekoh, bili smo jedno; a sada nas je bog zbog naše krivice raselio, kao Lakedemonjani Arkadane⁶. Prema tome, ako se ne budemo

b

prema bogovima čestito vladali, valja se bojati da ne budemo još jedared rasepljeni, i da ne morademo onda obilaziti kao oni, na grobnim stubovima u rešetku izvajani, likovi što su posred nosa razvezani, kao rasećene kocke⁷. Ali zato svaki čovek treba da svakoga opomijne da bude bogodušan, kako bismo izmakli ovoj poslednjoj sudbini, a kako bi nam dopalo ono prvo, u čemu nam je Erot vođa i vojvoda. Njemu niko suprotno neka ne radi — a suprotno radi ko se bogovima mrazi; jer, ako se s bogom sprijateljimo i pomirimo, naći ćemo i namerićemo se na svoga ljubinca, na onoga koji nama pripada, a to malom broju današnjih ljudi polazi za rukom. I samo da mi Eriksimah ne upadne u reči i besedu mi ne izvrne u šalu: to kao da važi za Pausaniju i Agatona: istina, možda baš i oni pripadaju ovima i možda su obojica po prirodi muškarci; ali ja uopšte o svima, kako o muškarcima tako i o ženama, tvrdim da bi samo na taj način rod naš mogao postati srećan kad bismo postigli cilj Erota, i svako se namerio na svoga ljubinca koji mu pripada, i time se vratio u svoju prvobitnu prirodu. A ako je to najbolje, onda i od ovoga što nam je sada dato mora najbolje biti ono što je onome najbliže; a to je: naći ljubinca, koji nam je prirodan svojom po sreću.

Ako bismo, dakle, slavili boga koji to daje, onda bismo odista morali slaviti Erota, koji nam već i sada najviše pomaže time što nas vodi k onome što nam je srodno, i koji nam i za budućnost daje najveće nade da će nas, ako se budemo pokazivali bogodušni, povratiti u negdašnju prirodu i isceliti i tako nas učiniti blaženima i srećnima.

Ovo je, Eriksimaše, rekao je, moja beseda o Erotu, drukčija nego tvoja. Kao što sam te, dakle, već zamolio, nemoj je izvrnuti na šalu; da čujemo još i ostale što će koji reći, a naročito šta će reći svaki od dvojice, jer su još ostali samo Agaton i Sokrat.

d

c

e

— Dobro, poslušaću te, rekao je Eriksimah, jer si svoju besedu govorio tako da mi je bilo prijatno slušati je. I kad ne bih znao da su Sokrat i Agaton veliki poznavaoči ljubavnih tajni, morao bih se veoma bojati da neće umeti više govoriti, jer je već izrečeno tako mnogo i tako različitih stvari. Ali sam ipak bez brige.

Na to je odgovorio Sokrat: I ti sâm, Eriksimaše, pokazao si se dostojan u nadmetanju; ali, kad bi ti bio u položaju u kome sam ja sada, ili, štaviše, u kome ću možda biti kad i Agaton izrekne svoj govor, i te kako bi se ti veoma bojao i u neprilici bio, kao ja sada.

— Hoćeš da me urečeš, Sokrate, rekao je Agaton, da se zbunim time što ću misliti da se slušaoci predaju velikom očekivanju kao da će odličan govor čuti od mene.

— Onda bih bio odista veoma zaboravan, Agatone, odgovorio je Sokrat, kad bih sada mislio da ćeš se zbuniti pred ovo malo slušalaca, a video sam tvoju pouzdanost i ponositost kad si se sa svojim gluncima peo na tribinu! i gledao u oči onolikim gledaocima, da im prikazuješ svoje pesništvo, i baš nimalo se nisi uplašio!

— A šta, Sokrate, odgovorio je Agaton, valjda ne misliš da mi je pozornica glavu tako zaokupila da ne bih znao ni to da je pametan čovek više uzbuđen kad govori pred malim krugom razumnih nego pred velikim brojem nerazumnih?

— Odista, Agatone, rekao je Sokrat, ne bih lepo radio kad bih o tebi što grubo mislio; štaviše, ja vrlo dobro znam da bi ti, kad bi se našao s kakvim ljudima koje bi smatrao za mudre, više vodio računa o njima nego o velikoj množini; ali — ko zna jesmo li mi takvi! Jer i mi smo onde prisustvovali

i pripadali velikoj množini. Naprotiv, kad bi se namerio na druge mudre, zaceo bi se od njih stideo, ako bi možda mislio da radiš nešto ružno. Ili kako veliš?

— Pravo govoriš, rekao je Agaton.

— A množine se ne bi stideo, kad bi mislio da što ružno radiš?

I Fedar je tada upao u reč i rekao: Dragi Agatone, ako budeš Sokratu odgovarao, neće ti on više nimalo mariti kako ovde ma koja stvar bude tekla, samo ako bude imao nekoga s kime će se moći razgovarati, a naročito ako je taj neko lep! Istina, i ja veoma rado slušam Sokrata kad se razgovara, ali moram da se postaram za pohvalu Erotu i od svakoga pojedinoga od vas da primim besedu kao prinos. Platite, dakle, svaki bogu svoj dug, a onda tek možete da se razgovarate.

— Odista, lepo govoriš, Fedre, rekao je Agaton, i ništa ne smeta da govorim; ta biće još i docnije prilike da se sa Sokratom razgovaram.

d

e

b

c

Peta beseda: Agaton

XVIII

— Ja, dakle, želim, pre svega, da kažem kako treba govoriti, pa ću onda govoriti. Jer čini mi se da svi koji su pre mene govorili nisu hvalili boga, nego su samo ljude nazivali srećnima zbog onih dobara koja im bog daruje; a kakav je on sam koji je to poklonio, to niko nije rekao. A ima samo jedan pravi način za svaku pohvalu svakome predmetu, a to je ovaj: treba besedom obrazložiti kakvo je, i kakve su stvari što ih poklanja ono o čemu treba da se besedi. Prema tome, pravo je da i mi Erota tako pohvalimo: najpre njega sama kakav je, pa onda njegove darove. Tvrđim, dakle, da su svi bogovi blaženi, ali Erot — ako je pravo i ako nije zamerno reći — da je najblaženi među svima, on, jer je najlepší i najbolji.

A najlepší je zato što je ovakav: prvo, najmlađi je među bogovima, Fedre. Za tu tvrdnju pouzdano svedočanstvo daje on sam, time što begom beži od starosti, očevitno zato što je ona sama brza; bar brže nego što mi želimo susitiže nas. A Erot je po prirodi takav da je mrzi i da joj se ni izdaleka ne približuje. On je uvek s mladim svetom i boravi kod njega, i dobro kaže ona davna reč da silka uvek traži pri-liku! Ja se sa Fedrom slažem u mnogima drugim stvarima, ali se ne slažem u tome da je Erot stariji

195

b

60

od Krona i Japeta², nego tvrđim da je on najmlađi među bogovima i večno mlad, a one stare odnose³ među bogovima, o kojima govore Hesiod i Parmenid⁴, stvorila je Ananka⁵, a ne Erot, ako su oni istinu govorili. Jer ne bi oni jedni druge škopili i bacali u okove i ne bi vršili mnoga druga nasilja da je Erot među njima bio, nego bi jedni druge samo voleli i u miru živeli, kao što je sada slučaj otkako Erot caruje među bogovima.

Mlad je on, dakle, a pored toga što je mlad i nežan je; i pesnika mu treba kakav je Homer bio da se pokaže nežnost boga. Homer, naime, kaže o Ati⁶ da je boginja i da je nežna, bar noge njene da su nežne, pevajući:

u nje odista nežne su noge;
zemlju ne dotiče ona, no ljudna po glavama hodi.

Lepim znakom, čini mi se, prikazuje njenu nežnost, da ne hodi po tvrdom predmetu nego po mekanom. Taj isti znak primenjeno i mi na Erota, da je nežan. On, naime, ne hodi po zemlji, a ni po lobanjanama, koje nisu baš mekane, nego po najmekšim stvarima što ih ima on i hodi i stanuje u njima, jer je u srcima i dušama bogova i ljudi podigao stan, ali opet ne re-dom u svima dušama, nego ako se nameri na koju bilo dušu koja ima tvrdi čud, on od nje odlazi, a koja ima mekanu, tu se nastanjuje. Kad on, dakle, uvek i nogama i telom dodiruje samo najmekše među najmekšim stvarima, nužno sleduje da je najmekšiji.

Najmlađi je on po tome, i najnežniji, a pored toga i gipak oblikom. Inače se ne bi mogao svagde priljubljavati, ni u svaku dušu neprimećen i ulaziti i izlaziti kad bi bio tvrd. Skladnoj i gipkoj prilici njegovoj jeste, velik znak njegovo plemenito držanje, kojim se Erot naročito odlikuje, kao što svi priznaju; jer neplemenito držanje i Erot uvek su među sobom u ratu. A lepotu njegove boje dokazuje već boravak toga boga na cvetovima, jer ni na telo, ni na dušu

c

d

e

196

b

61

ni na što bilo drugo što je bescvetno i uvelo ne seda Erot, a gde se nahodi mesto gde sve cveta i slatko miriše⁷, tu on i staje i ostaje.

XIX

O lepoti toga boga i ovo je dovoljno, mada još mnogo ostaje da se kaže. Posle ovoga treba govoriti o vrlini Erotovoj. Pre svega, najbolje je to što Erot ne čini krivice ni bogu ni čoveku, pa je i ne trpi ni od boga ni od čoveka. Jer, niti sam pod silu trpi ako što trpi, jer se sila ne dotiče Erota, niti se silom služi kad nešto čini. Svako, naime, dragovoljno služi Erotu u svemu, a u čemu se ko dragovoljno sa dragovoljnim složi, onda zakoni, carevi države⁴ kažu da je to pravedno.

Pored pravednosti, ima u njemu veoma mnogo razboritosti. Ljudi se, naime, slažu u tome da se razboritost sastoji u savlađivanju naslada i požuda, i da nijedna naslada nije snažnija no Erot; a ako su one slabije, biće savladane od Erota, i on će vladati nad njima; a savlađuje li Erot naslade i požude, onda će on biti naročito razborit. Staviše, u hrabrosti Erotu „ni Arej ne odoleva“², jer ne drži Arej Erota, nego Erot Areja, tj. onaj ljubavni žar prema Afroditi, kao što kaže priča³. A jači je onaj koji drži nego onaj koga taj jači drži. A ko je jači od najhrabrijega među ostalima, taj će biti najhrabriji od svih.

O pravednosti, i o razboritosti, i o hrabrosti toga boga bilo je reči, a ostaje još da se govori o mudrosti. Dakle, koliko se može, treba da se trudim da ni tu ne zaostajem. I prvo, da opet i ja odam poštu svojoj umetnosti, kao Eriksimah svojoj: kao pesnik ovaj bog je tako mudar da i drugoga čini pesnikom. Sva-ko bar postaje pesnik, „ako i nije bio sa Muzama pre“⁴ koga se Erot dodene. A ovo zaceo smemo uzimati kao svedočanstvo za to da je Erot uopšte odličan stvaralac u svemu duhovnom stvaralaštvu. Jer, što

ko sâm ili nema ili ne zna, ne može ni drugome dati, niti drugoga naučiti.

Staviše, i stvaranje svih živih bića — ko bi mogao poricati da nije Erotova mudrost kojom sva živa bića i postaju i rastu? A što se tiče izrađivanja u drugim umetnostima — zar ne znamo da se svako kome je ovaj bog bio učitelj pokazao slavan i sjajan, a onaj koga se nije dodenuo, ostao u tami? Odišta, bar streljanje, i isceljivanje, i proricanje, pronašao je Apolon, poveden željom i ljubavlju, tako da bi i on bio učenik Erotov, a isto tako i Muze u muzici, i Hefest u kovanju, i Atena u tkanju⁵, i Div „u upravljanju i bogovima i ljudima“. Po tome su tek uređeni i odnosi među bogovima kad je Erot među njih došao, naime ljubav prema lepoti, jer u ružnoći nema Erota. Pre toga, kao što već u početku rekoh, dešavaju se mnoge strahote među bogovima, kao što kaže predanje, zato što je carovala Ananka; ali čim se ovaj bog rodio, iz ljubavi za lepotom nastala su sva dobra i bogovima i ljudima.

Tako mi se čini, Fedre, da je Erot najpre sam najlepší i najbolji, a onda i ostalima ostale takve stvari daje. Dolazi mi na um da češće i u stihovima kažem da je on onaj koji stvara:

među ljudima mir, i glatku pučinu morskú,
i tišinu bez vetra, i odmor i sanak u tuzi⁶.

Ovaj Erot prazni nas od nepoverljivosti, a puni nas poverljivošću, udešavajući da se sastajemo jedni sa drugima na svima ovakvim sastancima, i uzimajući vođstvo na svetkovinama, na igrama, na žrtvama; on, donosilac blagosti, odnosilac surovosti; izdašan milošću, neizdašan nemilošću; milostiv dobrića, primeran mudrima, divan bogovima; žuđen od nesrećnih, čuvan od srećnih, otac raskoši, nežnobi, bujnosti, miline, žudnje, želje; brižan za dobre, nebrizan za zle; u trudu, u strahu, u želji, u misli, krmar, pomoćnik, bramilac i spasilac najbolji, perjanica svih bogova i ljudi, vođa najlepši i najbolji, za kojim treba da ide

svaki čovek, pevajući lepo u slavu njegovu i pripevajući u njegovoj pesmi koja očarava pamet svih, i bogova i ljudi.

Ova beseda, Fedre, neka bude od mene posvećena tome bogu; u njoj ima nešto šale, nešto odmerene zbilje, koliko dopušta moja snaga.

Uvodna reč Sokratova

XXX

Kad je Agaton dovršio svoju besedu, svi gosti, reče Aristodem, kliknuli su u sav glas da je mladić govorio kako dolikuje i njemu i bogu.

A Sokrat je pogledao na Eriksimaha i rekao: Šta veliš, sine Akumenov? Misliš li da sam odavno strahom nestrachom strahovao, i da nisam ono pro-ročki rekao kad sam kazao da će Agaton divno besediti, a ja da ću biti u neprilici?

— Ono jedno, odgovorio je Eriksimah, mislim da si odista pro-ročki rekao, da će Agaton dobro besediti; ali da ćeš ti biti u neprilici, to ne mislim.

— Pa kako, srećni čoveče, rekao je Sokrat, da ne budem u neprilici i ja i ma ko drugi kad ima da govori posle govora koji je onako lepo i bogato iskazan? Ostalo, istina, nije sve jednako divno; ali ko se ne bi zadivio slušajući na kraju onu lepotu reči i rečenica? Ja bar, uzimajući na um da neću ni izbiti za umeti ništa onako lepo reći, gotovo da sam od stida utekao i otišao, da sam samo imao kuda. Jer, i na Gorgiju me opominjala beseda? tako da mi se odista dogodilo ono Homerovo: bojao sam se da mi na kraju svoga govora Agaton ne zamahne glavom Gorgije's, strašna govornika, protiv moje besede i učini da onemim kao kamen. I primetio sam kako sam bio smešan onda kad sam vam obećao da ću po redu s varna sla-

viti Erota i kad sam rekao da se razumevam u ljubavne stvari, a baš ništa se ne razumevam u stvar, kako, upravo, treba da se slavi ma što. Ja sam, naime, u svojoj prostoti mislio da treba istinu govoriti o svakoj stvari koja se slavi, i da je to zadatak, a onda iz istine odabirati najbolje stvari i nameštati ih što prikladnije. I ja sam se odista veoma ponosio što ću odlično govoriti, jer sam znao pravi postupak pri hvaljenju ma koga predmeta. Ali, čini mi se, ovo nije bio postupak za hvaljenje predmeta, nego to da se za predmet što krupnije i što lepše osobine vezuju, bile one takve ili ne bile; a ako je sve to i lažno, nije to nikakva nevolja. Jer, kao da je bilo rešeno da će svaki od nas kao bajagi slaviti Erota, a ne da će ga odista slaviti. Zato, mislim, sve moguće reči pokrećete i vezujete ih za Erota, i tvrdite da je takav i da tolike stvari daje, kako bi izašao kao najbolji i najbolji, onima, razume se, koji ga ne poznaju; valjda ne onima koji ga znaju. I onda lepo i veličanstveno zvuči ta pohvala. Nego ja odista nisam znao taj način pohvale, i ne znajući ga, ja vam obećah da ću i ja, kad na me dođe red, izreći pohvalu. „No to je samo jezik obećao, nije um“⁴. Dakle, ostavimo to! Neću slaviti na taj način, jer me bih ni mogao. Odista ne! Ali bar istinu, ako želite, pripravan sam da kažem na svoj način, ne prema vašim govorima, da ne za služim podsmeh. Dakle, Fedre, gledaj, treba li ti i takav govor, naime: da se čuje kako se o Erotu istina govori, a sa izrazima i takvim poretkom rečenica kakav mi odista slučajno dođe na pamet.

Fedar i ostali, reče, pozvali su ga da samo govori onako kako sâm smatra da treba govoriti.

— Ali, Fedre, odgovorio je Sokrat, dopusti mi još⁵ da upitam Agatona za neke male stvari, da se s njime sporazumem i da tek onda govorim.

— Dopuštam, razume se, reče Fedar, samo ga pitaj.

Posle toga, reče, otpočeo je Sokrat ovako nekako govoriti:

— I odista, dragi Agatone, učinilo mi se da si lepo otpočeo svoju besedu kad si govorio da bi najpre trebalo pokazati kakav je sâm Erot, a onda njegovu dela. Tome početku veoma se divim. Dakle, napred! Dede mi reci o Erotu, kad si i ostalo tako lepo i veličanstveno izložio kakav je, još i ovo: da li je Erot i takav da je on ljubav prema nečemu ili prema ničemu? A ne pitam da li je ljubav kakve majke ili oca — jer smešno bi bilo pitanje da li je Erot ljubav majke ili oca — nego kao kad bih, na primer, to isto pitao za oca, naime da li je otac čiji otac ili nije. Odgovorio bi mi po svojoj prilici, ako bi hteo lepo odgovoriti, da je otac otac sinu ili ćerci, ili ne?

— Dabome, odgovorio je Agaton.

— Zar ne, to isto važi i za majku?

I to je potvrdio.

— Još mi odgovori malo više, rekao je Sokrat, da bi bolje razumeo što hoću. Kad bih, naime, upitao: A šta? Da li je brat, po onome što on jest, čiji brat ili nije? — šta bi odgovorio?

— Brat je, odgovorio je Agaton.

— Zar ne, brata ili sestre?

Potvrdio je.

— Pokušaj to isto, rekao je Sokrat, i o Erotu kazati: da li je Erot ljubav prema nečemu ili prema ničemu?

— Razume se, jeste.

— To, eto, produžio je Sokrat, sačuvaj u pameti ako se sećaš prema čemu je on ljubav¹. A reci mi još samo ovoliko: da li Erot žudi ili ne žudi ono prema čemu je on ljubav?

— Dabome, odgovorio je Agaton.

— Da li ono što žudi i ljubi, onda žudi i ljubi dok to ima ili dok nema?

— Onda dok nema, kao što je i prirodno, odgovorio je Agaton.

— Razmisli, rekao je Sokrat, da li je mesto onoga „prirodno“ tako i nužno da ono što žudi, žudi ono što mu je potrebno, ili ne žudi ako mu to nije potrebno? Jer meni se, Agatone, čini da je to sasvim očevidna nužnost. A kako tebi?

— I meni se čini, rekao je Agaton.

— Lepo govoriš. Bi li, dakle, neko ko je velik želeo da bude velik, ili ko je jak da bude jak?

— To je nemogućno prema onome što smo već priznali; jer valjda ne bi to bilo potrebno onome koji to već odista jeste.

— Istinu govoriš, rekao je Sokrat. Jer, kad bi onaj koji je jak i želeo da bude jak, i koji je brz da bude brz, i koji je zdrav da bude zdrav — jer možda bi ko pomislio o ovima i o svima takvim stvarima da oni koji su već takvi i već imaju to, da oni i žude ono što već imaju; dakle, da se ne prevarimo, zato govorim — onda je, naime, za sve ove, Agatone, ako paziš, nužno da sve to u onaj mah imaju što imaju, hteli oni to ili ne. I ko bi to ikada tek tada požudio? Naprotiv, kad bi ko rekao: Ja koji sam zdrav želim i da budem zdrav, i koji sam bogat želim i da budem bogat, i žudim baš ono što već imam, onda bismo mu kazali: Ti, čoveče, koji imaš blaga i zdravlja i snage, ti želiš da i u potonje vreme to imaš, jer ovaj čas to imaš, hteo to ili ne. Razmisličaj, dakle! Kad kažeš: „Žudim ono što već imam“, da li ti što drugo misliš do samo ovo: „Ja žudim da ono što sada već imam i u potonje vreme imam.“ Bi li on što drugo pod tim razumeo?

Agaton je, reče, sve to potvrdio.

Onda je Sokrat produžio: Ne znači li to žudeći ono što mu još nije pri ruci i što on još nema, naime: nije li to žudnja da mu i za potonje vreme ostane sacuvano ono što sada ima?

— Dakako, odgovorio je Agaton.

— I ovaj, dakle, kao i svaki drugi koji nešto žudi, žudi li ono što još nema pri ruci, i što još nije tu, i što on nema, i što on sam nije, i što mu je potrebno? Nisu li to onakve stvari za kojima žudi i žudnja i ljubav?

— Svakako, odgovorio je Agaton.

— Dede, dakle, produžio je Sokrat, recimo još jedared ono u čemu smo se složili! Da li je Erot što drugo do najpre ljubav prema nečemu, a onda ljubav prema onom što je potrebno?

— Jeste, odgovorio je.

— Seti se sada onoga što si sam rekao u svojoj besedi: prema čemu je ljubav Eroti! Ako želiš, ja ću te podsetiti. Mislim da si ovako nekako rekao da su bogovi uradili stvari iz ljubavi za lepotom, jer ljubavi za rugobom nema. Nisi li ovako nekako govorio?

— Tako sam rekao, odgovorio je Agaton.

— I kako dolikuje govoriš, prijatelju, rekao je Sokrat; i ako stvar tako stoji, onda bi Erot bio ljubav za lepotom, a ne za rugobom?

Agaton je potvrdio.

— Nismo li se složili u tome da neko žudi ono što mu je potrebno i što nema?

— Jesmo, odgovorio je.

— Dakle, Erotu je potrebna lepota i nema je?

— Nužno sleduje, odgovorio je Agaton.

— A šta? Čemu je potrebna lepota, i što lepote nikako nema, zar misliš da je to lepo?

— Odista ne.

— Tvrdiš li, dakle, još da je Erot lep, ako stvar tako stoji?

I Agaton je odgovorio: Čini mi se, Sokrate, da ništa ne znam o onome što sam tada rekao.

— Pa opet si odista lepo rekao, Agatone. Nego mi reci još ovo malo: ne čini li ti se ono što je dobro da je i lepo?

— Čini mi se.

— Dakle, ako Erotu treba lepote, a ono što je dobro ako je lepo, onda bi njemu trebalo i dobrote.

— Ja, Sokrate, odgovorio je Agaton, tebi ne bih mogao protivrečiti, ali neka važi samo onako kako ti kažeš.

— Istini, razume se, ne možeš protivrečiti, dragi Agatone, jer Sokratu protivrečiti nije teško.

Šesta beseda: Diotima — Sokrat

XXII

— I tebe ću najzad ostaviti na miru; ali besedu o Erotu, koju sam nekada čuo od neke žene iz Mantineje, po imenu Diotime¹, koja se razumevala u to-me i u mnogim drugim stvarima, i koja je Atinjanima, kad su jedared prineli žrtvu protiv ku-ge, odgodila tu bolest² za deset godina, i koja je i mene ljubavnim stvarima naučila³, — tu besedu, dakle, koju je ona govorila, pokušaću da vam izlo-žim, polazeći od onoga u čemu smo se složili ja i Agaton — sam od sebe, kako mognem.

Treba odista, Agatone, kao što si ti izjavio, naj-pre raspraviti o njemu samom, ko je on, Erot, i ka-kav je, a onda o njegovoj delatnosti. Čini mi se da je najlakše raspraviti to onako kako je to onda raz-lagala Mantinejanka ispitujući me. Jer, i ja sam gotovo jednako nešto govorio, kao Agaton sada meni, da je, naime, Erot velik bog i da je on ljubav za lepoto. Pobjiala me je baš onim razlozima kojima sam i ja njega pobijao, da Erot po mojim sopstvenim rećima nije ni lep ni dobar.

I ja rekoh: Kako govoriš, Diotimo? Ružan je, dakle, Erot i zao?

A ona odgovori: Bog s tobom! Ili misliš li da ono što nije lepo baš mora biti ružno?

— I te kako!
 — I što nije mudro, zar misliš da je ludo? Ili nisi opazio da ima nešto u sredini između mudrosti i neznanja?

— Sta to?

— Ako neko pravo misli, reče ona, a ne može pritom za svoje mišljenje navesti razloge, ne znači li da to nije ni znanje — jer kako bi bilo znanje stvar kojoj se ne zna za razlog? — a ni neznanje — jer kako bi bilo neznanje ono što pogađa istinu? — nego je pravo mišljenje nešto, naime, nešto što je u sredini između znanja i neznanja.

— Istinu govoriš, rekoh ja.

— A ti nemoj onda na silu zahtevati da bude ružno što nije lepo, ni da bude zlo što nije dobro. Tako isto i o Erotu, kad sam priznao da nije ni dobar ni lep, nemoj zato misliti da mora biti ružan i zao, nego nešto što je u sredini između toga dvoga.

— Ipak, odgovorih ja, svi se slažu u tome da je on veliki bog.

— Govoriš li o svima koji ne znaju, ili o onima koji znaju?

— O svima uopšte!

I ona se nasmeja i reče: Kako bi se, Sokrate, slagali u tome da je velik bog oni koji kažu da on uopšte nije bog?

— Ko su ti? zapitah je ja.

— Jedan si ti, a jedna sam ja.

I ja je upitah: Kako to govoriš?

I ona mi odgovori: Veoma lako. Odgovaraj mi: ne tvrdiš li da su svi bogovi srećni i lepi? Ili bi se usudio ustvrditi da koji od bogova nije lep i srećan?

— Tako mi Diva, ja bar ne bih! rekoh.

— A ne nazivaš li srećnima one koji imaju ono što je dobro i lepo?

— Dabome!

— Ali za Erotu si ipak priznao da on, zbog nedostatka lepote i dobrote, žudi baš za ovim što mu nedostaje.

Priznao sam.

— Kako bi, dakle, bio bog onaj kome nije do-pala lepota i dobrota?

— Nikako, kako se čini.

— Vidiš li, dakle, da i ti Erotu ne držiš bogom?

XXIII

— Sta bi onda, zapitah, bio Erot? Smrtno stvorenje?

— Nipošto.

— Pa, šta onda?

— Kao i ono pre, reče: sredina između smrtna i besmrtna.

— Sta, dakle, Dicitmo?

— Dem on, i to veliki, Sokrate, jer i sve demonsko leži u sredini između boga i smrtnog stvorenja.

— A koju moć ono ima? zapitah ja.

— Objasnjavati i donositi bogovima ono što dolazi od ljudi i ljudima ono što dolazi od bogova; od jednih molitve i žrtve, a od drugih naređenja i odgovore na žrtve. A kako se ono nalazi u sredini između jednih i drugih, ono ispunjava prostor između njih, tako da je vasačena sama sa sobom povezana. Posredstvom njegovim širi se i sva veština proroka i sveštenika, i onih koji se bave žrtvama, i posvetama i bajanjem, i svakim gatanjem i čaranjem. A bog se ne meša sa čovekom, nego preko ovoga vrši se sav saobraćaj i razgovor bogova sa ljudima, i na javi i u snu. I ko se razumeva u takvim stvarima, to je demonski čovek; a ko se razumeva u kojim drugim stvarima, ili u umetnostima ili u zanatima, to je prost čovek. Ovih demona ima mnogo, i različitih, a jedan je od njih i Erot.

— Ko mu je otac, zapitah je ja, a ko mati?

— To je poduža priča, odgovori mi ona, ali ipak ću ti je kazati. Kad se, naime, rodila Afroditu, gostili

su se bogovi, i među ostalima i Por, sin Metidin. A kad su ručali, stiže da što naprosi, jer je bila gozba, i Penija¹, i bila je na vratima. Pošto se napio nektara, — jer onda još nije bilo vina — uđe Por u baštu Divovu i onako pijan zaspi. A Peniji pade misao na pamet da zbog svoga siromaštva zatrudni s Porom, pa legne pored njega i začne Erota. Zato je Erot postao i pratilac Afroditin i sluga njen, jer je začeta na dan njezina rođenja, i, u isti mah, voli lepotu, jer je i Afrodita lepa. Sin Pora i Penije, Erot, ima ovakvu sudbinu. Pre svega, on je vazda siromah, i daleko je od toga da bude i nežan i lep, kao što gomila misli, nego je tvrd, i suv, i bez obuce, i bez kuće; uvek leži na goloj zemlji i bez pokrivača, i spava na vratima i putevima pod vedrim nebom, i u tome ima prirodu materinu, jer je vazda drugar potrebe. S druge strane, kao otac njegov, zaseda onima koji su lepi i onima koji su dobri, hrabar je i drzak, iskusan lovac koji vazda snuje neke zamke, i željan razboritosti i dovitljiv, prijatelj mudrosti kroz ceo svoj život, iskusan gatar, i bajalo, i sofist.

I nije se rodio ni kao besmrtni ni kao smrtni, nego istoga dana čas cvate i živi, kad je u dobru, čas umire, ali ponovo oživi po prirodi očevoj. A što steče vazda rasteče, tako da Erot nije nikada ni siromašan ni bogat, a u sredini je između mudrosti i neznanja. Ta stvar, naime, stoji ovako: miko od bogova ne traži mudrosti i ne žudi da mudar postane, jer je već to; a ni drugi ko ako je mudar, ne traži mudrosti. A opet ni prosti ne traže mudrosti i ne žude mudri da postanu. A baš to je teškoća u neznanju što se ona sama sebi čini dovoljna, mada nije lepa i dobra a ni razborita; zato ko ne misli da je potreban, taj i ne žudi ono o čemu misli da mu ne treba.

— Koji su to, Diotimo, zapitah ja nju, koji traže mudrost, ako nisu ni mudraci ni neznalice?

— To je već, odgovori ona, i detetu jasno da su to samo oni koji stoje u sredini između ta dva soja ljudi; a njima pripada i Erot. Jer, odista, mudrost

spada u one stvari koje su najlepše, a Erot je ljubav za lepom, te je otuda nužno, da Erot traži mudrost, a kako on traži mudrost, nužno je da se nahodi u sredini između mudraca i neznalice. A uzrok i ovo-me jeste njegovo poreklo, jer je od oca mudra i okretna, a od majke nemudre i neokretne. To je, dragi Sokrate, priroda ovoga demona. A što si ti razumevao pod Erotom, nije nikakvo čudo. A držao si, kao što izvodim iz tvojih reči, da je Erot ono što se ljubi, a ne ono što ljubi. Zato ti se, mislim, Erot činio savršeno lep. Jer što je ljubavi dostojno, to i jeste odista lepo, i nežno, i savršeno, i blaženo; a ono što ljubi ima neki drugi lik, otprilike onakav kakav sam ja opisala.

XXIV

I ja joj na to rekoh: Neka tako važi, prijateljice, jer lepo govoriš. Ali, ako je Erot takav, kakvu korist on daje ljudima?

— O tome, Sokrate, reče mi, pokušaću odmah da te obavestim. Odista je Erot takav i tako postao; on je, dakle, ljubav za lepom, kao što ti kažeš. A kad bi nas ko zapitao: Šta hoće Erot od lepote, Sokrate i Diotimo? Ili, da još jasnije ovako zapitam: Ljubavnik žudi lepotu; šta žudi on na njoj?

I ja odgovorih: Da je zadobije.

— Ali tvoj odgovor zahteva još ovakvo pitanje: Šta će postići onaj ko lepotu zadobije?

— Nisam još potpuno spreman, rekoh joj, da na to pitanje odgovorim.

— Ali, reče ona, kad bi ko mesto lepote stavio dobrotu i zapitao: Nude, Sokrate, ljubavnik žudi dobrotu; šta žudi on od nje?

— Da bude njegova, odgovorih.

— I šta će imati onaj kome dobrota zapadne?

— Na to pitanje, rekoh, lakše mi je odgovoriti: biće srećan.

— Zato što imaju dobrotu, reče ona, srećni su oni koji su srećni, i više ne treba pitati: a zašto želi da je srećan onaj koji to želi, nego čini se da je dat potpun odgovor.

— Istinu govoriš, dodadoh ja.

— Misliš li da je ova žudnja i ova ljubav zajednička svima ljudima, i da svi žele da im uvek dobro bude, ili kako misliš?

— Tako je, odgovorih ja; svima je zajednička.

— Zašto, dakle, Sokrate, ne kažemo da svi ljubave, kad svi isto ljube i to uvek nego kažemo da samo jedni ljube, a drugi ne ljube?

— Čudim se i sâm, rekoh ja.

— Ali ne čudi se, odgovori ona, jer kad od ljubavi uzmemo samo neki oblik, mi tome obliku dadevamo ime celine i nazivamo ga: ljubav; a za druge oblike služimo se drugim nazivima.

— Na primer, kako? zapitah ja.

— Na primer, ovako. Ti znaš da je stvaranje mnogovrsno, jer svačemu što iz nebića prelazi u biće uvek je uzrok stvaranje; zato i dela i svima umetnostima jesu stvaranja, i oni koji to izrađuju jesu svi stvaraoci.

— Istinu govoriš.

— Pa ipak, reče ona, poznato ti je da se oni ne nazivaju stvaraoci, nego da imaju druga imena, a od svega stvaranja samo je jedan deo izdvojen, onaj koji se odnosi na muziku i metre, i taj nosi ime celine. Stvaranjem, naime, naziva se samo to, i oni koji imaju taj deo stvaranja nazivaju se stvaraoci.

— Istinu govoriš, rekoh.

— Pa tako je i sa ljubavlju. Prema opštem nazivu svaka žudnja za dobrom i za srećom, to je za svakoga ona najveća dovitljivija ljubav. Ali za one koji se radi mnogih drugih ciljeva obraćaju njoj, ili da teku novac, ili radi gimnastike, ili radi filosofije, za njih se ne kaže ni da ljube, ni da su ljubavnici; a samo oni koji idu za jednim oblikom i njemu se

predaju, ti dobijaju opšte ime: i ljubav, i ljubiti, i ljubavnik.

— Čini mi se da istinu govoriš, rekoh ja.

— I ima, istina, jedno učenje da ljube oni koji svoju sopstvenu polovinu traže. Ali ja učim da nema ljubavi ni za polovinom ni za celinom ako to, prijatelju moj, nije u isti mah kakvo dobro, jer ljudi su gotovi da dadu oduzeti i svoje noge i ruke ako im se čini da su im njihovi sopstveni udovi štetni; jer svima njima, mislim, nije uživanje to što je nešto njihovo, osim ako neko svojim vlasništvom zove samo ono što je dobro, a tuđim ono što je zlo. I tako ne postoji ništa drugo što ljudi vole nego dobro. Ili ti misliš da vole nešto drugo?

— Tako mi Diva, ja bar ne mislim, rekoh ja.

— Može li se onda, reče ona, onako prosto reći da ljudi vole dobro?

— Dabome, rekoh ja.

— A što? Zar ne treba dodati da oni vole i to da dobro bude njihovo?

— Treba dodati.

— Zar ne, i ne samo da bude njihovo, nego i uvek da bude njihovo?

— I to treba dodati.

— Uopšte uzevši, reče ona, ljubav teži na to da joj uvek pripada ono što je dobro.

— Potpunu istinu govoriš, potvrdih ja.

XXV

— Kad ljubav, dakle, uvek teži na to, reče ona, pitam te sada: kojim putem idu i šta rade oni ljudi koji idu za tim dobrom da bi im se trud i napor mogli nazvati ljubavlju? Kakvo je to delo po sebi? Umeš li to reći?

— Onda se odista, Diotimo, odgovorih ja, me bih divio tebi zbog mudrosti tvoje i ne bih k tebi dolazio da baš to naučim.

— A ja ću ti, reče, kazati. To je, u pravu, rađanje u lepoti i telom i dušom.

— Proročkoga dara, rekoh ja, treba za smisao tvojih reći, i ja to ne razumem.

— Onda ću ti ja, reče ona, jasnije kazati. Trudni su¹, Sokrate, svi ljudi i telom i dušom; i kada dođu u određeno stanje, tada žudi da rađa naša priroda. A rađati ne može u rugobi nego u lepoti. Jer združenje čoveka i žene je rađanje. A to je božanska stvar, i to je u biću koje je inače smrtno besmrtno deo, naime trudnoća i rađanje. Ali to u onome što je neharmonično ne može da se dogodi; a neharmonično je sa svim što je božansko ono što je ružno, dok je ono što je lepo harmonično. Kalona je, dakle, Mera i Iltija svakome porodu². Zato: kad se lepome približi ono što žudi da rađa, onda se ono razvedrava, i od radosti se razliva, pa začinje i rađa; naprotiv, kad se približi ružnome, onda se zlovoljno i turobno stiskuje i okrece od njega i povlači se, te ne rađa, nego plod svoj nosi dalje kao težak teret. Otuda u onome što žudi da rađa i što je već nabujalo nastaje strasno uzbuđenje u blizini lepote, jer ona ono što nju grli oslobodava od velikih trudova. Jer ljubavi, Sokrate, nije do lepote, kao što ti misliš.

— Nego do čega?

— Do začinjanja i do rađanja u lepoti.

— Neka bude, dodadoh ja.

— Razume se, produži ona. A zašto, dakle, do rađanja? Zato što je rađanje večno i besmrtno ukoliko je to moguće smrtnome biću. A nužno je žudeti besmrtnost-zajedno sa dobrim, ako smo se složili u tome da ljubav teži na to da uvek poseduje ono što je dobro. Odista, prema ovom razlaganju, nužno je da ljubav teži i na besmrtnost.

XXVI

Ovome svemu, dakle, učila me ona kad god bi se vodio razgovor o ljubavnim predmetima, i jedared me zapita: Šta misliš, Sokrate, šta je uzrok ovoj ljubavi i žudnji? Ne opažаш li u kakvu se jakom

uzbuđenju nahode sve životinje kada zažude da rađaju, i one koje hode po zemlji i one koje lete, i kako su sve bolesne i kako ih ljubavna žudnja osvaja, prvo: kad se pare među sobom, i zatim: kad hrane ono što su rodile, i kako su spremne i boriti se za to, čak one koje su najslabije sa onima koje su najjače, i umirati za to, i kako se same glađu muče samo da to othrane, i kako inače sve drugo čine? O ljudima, reče, mogao bi ko misliti da to čine po razmišljanju. Ali koji je uzrok što životinje ljubavna žudnja tako osvaja? Umeš li to reći?

— I ja opet priznadoh da ne bih umeo.

A ona reče: Misliš li da ćeš ikada postati vičan ljubavnim stvarima ako to ne razumeš?

— Ali upravo zato sam, Diotimo, kao što već rekoh, i došao k tebi, jer sam uvideo da mi učitelj treba. Nego mi kazuj uzrok i ovome i svemu drugom u ljubavnim stvarima!

— Ako dakle veruješ, reče ona, da se ljubav od prirode odnosi na ono u čemu smo se već više puta složili¹, onda se nemoj čuditi. Kod životinja, naime sa istoga razloga kao i kod ljudi, smrtna priroda teži da bude, koliko je to moguće, večna i besmrtna. A to ona može samo ovim rađanjem, ukoliko uvek ostavlja iza sebe drugo mlado mesto staroga, jer i u onom vremenu u kome se o svakom pojedinom stvoru kaže da živi i da je isti kao što se, na primer, čovek od detinjstva naziva istim dok ostari, ovaj se ipak naziva istim, mada nigda u sebi nema istih osobina, nego se uvek podmlađuje i gubi ponešto, i od kose, i od mesa, i od kosti, i od krvi, i od celog tela. I ne samo od tela, nego i od duše: navike, čudi, mišljenja, žudnje, radosti, žalosti, bojazni, sve to ni u koga nikada ne ostaje isto, nego jedno postaje, a drugo propada. A još je mnogo čudnije od ovoga to što i među saznanjima našim jedna ne samo postaju a druga propadaju, i da prema tome nikada nismo isti ni po saznanjima, nego da se, šta više, i sa svakim pojedinim saznanjem isto dešava.

b Jer ono što se zove razmišljanje, dešava se zato što se pretpostavlja da saznanje odlazi, jer zaboravljanje je odlazak saznanja, a razmišljanje obrazuje opet novo mesto onoga što odlazi, i tako čuva saznanje, te se čini da je isto². Na ovaj način održava se sve što je smrtno, ne time što uvek ostaje sasvim isto kao ono što je božansko, nego time što ono čega nestaje i što stari ostavlja drugo novo kakvo je i samo bilo. Na ovaj način, Sokrate, reče, ima smrtno učešće u besmrtnosti, i telo i sve drugo: a besmrtno na drugi način. Zato se nemoj čuditi ako svako stvorenje od prirode ceni svoj podmladak, jer se radi besmrtnosti u svakom stvorenju nalazi ova težnja i ova ljubav.

XXXVII

c I kad čuh njen govor, ja se začudih i rekoh: Dobro, premudra Diotimo, je li odista tako?

d I ona mi, kao pravi sofist¹, odgovori: Budi uveren u to, Sokrate, jer ako hoćeš da obratiš pažnju na ljudsku ljubav prema slavi, morao bi se čuditi besmislenosti u momo tvrđenju, ako ne uzimaš na um i ne razmisliš kako ih snažno osvaja ljubav da um i ne razmisliš kako ih smrtnu slavu steku za večna vremena², i kako su za to gotovi da prirose svima opasnostima, još više nego za svoju decu, i svoju imovinu da troše i kakve bilo muke da muče i da umru za to. Jer, misliš li ti, reče, da bi Alkestida za Admeta umrla, ili da bi Ahilej za Patrokla u smrt pošao, ili da bi vaš Kodar³ pre umro da sačuva kraljevstvo za svoje sinove da nisu verovali da će im „zbog junaštva trajati besmrtna uspomena“, koju mi još sada čuvamo? Razume se, ne bi, nego, mislim, sve to svi oni čine za besmrtnu odliku i za ovakav slavan glas, i ukoliko su bolji utoliko više, jer žude za onim što je besmrtno.

e Koji hoće, dakle, da rađaju telom, oni više naginju ženama i predaju se tome obliku ljubavi, da

rađanjem dece besmrtnost i uspomenu i sreću, kako misle, „teku za sva potonja vremena“⁴. A koji su trudni u dušama — jer ima ih, reče, i takvih koji su u dušama trudni, i to u još većoj meri nego u telima — oni naginju onome što duši dolikuje i da začne i da rodi. Pa šta joj dolikuje? Saznanje i svaku ostalu vrlinu da rađa, a tome su roditelji i svi pesnici i od rukovratora oni za koje se kaže da mogu promalaziti.

b A ponajveće, reče, i ponajlepše saznanje jeste ono koje se odnosi na uređenje gradova i stanovanja, a ime mu je razboritost i pravednost. Kad je ko ovim već od mladosti bremenit u svojoj duši kao pravi božanstvenik, i kad mu dođe određeno vreme i žudi da već oploduje i da rađa, onda i ovaj, mislim, obilazi i traži lepotu u kojoj bi mogao rađati, jer u rugobi neće nigda rađati. I lepim telima više se rađuje nego ružnim, jer je bremenit, pa ako se nameri na lepu i blagorodnu i obdarenu dušu, onda se on veoma rađuje i telu i duši, i takva čoveka odmah obasipa govorima o vrlini i o tome kakav treba da je dobar čovek i za čim treba da teži, i sprema se da ga poučava. Jer, kad on tako, mislim, dolazi u dodir s lepotaom i saobraća s njim, onda začimje i rađa ono čime je odavno zatrudneo. I misleći na to i u prisustvu i odsustvu, zajedno s njim hrani ono što su rodili, tako da takvi imaju mnogo prisniju uzajamnu vezu nego što je bračna i tvrde prijateljstvo, jer su lepšu i besmrtniju decu zajednički rodili⁵. I svaki bi voleo da su mu se takva deca rodila nego ljudska, kad pogleda i na Homera i na Hesioda i na ostale dobre pesnike, zavideći im što iza sebe ostavljaju takvo potomstvo, koje im daje besmrtnu slavu i uspomenu, jer je i samo takvo; ili ako hoćeš, reče, decu kakvu je ostavio Likurg⁶ u Lakedemonu, spasioc Lakedemona i, tako reći, cele Helade. Poštovan je kod vas i Solon⁷ zbog zakona što ih je rodio, i mnogi drugi ljudi na mnogim drugim mestima, i među Helenima i među varvarima, koji su mnoga i lepa dela pokazali i svakojaku vrlinu rodili; njima su već

i mnogi hramovi podignuti⁸ zbog takve dece, a zbog ljudske još nikome.

XXVIII

U ovakve tajne ljubavi¹ možda bi i ti, Sokrate, mogao biti posvećen; ali za one poslednje i najviše stepene u misterijama ljubavi, kojima su samo priprema i ovi niži stepeni, ako ko za tim pravim putem ide, ne znam da li bi bio sposoban. Ipak, ja ću ti o njima govoriti, produži ona, i neću u dobroj volji popustiti; a ti pokušaj da me pratiš, ako budeš mogao.

Ko hoće pravim putem da ide na taj posao, taj treba da već mlad počne ići za lepim telima²; i, najpre, ako ga vođ njegov pravilno vodi, treba da ljubi jedno od tih tela i da u njemu rađa lepe misli, a zatim da sâm uvidi da je lepota na kome bilo telu sestra lepoti na drugome telu, i da bi, ako treba ići za lepotom u opštem obliku, bilo veliko bezumlje ne misliti da je lepota na svima telima jedna i ista. A kada to shvati, ima da postane ljubavnik svih lepih tela i da u onoj izuzetnoj strasti prema jednome telu popusti, ne mareći za njega i držeći ga neznatnim.

A posle toga lepotu u dušama³ ima smatrati dragocinijom od lepote na telu. Na taj način on će, ako neko ima samo pogodnu dušu a slabo telesno cvetanje, zadovoljiti se ovim i ljubiti ga i za njega se stati i rađati i tražiti takve govore koji će mladice učiniti boljima. To će ga dovesti dotle da vidi lepotu i u poslovljima i u običajima i da opazi da je sve to jedno s drugim srodno, kako bi se uverio da je telesna lepota nešto neznatno.

A posle poslova treba vođ da ga privede k naukama⁴ da vidi lepotu nauka. I kad već gleda to obilje lepote, neće se više zadovoljavati jednom lepotom, kao rob koji neguje lepotu kakva dečacića ili kakva čoveka ili jednoga jedinoga zanimanja, i time biti ništavan i sitničar; naprotiv, okrenut prema širokom moru lepote i posmatrajući ga, rađaće mnoge i lepe i

210

b

c

d

82

veličajne govore i misli u raskošnoj ljubavi prema mudrosti, dok tu ojača i odraste i sagleda jedno jedino onakvo saznanje⁵ koje se odnosi na ovakvu lepotu — a pokušaj, reče, obraćati pažnju na moju besedu što bolje možeš.

XXIX

Ko je, dakle, dovde upućen u tajne ljubavi, posmatrajući lepote tim redom i pravilom, taj će, približujući se kraju ljubavnih tajni, najedared¹ ugledati nešto po svojoj prirodi čudesno lepo. To je baš ono, Sokrate, radi čega su se i vršili svi pređašnji napori; nešto što je, prvo, večno i što niti postaje niti propada, niti se množi niti ga nestaje; zatim, što nije s jedne strane lepo, a s druge ružno; ni danas lepo, a sutra nije; ni prema ovome lepo, a prema onome ružno; ni ovde lepo, a onde ružno, kao da je samo za jedne lepo, a za druge ružno. Još nešto: neće mu se ta lepota pokazati kao kakvo lice, ni kao ruke, ni kao ista drugo što pripada telu; a ni kao kakav govor, ni kao kakvo znanje; a ni kao nešto što je sadržano u čemu drugom, bilo to u živu biću, ili u zemlji, ili na nebu, ili u čemu drugom, nego kao nešto što je samo po sebi i sa sobom jednovrsno i večno². Međutim, sve ostalo što je lepo učestvuje u tome na ovakav nekakav način što to ostalo nastaje i nestaje, a ono niti se ista povećava, niti se smanjuje, niti mu se ista inače dešava. Prema tome, kad se ko, preko prave ljubavi prema dečacima, uspinje od ovih stvari na zemlji i kad počne da sagleda onu pralepotu, mogao bi gotovo dospeti do cilja. Pravi put, naime, kojim čovek ide k tajnama ljubavi ili kojim ga drugi vodi jeste ovo: treba početi od mnogih jedininih lepota i uvek se uspinjati radi one prelepote, kao da se hodi po stepenicama, od jednoga tela dvama telima, i od ova dva svima lepim telima, i od lepih tela lepim poslovljima, i od lepih poslova lepim saznanjima, i od saznanja dospeti najzad do onoga sa-

211

b

c

83

6*

znanja koje nije saznanje ni o čemu drugom do o samoj onoj pralepoti, da se naposljetku tako upoznaju s istom lepote.

Ako je ko dospao do ovoga stepena života, dragi Sokrate, reče gošća iz Mantineje, onda mu, ako igdje drugde vredi živeti kad posmatra lepotu po sebi. Ako nju jedared ugledaš, nećeš je upoređivati sa zlatom i lepom haljinom, ili sa lepim dečacima i mladima, koji ti, kad ih gledaš, parnet zamesu, pa si spreman i ti i mnogi drugi, kad gledate ljubince i vazda s njima boravite, da i ne pijete i da ne jedete, ako se to ikako može, nego samo da ih gledate i zajedno s njima budete. Šta bismo tek onda imali misliti kad bi ko mogao postići to da vidi lepotu po sebi, jasnu kao sunce, čistu, nepomešanu, ne ispunjenu ljudskom ploti i bojjama i mnogim drugim smrtnim tricama i kućinama, nego kad bi mogao da sagleda samu, božansku lepotu u jednoj njenoj prilici? Zar misliš, reče, da bi nezmatan život bio omome čoveku koji onamo gleda i ono posmatra onim čime treba⁸ i s njime saobraća? Ili zar nemaš na umu da će on, gledajući lepotu okom kojim se ona može gledati, samo tu uspeti da ne rađa senke vrline, jer se senke ne dodeva, nego pravu vrlinu, jer se prave vrline dodeva? A ko je rodio pravu vrlinu i othranio je, tome pada u deo da bogu postane mio, i ako ikome drugome čoveku pada u deo da bude besmrtn, to pada njemu.

To mi je, Fedre i vi ostali, kazala Diotima; i ja sam uveren u to; a sam uveren, pokušavam i ostale da uverim da za ovakvu tekovinu niko ne bi mogao lako naći boljega pomoćnika ljudskoj prirodi nego što je Erot. Zato baš, izjavljujem, svaki čovek treba da poštuje Erota, i sam ga poštuje i ljubavnu umetnost negujem i drugima to preporučujem, i sada i vazda slavim moć i junaštvo Erotovo koliko god mogu.

Ovu besedu, Fedre, ako hoćeš, uzmi da je rečena kao pohvala Erotu; ako li ne, nazivaj je čime hoćeš i kako ti je milo da je nazivaš!

Dolazak Alkibijadov

XXX

Kad je Sokrat ovo izgovorio, stali su ga ostali hvatiti, samo se Aristofan spremio da nešto odgovori, jer je Sokrat jedared na njega mislio¹ kad je iznosio svoj razgovor sa Diotimom; tada iznenada udari neko halkom na kapiju, i zaori se silna graja kao od vesela društva, i ču se svirka sviračice. Agaton je rekao: Momci, pogledajte! I ako bude koji od prijatelja, nudite ga da uđe; ako li ne, kažite da više ne pijemo, nego da već počivamo.

I malo docnije čuli su u dvorištu glas Alkibijadov; on je bio veoma pijan i dizao graju; pitao je gde je Agaton i zahtevao da ga vode Agatonu. Sviraićica, koja ga je uzela pod ruku, i još neki od pratilaca poveli su ga k njima: i on se zausstavio na vratima, ovenčan nekim gustim vencem² od bršljana i ljubičica, i sa celom kitom trakova na glavi, i rekao: Ljudi, dobra vam sreća! Čoveka koji se žestoko napio hoćete li da primite u društvo, da s vama pije, ili da odemo kad samo Agatona ovenčamo, radi čega smo i došli? Ja juče nisam imao prilike da dođem, pa sam zato sada došao s trakovima na glavi, da ih sa svoje glave skinem i da glavu najmudrijega i najlepšega čoveka — ako tako pravo kažem — okitim. Hoćete li mi se podsmevati kao pijanu čoveku? Smejte se samo, ja sam ipak uveren da govorim istinu.

Nego mi recite samo sa mesta mogu li da uđem pod ovom pogodbom ili ne? Hoćete li da pijete sa mnom ili ne?

Svi su to s kliktanjem prihvatili i pozvali ga da uđe i da legne, i sâm Agaton pozvao ga je. I on je ušao vođen od svojih ljudi, a kako je u isti mah skidao trakove sa sebe da ih ma Agatona poveže, i kako su mu bili baš pred očima, nije primetio Sokrata, nego se spustio pored Agatona u sredini između Sokrata i njega. Sokrat se, naime, pomakao kad ga je video. A kad je Alkibijad seo, zagrlilo je Agatona i privezao mu trakove.

Tada je Agaton rekao: Izujte, momci, Alkibijada, da se treći ovde spusti.

— Dabome, rekao je Alkibijad, ali ko nam je treći drug u picu? I kako se u isti mah okrenuo, pao mu je pogled na Sokrata, a kad ga je paznao, skočio je na noge i viknuo: O, Herakle, šta to ima da znači? Je si li ti to, Sokrate? Ti me opet vrebaš, pa si zato seo ovde, kao što se obično iznenada pojavljuješ gde sam te najmanje očekivao da ćeš biti. I zašto si sada došao? I zašto si se opet na ovo mesto spustio? Kako da nisi pored Aristofana, ili pored koga drugoga koji šaljivčina i jeste³ i hoće da je to, nego si izmurovao kako ćeš ležati pored onoga koji je najlepši među svima što su ovde?!

I Sokrat je rekao: Agatone, gledaj da me braniš, jer mi se ljubav prema ovome čoveku razvila u ne malenu muku. Od onoga vremena, naime, otkad sam se u njega zaljubio, ja ne smem više ni jednog lepota da pogledam ni da se s njim porazgovaram, inače ovaj iz sumnje ljubavne i iz zavisti čuda pravi i gleda me, i samo što me ne bije. Zato pazi da on i sada što ne uradi, nego nas pomiri, ili ako pokuša da nastiže čini, pomaži mi, jer ja veoma strahujem od njegove pomame i ljubavne vatre.

— Ne, rekao je Alkibijad, nema mira između mene i tebe! A, za ovo ću ti se drugom prilikom osvetiti. A sada, Agatone, daj mi koji od tih trakova da

okitim i ovome njegovu čudesnu glavu, i da mi ne zamera što sam okitio tebe, a što sam njega, Sokrata, koji u besedama prevazilazi sve ljude, ne samo kao ti nedavno, nego vazda, ostavio neokićena.

I u isti mah uzeo je nekoliko trakova, privezao ih na Sokratovu glavu, pa se onda spustio.

XXXI

A kad se spustio, rekao je: Napred, ljudi! Vi kao da ste trezni! Ne sme vam se to dopustiti, nego morate piti! Tako smo se pogodili. Za dolibašu¹, dok se vi napijete, ja izabiram sam sebe. Nego neka Agaton donese, ako ima, kakav veliki vrč. Ili ne treba, nego ti, momče, rekao je, daj amo onaj psiker²! Video je, naime, da on drži više od osam kotila. Ovaj je napunio i najpre sâm ispio, a onda naredio da ga naliju Sokratu i u isti mah rekao: Protiv Sokrata, ljudi, ne pomaže mi nikakva lukavost, jer koliko god ko naredi, onoliko on ispije, a zato se ipak ni kada ne opije.

A Sokrat je, kad mu je momče nalilo, ispio.

Tada je rekao Eriksimah: Kako da postupimo, Alkibijade? Pred mama čaše, a mi niti što govorimo niti pevamo³, nego prosto kao žedni ljudi pijemo?

Na to je Alkibijad odgovorio: O, Eriksimaše, odlični sine, veoma odličnog i veoma razboritoga oca, zdrav mi bio!

— I ti meni, rekao je Eriksimah; ali šta da činimo?

— Što ti narediš. Tebe treba da slušamo, zato što lekar ti vredi koliko premmogi drugi.⁴

Određuj, dakle, što te volja!

— Onda pazi, rekao je Eriksimah. Pre nego što si ti ušao, mi smo odlučili da je svaki s desna redom dužan da izreče besedu o Erotu što može lepšu, i da ga proslavi. Svi mi drugi već smo govorili, a kako si ti sada ispio a još nisi govorio, pao je red na tebe

da svoju besedu izgovoriš; a kad izgovoriš, naredi Sokratu što ti bude volja, a onda svome susedu s desna, i tako ostali.

— Dobro, Eriksimaše, rekao je Alkibijad, to je lepo rečeno, ali da se pijan čovek u govoru nadmeće sa treznima — to ne bi bilo pravo. I osim toga, srećniće, veruješ li ti što onome što je Sokrat malo pre kazao? Ili ne znaš da stvar stoji baš suprotno onome što je on govorio? Ta ovaj se, ako u njegovu prisustvu pohvalim koga drugoga, bilo boga bilo čoveka, a ne njega, neće ustezati da digne ruku na me.

— Hoćeš li ćutati? rekao je Sokrat.

— Tako mi Posidona, odgovorio je Alkibijad, ništa ne govori dalje, jer ja u tvome prisustvu neću nikoga drugoga hvaliti!

— Dobro, a ti onda čini tako, rekao je Eriksimah, — ako ti je po volji; pohvali Sokrata!

— Kako kažeš? zapitao je Alkibijad. Misliš li da to treba, Eriksimaše? Hoću li napasti na ovoga čoveka i osvetiti mu se pred vama?

— Hej, ti, rekao je Sokrat, šta si to naumio? Hoćeš li me hvaliti da mi se podsmevate, ili šta ćeš da radiš?

— Istinu ću govoriti, ali pazi: dopuštaš li to?

— Svakako, odgovorio je Sokrat, istinu dopuštam i, štaviše, pozivam te da je govoriš.

— Odmah ću početi, rekao je Alkibijad. A ti, ipak, ovako učini: ako rekneš što neistinito, odmah mi upadni u reč, ako hoćeš, i reci da to lažem — jer namerno neću ništa slagati; ali, ako po sećanju rekneš nešto čaš odadve čaš odande, nemoj se čuditi; nije to, naime, laka stvar da ovakav kakav sam izdašno i po redu prikazem tvoje čudnovato biće.

Beseda Alkibijadova

XXXII

— Sokrata, ljudi, ja ću pokušati da hvalim ovako: naime u poređenjima. On će možda misliti da ću ga prikazivati sa smešne strane; ali poređenje će biti radi istine, a ne radi podsmevanja. Ja tvrdim, naime, da on veoma liči na one silene! što sede u vajarnicama herma gde ih izrađuju vajari kako drže siringe ili frule² u rukama: kad ih čovek rastvori, nalazi unutra radove koji predstavljaju bogove. I još jedared tvrdim: liči na satira Marsiju³.

Da si ovima bar po liku sličan, Sokrate, nećeš po svojoj prilici ni sâm sporiti; a da si im i po ostalom sličan, slušaj dalje. Ti voliš da se besno rugaš, ili nije tako? Ako ne priznaješ, naveću ti svedoke! A ne voliš li da sviraš? I to tako da izazivaš mnogo veće divljenje nego Marsija? On je, doduše, frulama oćaravao ljude snagom iz svojih usta, a još i sada oćarava onaj ko svira njegove melodije. Jer, što je Olimp⁴ svirao, to pripisujem Marsiji, njegovu učitelju. Njegove melodije, svirao ih dobar frulaš ili i loša frulašica, same svojom božanstvenošću, bez naročite sposobnosti frulaševe, mogu da osvajaaju i da otkrivaju ljude kojima su potrebni bogovi i posvećenja. A ti se od njega razlikuješ samo u tome što ti bez frula nevezanim besedama to isto postižeš. Od nas bar, kad čujemo nekoga drugoga kako govori,

pa i sasvim odlična besednika kako govori druge besede, to ne ostavlja utisak, tako reći, ni u kome. Međutim, kad ko tebe čuje ili koga drugoga koji govori tvoje reči, pa ako i slabo govori — čula to žena, ili čuo čovek, ili dečak — mi smo svi uzbuđeni i očarani. Ja bar, ljudi, kad se ne bi činilo da sam sasvim pijan, kazao bih vam pod zakletvom što sam sâm već pretpeo od govora ovoga čoveka i što još i sada trpim. Kad ga, naime, čujem, kuca mi srce mnogo jače nego onima koji su pali u koribantski zanos⁶, i ronim suze kad slušam reči ovoga čoveka, a vidim da se to isto i mnogima drugima dešava. A kad sam slušao Perikla⁶ i druge odlične besednike, nalazio sam, istina, da su im besede dobre, ali ništa slično nisam osećao, i nije mi duša bila uznemirena i ožalošćena, kao nekome koji se nahodi u ropstvu. Naprotiv, od ovoga ovde Marsije, već su mi se često takve stvari dešavale, te sam pomislio da neću moći živeti onakav kakav sam. Ni za to, Sokrate, nećeš tvrditi da nije istina.

Staviše, još i sada, kad bih imao volju da ga slušam, znam da mu ne bih mogao doleteti, nego bi mi bilo isto onako. Primorava me, naime, da priznajem da se za se ne staram, mada mi još mnogo što nedostaje, a bavim se poslovinama atinskim. Zato silom, kao pred Sirenama⁷, zatiskujem uši i koliko mogu bežim da ne osedim sedeći ovde uz njega. Ali sam kod ovoga čoveka iskusio nešto o čemu niko ne bi pomislio da ja mogu iskusiti: da se ikoga stidim; a ja se samo ovoga stidim. Uveren sam, naime, da mu ne mogu protivrečiti: kao da ne treba raditi ono što on naređuje, a čim od njega odem, onda opet podležem povlađivanju gomile. Zato uzmičem od njega i bežim, i kad ga ugledam, stidim se svojih priznanja. I često bih se radovao kad bih video da ga nema više među ljudima; a opet sam uveren, kad bi se to dogodilo, da bih još mnogo teže to podnosio, i tako ne znam šta da počnem s tim čovekom!

I od njegove svirke i meni i mnogima drugima dogodile su se takve stvari, od ovoga satira ovde. Ali čujte od mene kako on još po nečemu liči na one s kojima sam ga uporedio, i kakva je čudesna snaga u njega. Budite uvereni da niko od vas njega ne poznaje, ali ja ću vam ga otkriti, kad sam već počeo.

Vidite da je Sokrat zaljubljen u lepotane i da se uvek nahodi oko njih i da je zanesen, i da je opet nevest svemu i da ništa ne razume, kao što se on već pomaša. Nije li to silenski način? Zacelo. To je on samo spolja navukao na se, kao izvajani silen; ali kad se on otvori, slutite li vi, drugari u piću, koliko je on pun mudrosti iznutra? Znajte da njemu nije ništa stalo do toga da li je ko lep — on to prezire toliko koliko niko ne bi mogao pomisliti — ni da li je ko bogat, ni da li ima kakvu drugu odliku koju gomila uzima za sreću: on smatra da sva ta dobra nemaju nikakve vrednosti i mi sami da smo ništa — kažem vam — i svoju ironiju i svoju šalu na račun ljudi vrši kroz ceo svoj život. A kad se uozbilji i kad se otvori, ne znam da li je ko video božje kipove unutra. Ja sam ih jedared već video, i učinilo mi se da su tako božanstveni i zlatni, i tako savršeno lepi i divni, da sam mislio da u najkraćem roku treba svršavati ono što bi Sokrat naredio.

A kako sam mislio da je on odista zažudeo moju mladalačku svežinu, pomislio sam da je to prilika i izvanredna sreća za me što ću moći, ako samo ugodim Sokratu, sve čuti što bi on znao, jer sam se za čudo ponosio svojom mladalačkom svežinom. Kad sam o tome razmislio, ja, koji pre toga nisam obično ostajao s njime bez pratioca, otpustio sam tada pratioca i sam bejah s njim. Treba da vam iznesem sve po istini: ali pazite, i ako lažem, Sokrate, kaži da nije!

Bili smo, ljudi, sami ja i on, i mislio sam da će se on odmah sa mnom razgovarati kao što bi se

Ljubavnik sa ljubimcem u samoci razgovarao, i radovao sam se. Ali od toga se baš ništa nije dešavalo, nego je po svom običaju ceo dan proveo u razgovoru sa mnorn, pa se onda oprostio i otišao. Posle toga pozvao sam ga na gimnastiku, i vežbali smo se zajedno, ne bi li time što uspeo. Vežbao se sa mnorn i rvaao se više puta, a da niko nije bio s nama. I šta treba da vam govorim? Ništa mi to nije pomoglo. Ali kad mi na taj način nisam nikako dospelo do cilja, rešio sam se da silom navalim na čoveka i da ga ne pustim, kad sam već jedared preduzeo to, nego da najzad saznam kako stvar stoji.

Pozovem ga potom da zajedno ručamo, vrebajući ga baš kao ljubavnik ljubinca. I ni tu me nije odmah poslušao, ali naposljetku ipak sam ga pridobio. A kako je prvi put došao, hteo je odmah posle ručka da ode. I kako sam se tada stideo, pustio sam ga. Međutim, kad sam ga drugi put uvrebao, razgovarao sam s njim, posle ručka, neprestano do u kasnu noć; i kad je hteo da ode, ja sam ga, izgovarajući se da je docikan, prinudio da ostane. Pocivao je, dakle, na klini koja je bila do moje i na kojoj je i ručavao, i niko drugi nije u sobi spavao do nas dvojica.

Dovde bi se moja beseda mogla svakome kazivati, ali njeno produženje ne biste od mene čuli kad ne bi prvo, kao što se kaže, vino — i bez dece i sa decom — istnu govorilo; a drugo, čini mi se, nije mi pravo da precutim izuzetno držanje Sokratovo kad sam već u pohvali koja je njemu namenjena. A još i sada mi je kao onome koga je zrnija ujeta. Kažu ljudi da onaj kome se to dogodilo ne voli nikome da kazuje kako je to bilo, osim onihna koji su već sami bili ujedeni, jer bi oni jedini mogli razumeti i oprostiti ako bi smeo da u svojoj mucu radi i kazuje sve što može. Mene je, dakle, ujelo nešto što još više bola zadaje i za najbolnije mesto za koje se ko može ujesti — za srce ili za dušu ili kako već to treba da nazove onaj koga su ranile i ujele filofske besede, koje ujedaju ljuce nego zrnija, čim

zavrate mladu i obdarenu dušu, i dovode je dotle da radi i govori ko zna šta! I potom, evo, vidim vas, Fedre, i Agatone, i Eriksimaše, i Pausanije i Aristodeme, i Aristofane — i što da spominjem samoga Sokrata i sve druge? — sve vas je jedne sa drugima ujediniła sveta tajna filofsokoga besnila i zanosa. Zato ćete svi čuti, jer ćete moći oprostiti ono što se tada dogodilo a o čemu se sada govori; a vi, sluge, i ako još ima tu koga ko nije posvećen u tajnu i odnegovan za tju, golemim vratima zatvorite uši!

XXXIV

Kad se i sveća ugasila, ljudi, i kad su sluge izišle, rešio sam se da mu ne treba da šaram, nego da mu otvoreno rekнем što sam mislio. I gurnuh ga pa mu rekoh: Sokrate, spavaš li?

— Još ne, odgovori on.

— Znaš li što sam nauvio?

— Šta to? reče.

— Meni se čini, odgovorih ja, da ti mene ljubis i da si ti jedini koji je dostojan mene, a zacelo se ustežeš da sa mnorn progovoriš o tome. Ali ja držim ovako: mislim, bilo bi sasvim ludo da ti i u ovom ne ugodim kao i u drugom što bi tražio ili od moje ili od mojih prijatelja imovine. Jer, za me nije ništa važnije nego to da postanem što bolji, a verujem da u tome ne mogu imati jačega pomagača nego što si ti. Kad takvu čoveku ne bih ugađao, ja bih se odista mnogo više stideo razumnih, nego li moglih i nerazumnih kad bih mu ugađao.

I kad je on to čuo, reče mi veoma ironično i po svorn načinu i običaju: Dragi moj Alkibijade, čini mi se da odista nisi glup ako je istinito ono što o meni tvrdiš, i da je u meni neka moć po kojoj bi ti postao bolji. Odista bi našao u meni nezrečenu lepotu i veoma mnogo različnu od tvoje lepe pojave. Ako si spreman da s tim saznanjem udeš sa mnorn u zajednicu i da u zameni dobiješ lepotu za lepotu,

onda snuješ da me prestižeš me malo, nego pokušavaš da mesto prividne lepote tečeš istinsku lepotu i u stvari misliš da u zamenu dobijaš „zlato za bakar“¹. Ali, srećniče moj, pazi bolje: možda sam ja ništa, a ti to ne primećuješ. Istina, vid našega razuma počinje tek onda oštro gledati kad nas vid očiju stane izdavati, a ti si od toga još daleko.

Kad sam ovo čuo, rekoh mu: Što se mene tiče, stvar stoji ovako: ništa nisam drukčije rekao nego kako mislim; a ti sam rešavaj onako kako nalaziš da je najbolje i za me i za te.

— Da, reče on, to dobro kažeš: odsele ćemo rešavati i raditi što obadvojica nađemo da je u ovoj i u ostalim stvarima najbolje.

Pošto sam ovo ja čuo i rekao, i bacio kao strele, smatrao sam da je ranjen; pa se onda digoh, i ne dadoh mu našta više da kaže nego prebacih svoj ogrtač preko njega — jer beše zima — i legoh pod njegovu iznošenu haljinu, savih obe ruke oko ovoga odista demonskoga i čudnovatoga čoveka, i tako sam ležao celu noć pored njega. I ni za ovo, Sokrate, nećeš tvrditi da lažem. I kad sam sve to učinio, on se toliko nadamnom uzvisio i prezreo i ismejao moju lepotu i oholo se poneo — mada sam mislio da ona nešto vredi, sudije, jer ste sudije oholosti Sokratovoj. Ta budite uvereni, tako mi bogova, tako bi boginja: ustao sam pošto sam spavao sa Sokratom isto onako kao što bih spavao pored oca ili pored starijega brata!

XXXV

I posle toga — šta mislite kako mi je bilo pri duši, jer sam držao da sam osramoćen, a opet sam morao da se divim i njegovoj prirodni, i razboritosti, i hrabrosti, jer sam se namerio na takva čoveka na kakva se nisam mislio nikada nameriti po mudrosti i po samosavlđivanju? Zato niti sam mogao da se srdim na njega i da se oprostim njegovu društva,

niti sam nalazio puta kako bih ga za se pridobio. Bio sam uveren da ga je mnogo teže novcem raniti ma gde nego li Ajanta oružjem¹; naposletku, čime sam jedino očekivao da ga ulovim, i tu beše mi umakao. Bio sam odista u neprilici, i lutao sam naokolo, zarobljen od toga čoveka kao niko ni od koga drugoga.

To mi se već ranije bilo dogodilo; tek docnije išli smo zajedno u Potideju² u vojsku, i onde smo zajedno jeli. Pre svega, prevazilazio je u vojničkim naporima ne samo mene, nego i sve ostale. Kad god bismo bili prinuđeni da negde zaostanemo i, kao što se to dešava na vojnama, da budemo bez hrane, ništa nisu bili ostali prema njemu u otpornoj snazi; zatim, kad bi bile gozbe, umeo je on jedini da uživa kako u svemu ostalom tako naročito u piću: ako i nije želeo da pije, ipak je, kad bi god na piće nagnan bio, mogao sve da natpije. I što je od svega najčudnovatije: Sokrata niko nikada nije video pijana. Za ovo, mislim, odmah će se dokaz naći. Pored toga, u podnošenju zime³ — jer onde su ljute zime — činio je čuda: naročito jedared kad je bio izvanredno jak mraz, te svi ili nisu uopšte izlazili ili, ako bi ko izišao, obukao bi čudo haljina, i obuo se, i urnotao noge u pustinu i u ovčije kože, a ovaj je među njima izlazio u onakvoj odeći kakvu je i ranije obično nosio, a bos išao je po ledu lakše nego drugi obučeni. A vojnici su ga gledali popreko, jer su mislili da ih prezire.

XXXVI

I to je bilo tako,

a šta je opet izveo junak, podneo šta je⁴

jedared tamo na vojni, to vredi čuti. Zamislio se u nešto u ranu zoru i stajao je onde na istom mestu razmišljajući, i kad mu nije polazilo za rukom da

d
to reši, nije s mesta odlazio, nego je i dalje stajao ispitujući? I već je bilo podne, i ljudi su to primjećivali i u čudu jedan drugome kazivali da Sokrat od rane zore onde stoji i o nečemu razmišlja. Naposljetku, kad je bilo veče po večeri, neki Jonjani izneli su svoje prostrace napolje, jer je tada bilo leto: i jedni su spavali u hladovini, a drugi su pazili na njega hoće li i preko noći stajati. A on je stajao dok je zora svanula i sunce granulo, zatim se pomolio suncu³ i otišao.

e
A želite li da čujete kakav je bio u borbama, jer je odišta pravo da mu se i u tome odužimo: za vreme borbe, posle koje su vojvode dale meni i odlikovanje za junaštvo, niko drugi mene nije spasio do ovaj. Bio sam ranjen, i on me nije hteo ostaviti, nego je srećno izbavio i moje oružje i mene samoga. I ja sam, Sokrate, već tada zahtevao da vojvode tebi podeli odlikovanje za junaštvo — ni to mi nećeš zameriti ni reći da lažem — ali kako su vojvode gledale na moj ugled i htele da daju odlikovanje meni, ti si sâm još više voleo nego li vojvode da ga ja dobijem, a ne ti.

d
Još je, ljudi, vredno bilo videti kakav je bio Sokrat kad se vojska od Deliona u bekstvu povlačila⁵. Tu sam ja bio na konju, a ovaj pešak pod teškim oružjem. Pošto se vojska već rasula, povlaćio se on i s njime Laheta⁶: i ja se namerim na njih, i čim sam ih video, odmah im doviknem da se ne boje, i kažem da ih neću ostaviti. Tu sam odista još bolje mogao da posmatram Sokrata nego kod Potideje, jer sam bio manje u strahu zato što sam bio na konju; pre svega, koliko je on Laheta prevazlazio pristvorn duha; zatim, činilo se bar meni, Aristofane, da, odista kao u onome tvome stihu, i onde hodi svojim putem kao i ovde, „ponoseći se i bacajući oči naokolo“⁷, mirno pogledajući i na prijatelje i na neprijatelje, tako da je svako i iz daljine mogao videti da će se taj čovek, darne li ga ko, junački braniti. Zato se i povukao nepovređen, i on i njegov

c
pratilac, jer u ratu gotovo i ne diraju u one koji se tako drže, nego progone samo one koji beže glavom bez obzira.

d
Još mnogo drugih stvari dostojnih divljenja mogao bi ko reći u pohvalu Sokratu. Istina, u drugim oblicima života moglo bi se i o drugome kome tako reći: ali što on ni na jednoga drugoga čoveka ne liči, ni na koga od onih davnih i ni na koga od današnjih, to zaslužuje svako divljenje. Jer, kakav je bio Ahilej, s njime bi se mogao uporediti i Brasidas⁸ i drugi; a kakav je bio Perikle, bili su Nestor i Antenor⁹, a ima još i drugih; i za ostale isto tako moglo bi se nalaziti upoređenja. A kakav je ovaj postao u svojoj zagemetnosti, i on i njegove besede, ne bi mu niko ni približno slična našao pored svega traženja, ni među današnjim ni među davnim, osim ako bi ga ko upoređivao, kao što ja rekoh, ne sa ljudima, nego sa stijenima i satirima, i njega i njegove besede.

XXXVIII

e
Odista, i ovo sam u početku zaboravio reći, da i besede njegove najviše liče na one silene što se otvaraju! Jer, ako bi ko hteo da sluša besede Sokratove, učinile bi mu se isprva smešne: u takve reči i rečenice spolja su zamotane, kao u kakvu kožu razudanoga satira. On govori o magarcima pod samarima, i o nekim kovačima, i obucarima, i kožarima, i čini se da uvek istim rečima isto govori, tako da bi se svaki neiskusnan čovek mogao smejaati njegovim besedama. Međutim, ko ih vidi otvorene i zađe unutra, naći će najpre da one jedine među svima besedama imaju u sebi uma, i zatim da su sasvim božanstvene, i da u sebi kriju najveći broj kipova koji predstavljaju razne vidove plemenitosti i da one najviše stvari dodiruju, štaviše: sve ono što dolikuje da ima na umu onaj koji hoće da bude lep i dobar.

To je, eto, ljudi, što ja imam da kažem u pohvalu Sokratu; a i ono što imam da kažem u pokudu, jer

sam upleo i rekao vam u čemu me je uvredio. Doduše, nije on to samo meni učinio, nego i Harmidu¹, sinu Glaukonovu, i Eutidemu², sinu Dioklovu, i drugima veoma mnogima, koje ovaj kao tobožnji ljubavnik obmanjuje, a onda sâm postaje ljubimac mesto ovaj ne obmanjuje, nego da se pričuvaš kad si čuo naša iskustva, i da se ne opametiš, kao što kaže poslovica³, kao i ludo dete, tek onda kad nastradaš.

Završetak

XXXVIII

Pošto je Alkibijad ovo izgovorio, nastao je smeh zbog njegove otvorenosti, jer se činilo da je još uvek u Sokrata zaljubljen.

A Sokrat je na to rekao: Čini mi se da si trezan, Alkibijade, jer ti inače ne bi tako obazrivo obilazio oko stvari i pokušavao da sakriješ cilj radi koga si sve ovo rekao, i kao samo uzgred spominjući izneo si ga na kraju svoje besede; kao da nisi sve rekao zato da zavadiš mene i Agatona. Ti misliš da ja moram samo tebe ljubiti i nikoga drugoga, a Agatona da samo ti smeš ljubiti i niko drugi. Ali se nisi saskrio, nego, eto, ta tvoja satirska i silenska drama¹ sasvim se otkrila! Nego, dragi Agatone, ništa mu to ne pomaže; Brini se samo za to da mene i tebe niko ne rastavi.

I Agaton je odgovorio: I odista, Sokrate, čini mi se da istinu govoriš! To zaključujem i otuda što je legao između mene i tebe, da nas razdvoji; ali to mu neće koristiti, nego ću ja k tebi doći i leći porud tebe!

— Vrlo dobro, rekao je Sokrat, lezi ovamo, niže mene.

— O Dive, uskliknu Alkibijad, šta sve opet moram da trpim od ovoga čoveka. On misli da svagda mora biti nadmoćniji nego ja! Ali ako već ne može

biti drukčije, čudni čoveče, onda pusti Agatona da legne između nasi!

223 — To ne može biti, odgovorio je Sokrat, jer ti si mene pohvalio, pa moram opet i ja da hvalim desnoga suseda. Legne li Agaton niže tebe, morao bi mene opet hvaliti, a pre bi trebalo da ja njega pohvalim. Nego, ostavi se toga, čudni čoveče, i nemoj da pozaviš mladiću što ću ga pohvaliti; a baš mi od srca dolazi da ga proslavim.

— Iju, iju, uskliknu Agaton, ja ne mogu ovdje ostati, Alkibijade, nego se na svaki način moram preseliti na drugo mesto, da me Sokrat pohvali.

— Eto, to je opet stari običaj, rekao je Alkibijad: gde je Sokrat, tu niko ne može da od lepote što zadobije. I, gle, kako je samo i sada našao podesan i verovatan razlog da ovaj mora ležati baš pored njega!

XXXIX

b Agaton je, dakle, ustao da legne do Sokrata: ali najedared bane na vrata cela gomila veselih noćnika, i kako su ih slučajno našli otvorena, jer je neko izišao, udare pravce ka gostima i pogledaju. Nastala je silna graja na sve strane, i već su bili prinuđeni da bez ikakva reda silno vino piju.

c Eriksimah, i Fedar, i neki drugi, digli su se i otišli, tako reče Aristodem. Njega samoga uhvatilo je san i spavao je veoma dugo, jer su noći bile duge, i probudio se tek pred zorru, kad su već petli pevali; kad se digao video je da su jedni spavali, a drugi poodlazili. Samo su Agaton, Aristofan i Sokrat još jedini bili budni i pili iz velike čaše počinjući sa desne strane. Sokrat je s njima vodio razgovor. Što se tiče ostalih stvari iz njihovih razgovora, reče Aristodem da se više ne seća, jer, veli, nije sve od početka pratio a i dremao je. No glavna stvar bila je u tome da ih je Sokrat nagonio na priznanje da

isti čovek treba da ume sastaviti komediju i tragediju, i da je pravi pesnik tragedija takođe i pesnik komedija¹. Oni su to priznavali, ali već nisu više mogli da ga prate, jer su bili pospani; prvi je zaspaio Aristofan, a kad je već bio dan, i Agaton.

Pošto ih je tako uspavao, Sokrat je ustao i otišao, i on, Aristodem, kao obično, pošao je za njim. Onaj je došao u Liketion², okupao se, pa je zatim ostali deo dana provodio kao i inače, i pošto ga je tako proveo, tek uveče kod kuće legao je da počiva.